

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

ÇOCUKLARIN SİYASAL KATILMA HAKKI

MEHMET EMRE AKBULUT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
DOÇ. DR. ABDULKADİR YILDIZ

KONYA-2024

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet Emre Akbulut		
	Numarası	19812301006		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Kamu Hukuku / Kamu Hukuku		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Çocukların Siyasal Katılma Hakkı			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Mehmet Emre Akbulut

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet Emre Akbulut		
	Numarası	19812301006		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Kamu Hukuku / Kamu Hukuku		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Abdulkadir Yıldız		
Tezin Adı	Çocukların Siyasal Katılma Hakkı			

Çocukların katılma hakkı, kendilerini ifade edebilmeleriyle ilişkili olarak ailede, eğitimde ve yaşamın çeşitli alanlarında incelenmektedir. Nitekim ailedeki konumu başta olmak üzere çocukların yalnızca edilgen bir yapıda olmaları eleştirilmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde de katılma hakkı, çocuklara tanınması gereken temel haklardan birisi olarak ifade edilmiştir.

Çocukların farklı katılım yollarını benimsemesi çok dar bir çerçevede incelenmiş olmakla birlikte, geniş anlamda çocukların siyasi süreçlere katılımı oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Genel eğilim, çocukların siyasi katılımını ihmal eden bir yapıdadır. Bu doğrultuda çocukların siyasal katılma haklarının neler olduğunu tespit etmek gerekmektedir.

Çocukların siyasal katılma hakkı onların, görüşlerini ifade etme, karar alma süreçlerine katılma ve toplumlarına etkin bir şekilde dahil olma haklarını içermektedir. Demokratik ilerleme sürecinde çocukların yarının bir parçası olduğu kadar, çocuklara yarını bugünden oluşturma imkanı da tanınmalıdır.

Bu araştırma, siyasal katılma hakkını temellendirmek, çocukların siyasal katılma haklarının neler olduğunu ve nasıl kullanılabileceğini 1982 Anayasası kapsamında ortaya koymayı hedeflemektedir. Çocuklara tanınan katılım hakları sınırlı olmakla birlikte, yer yer sınırlandırmaların nedeni ve etkileri üzerinde durulmuştur.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Mehmet Emre Akbulut		
	Student Number	19812301006		
	Department	Public Law/Public Law		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Associate Professor Abdulkadir Yıldız		
Title of the Thesis/Dissertation	Children's Right to Political Participation			

Children's right to participation is examined in relation to their ability to express themselves in the family, in education and in various areas of life. As a matter of fact, it is criticized that children are only passive, especially their position in the family. In the United Nations Convention on the Rights of the Child, the right to participation is mentioned as one of the fundamental rights that should be granted to children.

Although children's adoption of different ways of participation has been analyzed in a narrow framework, in a broad sense, children's participation in political processes is of great importance. The general tendency is to neglect children's political participation. In this respect, it is necessary to determine what children's rights to political participation are.

Children's right to political participation includes the right to express their views, to participate in decision-making processes and to be actively involved in their societies. As much as children are a part of tomorrow in the process of democratic progress, children should be given the opportunity to create tomorrow today.

This research aims to ground the right to political participation and to reveal what children's rights to political participation are and how they can be exercised within the scope of the 1982 Constitution. Although the participation rights granted to children are limited, the reasons and effects of these limitations have been emphasized.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR.....	V
ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM SİYASAL KATILMA HAKKI

I. Tanım.....	4
II. Siyasal Katılma Hakkının Gerekliliği ve İşlevi.....	7
III. Siyasal Katılma Yoluyla İnsan Haklarının Korunması.....	9
IV. Siyasal Katılmayı Etkileyen Etmenler.....	12
A. Sosyal Etmenler.....	13
1. Yaş.....	13
2. Cinsiyet.....	17
3. Gelir.....	18
4. Eğitim.....	20
5. Meslek.....	22
6. Kitle İletişim Araçları.....	23
7. Yerleşim Düzeyi.....	25
8. Örgütlenme.....	26
B. Psikolojik Etmenler.....	27
C. Hukuki Etmenler.....	30
V. Siyasal Katılma Düzeyleri.....	33

İKİNCİ BÖLÜM ÇOCUKLARIN SİYASAL KATILMA HAKLARI

I. Çocuk Hukuku ve Çocuk Hakları.....	39
II. Çocukların Siyasal Hak ve Özgürlükleri.....	43
A. Vatandaşlık Hakkı.....	46
1. Giriş.....	46
2. Çocuğun Türk Vatandaşlığını Aslen Kazanması.....	50
a) Soybağı Esasına Göre Türk Vatandaşlığının Kazanılması.....	50
aa. Evlilik Birliği İçinde Doğan Çocuklar.....	51
ab. Evlilik Birliği Dışında Doğan Çocuklar.....	52
aba. Ana Türk Vatandaşı, Baba Yabancı.....	52
abb. Baba Türk Vatandaşı, Ana Yabancı.....	53
ac. Herhangi Bir Nedenle On Sekiz Yaşını Tamamlayıncaya Kadar Aile Kütüklerine Kaydı Yapılmayan Anası Babası Ölmüş Çocuklar.....	55
b) Doğum Yeri Esasına Göre Türk Vatandaşlığının Kazanılması.....	56
ba. Türkiye’de Doğan Çocuklar.....	56

bb. Türkiye’de Bulunmuş Çocuklar.....	57
3. Çocuğun Türk Vatandaşlığını Sonradan Kazanması.....	58
4. Çocuğun Vatandaşlığını Kaybetmesi.....	65
B. Seçme, Seçilme ve Siyasi Faaliyette Bulunma Özgürlüğü.....	69
1. Giriş.....	69
2. Ulusal Çocuk Forumları ve Çocuk Hakları İl Komiteleri.....	73
3. Yerel Yönetimler ve Çocukların Katılımları.....	77
C. Siyasal Parti Özgürlüğü.....	87
D. Kamu Hizmetine Girme Hakkı.....	92
E. Dilekçe Hakkı.....	95
F. Bilgi Edinme Hakkı.....	99
G. Kamu Denetçisine Başvuru Hakkı.....	106
1. Giriş.....	106
2. Ombudsmanlık Kurumunun Özellikleri.....	109
3. Kamu Denetçiliği Kurumu.....	111
a) Yapısı ve İşlevi.....	112
b) Başvuru.....	116
c) Çocukların Başvurusu.....	119
SONUÇ	126
KAYNAKÇA	129

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
AÜHFD	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
BEDKUY	Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulunun Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik
BEHKUY	Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik
BEK	Bilgi Edinme Kanunu
BİMER	Başbakanlık İletişim Merkezi
BM	Birleşmiş Milletler
BMÇHS	Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
CİMER	Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi
Der.	Derleyen
Dr.	Doktor
Öğr.	Öğretim
EBYÜHFD	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
Ed.	Editör
İNİF	İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi
KDK	Kamu Denetçiliği Kurumu
KDKKUY	Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik
KTÜSBD	Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi
MÜHFHAD	Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi
SDÜİİBFD	Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

SUSEAD	Selçuk Üniversitesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi
SÜHFD	Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
m	Madde
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Aralığı
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNICEF	United Nations Children's Found
YSK	Yüksek Seçim Kurulu

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimim boyunca güvenini ve desteğini her zaman yanımda hissettiğim danışman hocam Doç. Dr. Abdulkadir YILDIZ'a, tezimin geliştirilmesinde kıymetli eleştirilerini ve görüşlerini esirgemeyen hocam Dr. Öğr. Üyesi Özge ÇELEBİ'ye teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Tezimin uzun süren hazırlık sürecinde her vakit yanımda olduğu, gösterdiği sabrı ve hiçbir zaman esirgemediği desteği için sevgili eşim Hakim Adayı Nisanur EKMEKÇİ AKBULUT'a minnettarım.

GİRİŞ

Demokrasinin olmazsa olmazlarından olan katılım, vatandaşların kamusal yaşamda bulunması ve kamusal yaşamı çeşitli şekillerde etkilemesi olarak tarif edilmektedir.¹ Temel anlamda katılım, bireylerin kendilerini etkileyen bireysel ve toplumsal olgular karşısında karar alma süreçlerine dahil olabilme hakkıdır. Çeşitliliğin ve farklı fikirlerin bir aradalığını tesis etme mekanizması olarak katılım, şeffaf yönetimin ve çoğulcu anlayışın hakim olabilmesi imkanındır.²

Katılım oldukça geniş bir uygulama alanı içermekle birlikte zamana ve mekana göre değişiklikler gösterebilmektedir.³ Katılma hakkı, zamanla herkesin eşit bir şekilde sorumluluk alabilmesine doğru dönüşüm göstermiştir. İlk yalnızca belirli bir topluluğun kullanım sahasında mevcudiyet gösteren katılım, günümüzde daha geniş bir çerçevede herkese hitap eder pozisyondadır. Bu anlamda cinsiyet, yaş ve diğer birçok düzeydeki engellemelerin gerektiği şekilde ortadan kaldırılması ile demokratikleşmenin gelişim ivmesi artacaktır.

Katılımın özel bir çeşidi olmakla siyasal katılma bugün temsili demokrasinin sınırlarını aşar mahiyette değerlendirilmelidir. Nitekim geleneksel anlamda siyasal katılım, genellikle yetişkin bireylerin bir ayrıcalığı olarak algılanmakta ve yalnızca seçme ve seçilme hakkı kapsamında düşünülmektedir. Halbuki siyasal katılım daha geniş bir çerçevede değerlendirilmelidir. Dönüşen anlamı ile siyasal katılım gerek kullanım alanlarının artması gerek kullanacak kişilerin toplumun tamamına yayılması doğrultusunda uygulanma kabiliyetinde olabilmelidir.⁴

Toplumun yoğun bir nüfusa sahip paydaşları olan çocuklar, siyasal alanın tesir alanındaki önemli bir kesimdir. Çocuklar toplumların geleceğinin önemli bir kesimini oluşturmakla beraber bugünün inşasının da mimarları olabilmeliler. Demokratikleşme

¹ İlhan Tomanbay, **Katılım Nedir?**, <https://www.ilhantomanbay.com/2020/03/27/katilim-nedir/>, Erişim Tarihi (28.03.2023).

² Deniz Acaray, "İnsan Haklarının Korunması Amacıyla Devlet İktidarının Sınırlandırılması ve Siyasal Katılmanın Buna Etkisi", **Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 2, Sayı 4, 2013, ss. 136-140.

³ Esat Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, 10. Baskı, Der Yayıncılık, İstanbul, 2011, ss. 169-170.

⁴ Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, 2001, 265.

sürecinin dinamizminin yansıması olarak çocukların yalnızca korunmaya muhtaç ve kimi hususlarda yetersizlik barındırdıkları fikri, günümüzdeki ilerlemeci duruşu yeterince karşılamamaktadır.⁵ Küreselleşen dünyada sosyal medya gibi herkesin düşüncesini aktarabilme olanakları ile fikirlerin hızlı bir şekilde yayılması, çocukların sivil, sosyal ve siyasal katılımının detaylı bir şekilde incelenmesini oldukça önemli hale getirmiştir.⁶

Çocukların siyasal katılma hakkı, sadece bireyin temel haklarına odaklanan bir perspektiften çok, toplumsal bir sorumluluk ve demokratik bir gelecek vizyonu açısından ele alınmalıdır. Günümüzde bilgiye erişimin kolaylaştığı ve siyasetin tesir alanının arttığı görülmektedir. Toplumsal olaylara duyarlı, meraklı ve öğrenmeye istekli bireyler olarak çocuklar, bu özellikleri ve kendilerine özgü yapıları ile siyasal katılma potansiyelini haizdir.⁷

Siyasal katılım 1982 Anayasası kapsamında temel haklar ve ödevler içerisinde, siyasi haklar ve ödevler başlığı altında güvence altına alınmıştır. Farklı hukuki düzenlemelerce de detaylandırılan siyasi haklar, katılma hakkının işleyişi hakkında bilgiler sunmaktadır. Siyasal haklar, vatandaşlık hakkı, seçme, seçilme ve siyasal faaliyette bulunma özgürlüğü, siyasal parti özgürlüğü, kamu hizmetine girme hakkı, dilekçe, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkı olarak tasnif edilmiştir. Çocukların söz konusu siyasal hakları kullanabilmesi, kimi zaman doğrudan ifade edilmekle kimi zaman da genel anlamda herhangi bir sınırlama getirilmemesi ile tesis edilmiştir.

Öte yandan uluslararası metinlerce katılım yoğun bir şekilde teşvik edilmiş ve siyasi süreçlere çocukların aktif bir şekilde dahil olabilmesi için faaliyetler düzenlenmiştir. Çocukların başta yaşama, gelişim ve korunma haklarının güvence altına alınması ile temelde insan olmak bakımından çocukların insan haklarının

⁵ Anna Nylund, “Children’s Right to Participate in Decision-Making Norway: Paternalism and Autonomy”, **Children’s Constitutional Rights in The Nordic Countries**, Ed. Pernilla Leviner, Cilt 5, Brill Open, Boston, 2019, ss. 203-204.

⁶ Selçuk Akıncı, “Siyasal Katılımın Toplumsal Dinamikleri ve Kitle İletişim Araçları”, **KTÜSBD**, Sayı 8, 2014, 13.

⁷ Elisabet Gísladóttir, “Children’s Right to Participation in Iceland”, **Children’s Constitutional Rights in The Nordic Countries**, Ed. Pernilla Leviner, Cilt 5, Brill Open, Boston, 2019, 254.

korunması gerekmektedir. Çocuk haklarının bütüncül bir yaklaşımla nispeten yeni olma özelliğine karşın, çocukların katılma hakkı çok daha yeni bir düzenleme alanıdır.

Araştırma doğrultusunda, siyasal katılımın genel olarak incelenmesinin ardından, sistematik olarak 1982 Anayasası doğrultusunda siyasal haklar çerçevesinde çocukların katılma haklarının neler olduğu ve nasıl işlediği tespit edilmiştir. Bu anlamda özellikle kamu denetçisine başvuru hakkı, çocuklar ile ilgili özel düzenlemeler doğrultusunda ayrılmaktadır. Nitekim çocukların gelişen bilinç düzeylerinin yanında, toplumsal anlamda haklarını savunabilme olanağından pratik açıdan oldukça mahrum olması dolayısıyla, Kamu Denetçiliği Kurumu özelinde yenilikçi bir anlayışın geliştirilmek istendiği görülmektedir. Öte yandan çocukların siyasal faaliyette bulunabilmeleri ve karar alma süreçlerinde paydaş olabilmeleri ile ilgili olarak uluslararası girişimlerin ülkemizdeki yansımaları önem arz etmektedir. Bu doğrultuda kurulan yapılarla çocukların özellikle yerel siyasette varlık kazanabilmeleri ile ilgili olarak oluşturulan kurumlar, erken yaşlarda sorunları bilen, tespit eden ve çözüm arayan bir neslin gelişimini sağlama imkanı oluşturmaktadır. Diğer taraftan seçme ve seçilme hakkının temsili demokrasi düzeyinde yaş kısıtlaması bakımından değişken yapısı ve siyasi partilerin gündeminde çocukların farklı şekillerde ele alınması araştırma bağlamında incelenen konular olmuştur. Dilekçe ve bilgi edinme hakkı kapsamında çocukların başvuru imkanı ve söz konusu kurumların işleyiş düzeni tespit edilmiştir. Nihayet devletlerin temel unsurlarından olan vatandaşlık bakımından detaylı bir şekilde tespit edilen vatandaşlık hakkı, hakkın çocuklara etkisi ve farklı olasılıklarda ne şekilde kullanılabileceği doğrultusunda incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL KATILMA HAKKI

I. Tanım

Siyasal katılma özünde bir katılma hakkıdır. Katılma sözlük anlamına göre bireyin bilinçli bir şekilde çevresiyle etkileşime girerek, toplumu ilgilendiren herhangi bir konuya dahil olma süreci olarak ifade edilmektedir.⁸ Demokratik sistem bağlamında katılım, akla ilk gelen haliyle siyasal olmakla birlikte, ekonomik, sosyal veya kültürel katılım gibi katılım biçimleri de mevcuttur. Bütüncül yapısıyla katılım, ortaya koyduğu etki ile siyasi eşitlik ve toplumsal adaletin tesisinde başat etken görevi görmektedir.⁹ Diğer yandan denilebilir ki katılım, söz konusu nitelikleri ile bireylerin gerek bireysel gerek sosyal manada kendi geleceklerini tayin etme imkan ve sorumluluğunu sağlamaktadır.

Katılım hususundaki önemli olan bir nokta, kişilerin gönüllülük kapsamında ve hür iradeleri ile bu sürece iştirak etmeleridir. Zorlama yoluyla gerçekleştirilecek bir girişim ile katılmadan ziyade söz konusu duruma bir katma olacak, etkisiz bir katkıdan öteye geçemeyecek olan bu durum yalnızca bireylerin katlanmasına neden olacaktır. Katılım, bireyin dahil olacağı bir katılma ortamı gerektirmektedir. Bireylerin diğer katılımcılar ile etkileşimleri neticesinde ortaya koyacakları etki, katılma sürecinin neticesinde bir sonuç elde etme amacına yönelik bir etkinlik olarak tezahür edecektir. Nihayet bir süreç olarak katılım, oldukça geniş bir yelpazede, bireylerin buldukları toplulukta, kendilerine tesiri olan her türlü durum karşısında hür iradeleri ile etki göstermeleri olarak ifade edilebilir.¹⁰

Siyasal katılma hakkının bir diğer parçasını da siyaset kavramı oluşturmaktadır. Siyaset sözcüğü etimolojik olarak Arapça bir sözcük olup at eğitimi,

⁸ Türk Dil Kurumu, **Katılım**, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi (28.03.2023).

⁹ Anıl Güven Yüksel, **Toplumsal Yaşama Katılma Hakkı**, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2022, 92.

¹⁰ İlhan Tomanbay, **Katılım Nedir?**, <https://www.ilhantomanbay.com/2020/03/27/katilim-nedir/>, Erişim Tarihi (28.03.2023).

at bakıcılığı, at talimi manalarına gelmektedir.¹¹ Daver'e göre siyaset, "Ülke, devlet, insan yönetimi" şeklinde tarif edilmektedir.¹² Gerçekten denilebilir ki siyaset için asıl mesele, bireylerin tek başına yaşamakta zayıf olmaları ile zorunlu olarak bir arada yaşamaları gerekliliğine binaen toplumsal olan durumlardır ve toplumsallık, nihayetinde siyasal olma durumuna sebebiyet verir. Bir arada yaşamak neticesinde bireyler arasında ortaya çıkması kaçınılmaz olan anlaşmazlıkların çözümü için siyaset aracı devreye girmektedir.¹³ Söz konusu aracın temelini oluşturan siyasal davranış, erk ilişkisi bağlamında siyasal olmayan davranıştan ayrılmaktadır. Otorite ile birlikte zorlama yetkisine sahip olmakla devlet, bu gücü tamamen bünyesinde barındırmaktadır.¹⁴ Sonuç olarak denilebilir ki bir bilim olarak siyaset, siyasal erk bağlamında var olan kurumlar ile bu kurumlar nezdinde gerçekleşen tüm eylemleri incelemektedir.¹⁵

Siyasal katılma hakkı özünde bir katılma hakkı olarak, kişilerin siyasi perspektif içerisinde nasıl bir konumda bulunduğu ve siyasi düzen dahilindeki her türlü eylemsel var oluşunu ifade eden bir kavramdır.¹⁶ Farklı tanımlar bulunmakla birlikte temel anlamda siyasal katılım, yönetilen konumundaki bireylerin yönetimde var olması şeklinde ortak bir ifade barındırmaktadır.¹⁷ Burada tespit edilmesi gereken siyasal katılım kavramının hususiyeti, yönetsel düzenin mevcut olduğu tüm alanlarda ortaya çıkacak olan her türlü katılımın siyasal katılım olarak değerlendirilemeyeceği olarak belirlenebilir. Nitekim siyasal katılım kavramını iktidar kavramının var olduğu her yerde aramanın, bu kavramın büyük bir belirsizlik içerisinde bulunmasına neden olacağı, yalnızca devlet iktidarı ile sınırlandırmanın da siyasal katılımı oldukça dar bir çerçeveye hapsedeceği belirtilmektedir.¹⁸ Bu yönüyle

¹¹ Türk Dil Kurumu, **Siyaset**, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi (01.04.2023).

¹² Bülent Daver, **Siyaset Bilimine Giriş**, 4. Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1976, 5.

¹³ Mehmet Akif Kayapınar, "Siyaset Nedir? Türkiye'de Siyaset Çalışmalarının İmkânı Üzerine Kuramsal Bir Çözümleme", **Artuklu Akademi**, Cilt 9, Sayı 1, 2022, 4.

¹⁴ Çam, **a.g.e.**, 23.

¹⁵ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, 1. Baskı, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2018, ss. 16-17.

¹⁶ Daver, **Siyaset Bilimine Giriş**, 203.

¹⁷ Cem Eroğul, **Devlet Yönetimine Katılma Hakkı**, 1. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1991, 14.

¹⁸ Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, 1; Bir görüşe göre siyaset bilimi tamamen devlete yöneliktir. Dolayısıyla iktidarın mevcudiyeti, siyasal olanı siyasal olmayandan ayırmak için yeterli olmayan daha geniş bir kavramdır. Siyasal olan ile devlete yönelik olanın eş değer olmasına binaen siyasal katılma, diğer ismiyle devlet yönetimine katılma olarak ifade edilmelidir. Eroğul, **a.g.e.**, 14.

denilebilir ki siyasal katılım, kişilerin duruşu ile siyasal sistemde gerçekleştireceği etkiler bütünüdür.¹⁹

Siyasal katılım, akla ilk gelen haliyle seçme ve seçilme hakkını ihtiva etmektedir. Ancak kişilerin temsilcilerini seçmesi siyasal katılımın sadece bir parçası olup bireylerin seçme ve seçilme hakkını kullanarak siyasal katılım haklarını tamamen gerçekleştirmesi anlayışı, günümüz demokratik sistemleri için oldukça sığ bir yaklaşımdır ve yeterli bir katılım alanı olarak görülmemektedir.²⁰ Denilebilir ki siyasal katılım, dar anlamda ifade edildiği haliyle yalnızca hukuki manada tesis edilen haklarla sınırlı olmayan bir yapıya sahiptir. Daha geniş çerçevede düşünülmesi gereken siyasal katılım, kişisel alan ile kamusal alanın birbirine çok yaklaşması, neredeyse bireyin hayatını etkileyen her alanda siyasal bir etkinin kapsayıcı etkisi olması sebepleriyle, siyasal alan ile toplumsal alan yoğun bir bütünlük arz etmekle, günümüzün değişen koşulları ile toplumsal yaşama katılma hakkı eşliğinde değerlendirilmelidir.²¹ Nitekim siyasal katılım ile bireylerin, bulunduğu yakın mekânsal düzlemde ulusal ölçüğe kadar, siyasal manada kendilerini etkileyecek her mecrada söz sahibi olabilmeleri ile siyasal katılımın içerisinde bulunabilecekleri ifade edilmektedir.²² Bu yönüyle kişiler, siyasal katılım ile toplumsal yapının kurulma aşamasından, söz konusu sistemin sürdürülmesi ve nihayet kontrol edilmesine kadar her aşamada atılacak adımların tespiti ve uygulamaya geçirilmesinde fiili olarak bizatihi var olmaktadır.²³ Aristo'nun "İnsan siyasal bir varlıktır" ifadesi, yukarıda değinildiği haliyle bireylerin yaşadığı toplumsal yapı içerisinde oluşan siyasetin kapsayıcılığının bir karşılığıdır. Söz konusu geniş perspektif dahilinde insanlar için

¹⁹ Bir görüşe göre yalnızca yasal olarak müsaade edilen eylemlerin değil, sonucuna bakılmaksızın her türlü girişimin siyasal katılım olarak kabul edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Ersin Kalaycıoğlu, **Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, Siyasal Eylemlerin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme**, 1. Baskı, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1983, 10; Diğer yandan siyasal katılım içerisinde kanun dışı yolların bulunamayacağı yönünde bkz. Norman H. Nie, Sidney Verba ve Philip Converse, **Siyasal Katılma Kamuoyu ve Oy verme Davranışı**, Çev. İlder Turan ve Tuncay Karamustafaoğlu, S Yayınları, Ankara, 1989, 3; Bir diğer yaklaşım ile demokratik olmayan her türlü girişim normal olmayan katılım yolları olarak değerlendirilmektedir. Münici Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, 19. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2007, 144.

²⁰ a.g.e., ss. 145-146; Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, 309.

²¹ Yüksel, a.g.e., 1.

²² a.g.e., 33.

²³ Saim Sezen, **Seçim ve Demokrasi**, 1. Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994, 52.

siyasal katılım basit bir merak duygusu ifade edebilmekle birlikte, siyasal faaliyetlerin birincil düzeyde tamamen içerisinde bulunabilme durumunu da gösterebilmektedir.²⁴

II. Siyasal Katılma Hakkının Gerekliği ve İşlevi

Siyasal katılma, demokrasinin vazgeçilmez bir özelliği olarak ifade hürriyetinin bir görünümüdür ve bireyler, siyasal katılma hakkının temeli sayılabilecek siyasal tercih hürriyetine sahiptir. Söz konusu hakka sahip olan kişiler siyasal her türlü olgu karşısında tercihte bulunmak ve tercihlerinin gerektirdiği davranışı gerçekleştirme hürriyetine sahiptir. Bu haliyle siyasal katılma hakkı ile demokratik sistemler otoriter ve totaliter rejimlerden ayrılmaktadır.²⁵

Siyasal katılma hakkı bireysel ve toplumsal açıdan önemlidir. Bireylerin verecekleri kararlar ile hem kendileri hem de toplum için geleceklerini belirleme fırsatı ve yükümlülüğü, siyasal katılımın sahip olduğu özellikler sayesinde mümkün olmaktadır. Katılım vasıtasıyla farklı kesimlerin istek ve beklentilerinin gündeme alınması ile yönetimin meşruiyeti, denetlenmesi ve ayrıca hesap verebilirlik fırsatı sağlanarak, çeşitlilik içeren haliyle sosyal zemin düzleminde toplumsal barış ve uyum tesis edilecektir. Sosyal hayata katılma bağlamında tüm bireyler için geçerli olan katılım kuralları bu çeşitlik içerisinde değerlendirilmeli ve söz konusu değerlendirmenin katılımın mevcut çeşitlilik dahilinde toplumsal farklılıklar baz alınarak yapılacak bir ayrıştırmadan ziyade, hukuki anlamda gerekli olan hususlara riayet edilerek yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Öyle ki ifade edilen toplumsal barış, katılım vasıtasıyla elde edilecek olan kapsayıcılığı içerdiği ölçekte gerçekleşecektir.²⁶

Siyasal katılımın toplumsal düzlemde ne kadar geniş bir çerçevede mevcut olduğuna ve etkisinin yoğunluğuna göre demokrasilerin seviyesinin de o kadar ileride olacağı belirtilmektedir. Halk egemenliğinin kazandığı meşru zemin, siyasal katılma imkanlarının varlığı ile anlam kazanmaktadır. Öyle ki seçme ve seçilme hakkı başta olmak üzere kişilerin dileklerini siyasal manada aktarması ve etkin olması ile siyasal

²⁴ Daver, *Siyaset Bilimine Giriş*, 203.

²⁵ a.g.e., ss. 213-214.

²⁶ Yüksel, a.g.e., ss. 94-95.

katılma haklarını kullanması, sonuçtan bağımsız olarak bireylerin uzlaşmasına olanak sağlamaktadır. Önemine binaen siyasal katılma, elde edilmesi amaçlanan neticelere ulaştıran bir araç, aynı zamanda da demokrasinin gerçekleşmesinin temini olan bir amaç konumundadır.²⁷ Katılım ile yapılacak fikir teatisi neticesinde toplumsal manada bir istencin mevcudiyeti tespit edilecektir. Diğer yandan farklı fikirler sistem içerisindeki ifade kabiliyeti ile var olma potansiyeli gösterecek olup baskın görüş ile bütünleşmiş öteki siyasal tercihlerin varlığı ile toplumsal irade kuvvet kazanacaktır.²⁸ Siyasal katılma, karşı taraflarda bulunan fikirlere demokratik yollar ile tartışma imkanı vermekle sistemin ilerleyen süreçte alınacak kararlar doğrultusunda ve karşılıklı anlayış içerisinde değişimine ve dönüşümüne de imkan vermektedir. Toplumsal değişim siyasal katılma ile siyasi dönüşüme de imkan verecek, yeniliklere karşı duran bir sistemin önüne geçilecektir.²⁹ Nihayet denilebilir ki siyasal anlamda tekamül, siyasal katılma hakkının etkinliğinin ne ölçüde var olduğu sorusuna verilecek yanıtta saklıdır. Öyle ki genellikle modern toplumlarda siyasal katılım, kırsal alanlara göre daha yoğun bir şekilde var olmaktadır.³⁰

Siyasal katılım, kişilerin bilinçli olarak siyasal faaliyette bulunmaları olarak ifade edilmektedir. Yukarıda değinildiği üzere siyasal katılım yalnızca temsilcilerin seçiminden ibaret değildir. Öyle ki belirli aralıklarla seçme faaliyetinde bulunmak, bireyleri siyasal sisteme dahil etmekle beraber, diğer yandan da etkin bir kontrol mekanizmasının oluşmasına imkan vermemektedir. Temsili demokrasinin istenilen düzeyde katılma imkanı oluşturma hususunda günümüzde yetersiz olmasına binaen katılımcı demokrasi kuramı, siyasal katılımın geniş bir alanda kullanılması eleştirisi sunmaktadır. Bu haliyle siyasal katılma ile kişilerin yaşadığı toplum içerisinde bilinçlenmesi ve siyasal katılımı etkin bir şekilde kullanması hedeflenmektedir.³¹

²⁷ Siyasal katılımın işlevlerinin farklı ülkeler ve sistemlerde farklı sonuçlar doğuracağı yönünde bkz. Ahmet Taner Kışlalı, **Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, 2. Baskı, Kırmızı Kedi Yayınevi, Ankara, 2018, 244.

²⁸ **a.g.e.**, 245.

²⁹ **a.g.e.**, 184.

³⁰ Siyasal katılımın yoğun bir şekilde mevcut olduğu yerlerde sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyinin yüksek olduğu yönünde doğru orantı kurmanın her zaman geçerli olmadığı, ancak bu anlamda artan refah düzeyinin siyasal katılma hususunda da artışa sebep olduğuna da dikkat çekilmektedir. Çam, **a.g.e.**, 204.

³¹ Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, 265.

III. Siyasal Katılma Yoluyla İnsan Haklarının Korunması

İnsan hakları sebep olarak yalnızca insan olma özelliğine bağlı, doğuştan kazanılan, vazgeçmenin ve devretmenin mümkün olmadığı, zamanaşımına uğramayan haklardır. İnsanın onuru ile çerçevelenen insan hakları, devletlerin tanınması sınırlamasından bağımsız olarak, insan olmak bakımından eşit olan insanların temel haklarıdır.³² Herkesin insanlık onuru bakımından eşit oluşu ile birlikte, insan onurunun gerçekleşme biçimi olan insan haklarının, herhangi bir zamana veya mekana bağlı olmadan, evrensel bir düzlemde her bireyin bu haklara sahip olmasını gerektirir.³³

Bireyin diğer bireylere ve iktidara karşı yönelttiği³⁴ insan hakları, pozitif metinlerde var olmaları talep edilir olmakla birlikte³⁵ olanı değil, olması gerekeni ifade eder.³⁶ İnsan hakları, insana ait ve insanla ilgili olan haklardan olup ilki insanın yaşaması için zorunlu, diğeri yaşamsal olarak zorunlu olmamakla birlikte, insanın varoluşsal olarak vazgeçmesi mümkün olmayan haklardır. Ayrıca insanın var olma yolundaki ihtiyaçlarının, insan haklarından yalnızca bir kısmına sahip olarak gerçekleştirilemeyeceği ve zorluklar barındırmakla birlikte, her iki düzeydeki hakların kümülatif şekilde bir arada olması ideali aranmaktadır.³⁷ Bu haliyle insan hakları, insanların istenilen asgari ölçekte yaşayabilmesini hedefler.³⁸ İnsanca yaşama olanaklarını, yapılması ve yapılmaması gerekenleri belirleyerek muhafaza etmeyi hedefleyen insan hakları, koruduğu değerler itibariyle etik kaidelerdir.³⁹ Geniş bir yoruma göre de insanların hak sahibi olabilmesi, en geniş perspektifte bir hak olarak insan haklarının tanımını oluşturmaktadır. Öyle ki bu haliyle birey, evrensel manada

³² Hasan Tahsin Fendoğlu, **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2020, ss. 16-17.

³³ İoanna Kuçuradi, **İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları**, 3. Baskı, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2016, 71.

³⁴ Jacques Mourgeon, **İnsan Hakları**, Çev. Ayşen Ekmekçi ve Alev Türker, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, 12.

³⁵ Mustafa Erdoğan, **İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku**, 4. Baskı, Orion Kitabevi, Ankara, 2015, 25.

³⁶ Münci Kapani, **Kamu Hürriyetleri, Yetkin Yayınları**, 7. Baskı, Ankara, 1993, 14; Diğer yandan insan haklarının varsayımsal olarak mevcudiyetinin yeterli olmayacağı, hayatın pratiklerinde de bizatihi var olması gerektiği hakkında bkz. Tekin Akıllıoğlu, **İnsan Hakları: Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri**, 3. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2019, 58.

³⁷ Mourgeon, a.g.e., 13.

³⁸ Rona Aybay, **İnsan Hakları Hukuku**, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, 84.

³⁹ Harun Tepe, "İnsan Hakları: Kavram, Kapsam ve Ölçüt", **Disiplinlerarası Yaklaşımla İnsan Hakları**, Ed. Selda Çağlar, 1.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2010, 18.

bir kişi olarak var olma ve haklarının korunması imkanına erişmiş olacaktır.⁴⁰ Nihayet tarihsel süreçte ortaya çıkan insan hakları sınıflandırması içerisinde, yaşama hakkı veya düşünce hürriyeti gibi temel anlamda kabul edilen hakların yanında, özellikle insanın kendisini gerçekleştirebilmesi adına kabul edilen insan haklarının, gelişen ve değişen dünya düzeni içerisinde dinamik bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir.⁴¹

İnsan hakları zaman içerisinde ve zorluklarla kazanılmakla birlikte, mevcut hakların ve dinamik yapısının her daim korunması gerekmektedir. Öyle ki kazanılan haklar ve bu dinamik yapının korunması ile gelecek kuşaklara aktarılması toplumsal barışın temini için oldukça büyük bir önem arz etmektedir. İnsan haklarının korunması için bireylerin barış içerisinde yaşaması maksadıyla ortaya çıkan iktidar olgusu ve zorlama kudretinin devri, bu sefer de siyasi iktidar tarafından meydana gelebilecek yoğun bir müdahaleye sebebiyet verebilecektir. İktidarın böylesi mutlak bir yapıya bürünmesi halinde insan haklarının güvence altında bulunmasından söz edilemeyecek olup siyasal iktidarın sınırlandırılması gerekmektedir.⁴² Siyasal iktidarın sınırlandırılması, ilk olarak mevcut insan haklarının temel hukuki belgeler aracılığıyla korunmasını gerektirmektedir. Bir ülkedeki en üst hukuki belge olan anayasa ile koruma, insan haklarının korunması bakımından birincil derecede öneme sahiptir. Nitekim temel hak ve hürriyetler şeklinde ifade edilen anayasal düzlemdeki haklar ile anayasanın temel işlevlerinden birisi yerine getirilmektedir. Öyle ki anayasal yapı ancak temel hak ve hürriyetlerin etkin bir şekilde korunması ile mümkün olacaktır. Bu durumda anayasa ile korunan haklar neticesinde, yasama organının söz konusu haklar üzerinde sınırsız eylemleri ile hakkın varlığına ve etkinliğine zarar verebilecek olan iradenin önüne geçilecektir.⁴³ Ek olarak anayasalar ile belirlenecek sebepler doğrultusunda ancak kanunla gerçekleştirilmesi öngörülen sınırlamalar ve anayasa

⁴⁰ Şeyla Benhabib, **Buhran Çağında Haysiyet Zor Zamanda İnsan Hakları**, Çev. Barış Yıldırım, 1. Baskı, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, 90.

⁴¹ Levent Köker, “Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 2018, 42; Bilimsel anlamdaki buluşlar, bireylerin ve uluslararası düzlemde devletlerin yükümlülük altında oldukları ağır ekonomik koşullar, özellikle Birleşmiş Milletler Örgütü bağlamında meydana gelen hukuki düzlemdeki gelişmeler nezdinde, değişen ve dönüşen dünya düzeni içerisinde insan haklarının da yeniden düşünülmesi gerektiği hakkında bkz. İbrahim Özden Kaboğlu, “İnsan Haklarının Gelişimci Özelliği ve Anayasa Yargısı (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinden Günümüze)”, **Anayasa Dergisi**, Sayı 9, 1999, 121.

⁴² Kayapınar, **a.g.e.**, 12.

⁴³ Acaray, **a.g.e.**, 126.

yargısının varlığı, hukuki koruma bağlamında insan haklarının korunmasını sağlamaya yönelik diğer araçlardır.⁴⁴

Devletin insan haklarının varlığını gerçekleştirmekle mükellef olması bir yana, söz konusu haklara asıl müdahalenin geleceği kurum olması sebebiyle bu haklar ilk olarak devlete yöneltilmiştir. Gerek insan haklarının tanınmasını tesis etmekle hukuk devleti yapısı gerek erklerin birbirinden ayrılması ile sistematik yapıyı haiz olunması amaçlansa da bireylerin siyasal sistemden tecriti, insan haklarının tam anlamıyla korunmasına engel olacaktır. Nitekim burada siyasal katılma, iktidarın denetlenmesi yoluyla söz konusu hakların korunması imkanını barındırmaktadır. Öyle ki toplumsal düzeyde alınacak karara sahip olma iradesinin herkese dağıtılması ile bireyler, siyasal iktidarın sınırlı bir yapıyı haiz olmasını sağlama imkanını gerçekleştirecektir. Nihayet bir bütün olarak insan hakları, yukarıda da değinildiği üzere insan onurunu koruma vazifesini ihtiva eden bir yapı olup siyasal katılma yalnızca siyasal hak dahilindeki imkanları kullanmayı barındırmayarak, insan haklarının da ayrılamaz yapısını koruma işlevini sağlar.⁴⁵

İnsanların toplu halde yaşamaları neticesinde ortaya çıkacak problemlerin devlet iktidarı nezdinde çözülmesi düşüncesi, siyasi iktidara oldukça geniş bir yetki alanı vererek insanın sahip olduğu temel haklar için tehdit oluşturacaktır. Siyasal iktidarın sınırlandırılmasının gerekli fakat nihayetinde yetersiz olduğu ve söz konusu iktidarın bu sınırları dolanabileceği belirtilmektedir.⁴⁶ Bu yönüyle siyasal katılım ile insan haklarının dinamik bir şekilde korunması gerekmektedir. Siyasal katılma hakkı, insanların sahip olduğu ve varoluşunun gereklerinden birisi olan kendisini ifade etme hakkına dayanan, karar alma hürriyeti ve sorumluluğu çerçevesinde geleceğini şekillendirme imkanı tanıyan temel haklardan birisidir. Yukarıda değinildiği haliyle geniş anlamda siyasal katılma ile bireyler demokrasinin uygulanmasında aktif olarak var olacak, diğer bir deyişle yerleşmiş tanımıyla demokrasinin halk tarafından gerçekleştirilen bir olgu olması sebebiyle siyasal iktidar denetlenecektir. Farklı katılım yolları ile gerçekleşecek siyasal katılma, gerek oluşturulacak olan kamuoyu gerek

⁴⁴ a.g.e., ss. 127-128.

⁴⁵ a.g.e., 120.

⁴⁶ Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, 260.

siyasal partiler başta olmak üzere mevcut örgütsel yapıların bilinçli katılımı neticesinde ve sivil toplum aracılığıyla, aşılacak istenen hukuki sınırlar karşısında aktif bir güvence tesis edecektir. Ayrıca katılımcı demokrasinin toplumsal yaşama yayılması bireyler nezdinde sürekli katılmaya imkan tanıyacak, demokratik süreçleri güçlendirerek bireylerin etkisiz olması halini ortadan kaldırmak için bir olanak tesis edecektir. Nihayet denilebilir ki hukuki koruma ile birlikte siyasal katılma, insan haklarının varlığının korunması bakımından baskıcı yönetimlere karşı bir teminat teşkil edecek olup şeffaf bir yönetim oluşturmak bakımından hukuk devleti anlayışını güçlendirecektir.⁴⁷

IV. Siyasal Katılmayı Etkileyen Etmenler

Siyasal katılımın önemine binaen katılımı etkileyen faktörleri anlamak, toplumun demokrasi düzeyini ve demokratik sürecin işleyişini tespit etmek bakımından önem arz etmektedir. Bu bağlamda farklı siyasi yapılara sahip toplumlarda siyasal katılmanın oluşturduğu çeşitliliği anlamak, siyasal katılmayı etkileyen etmenleri incelemek ile mümkün olacaktır. Gerek bireysel gerek toplumsal faktörler daha çok kişilerin beklentileri, inançları, kişisel özellikleri, buldukları toplumsal koşullar ve dönüşen dünya düzeni başta olmak üzere birçok değişkenin bir araya gelmesi ile oluşmaktadır.⁴⁸ Modern toplumların gitgide sahip olmayı amaçladığı katılımcı yönetim anlayışı ile toplumların geleceğini şekillendirmek bakımından temel bir yere sahip olan siyasal katılma, bireylerin sahip olduğu özellikler ve buldukları koşullar göz önüne alındığında, siyasal katılmanın anlamı ve siyasal katılmaya karşı tutumun ne şekilde olduğuna dair ışık tutmaktadır.

Siyasal davranış olarak siyasal katılma, siyasal etkiden tamamen uzak kalma isteği ile katılmama düzeyinden, yoğun bir şekilde siyasi karar mekanizmalarının içerisinde bulunarak direkt olarak siyasal olayları etkileme düzeyine kadar birçok katılma biçimini içermektedir.⁴⁹ Siyasal katılma düzeylerini etkileyen fazlaca etmen olmakla birlikte, siyasal katılma ile bireylerin ortaya koyacağı eylemi gerçekleştirme

⁴⁷ Acaray, a.g.e., ss. 136-140.

⁴⁸ Cemal Altan, "Eğitim-Siyasal Eğilim İlişkisi: Mersin Örneği", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 12, Sayı 1, 2011, 317.

⁴⁹ Çam, a.g.e., ss. 169-170.

isteği ve yönü bakımından iki temel hususa karar verilmesi gerekmektedir. Bu hususlara ek olarak kimi zaman siyasal davranışın özelliğine bağlı olarak siyasal katılmanın sürekliliği yönünde bir kararın mevcudiyeti aranmaktadır.⁵⁰ Siyasal katılma hususunda verilecek kararın hangi tarafa olacağı şeklindeki tercih başlıca yaş, cinsiyet, gelir, meslek, eğitim, yaşanan yer, örgütsel aidiyet ve kitle iletişim araçları gibi sosyal etmenlerin yanında psikolojik ve hukuki etmenlerden etkilenebilmektedir.⁵¹

A. Sosyal Etmenler

1. Yaş

Siyasal katılma hakkı bağlamında yaş, ilk olarak temsili demokrasilerde seçme ve seçilme hakkı bağlamında değerlendirilmektedir. Seçme ve seçilme hakkı modern demokrasilerde genel oy ilkesi dahilinde seçmenlerin tamamının oy hakkına sahip olduğu, siyasi kararların alınmasında eşit ve adil bir sistem ile geniş bir çerçevede katılımın öngörüldüğü bir uygulama olup temel demokratik ilkelerden birisidir.⁵² Genel oy ilkesi bağlamında her vatandaşın seçme ve seçilme hakkına sahip olabilmesinin belli bir yaşa gelme gibi sebepler ile sınırlandırılması hususunun genel oy ilkesine zarar vermeyeceği belirtilmektedir.⁵³ Yaş ile sınırlandırma, kişinin ancak belli bir olgunluk seviyesine gelmesi ile tercihlerinde bu haklara sahip olabileceği düşüncesinden hareketle seçme ve seçilme hakkına yönelik sınırlardan birisidir.⁵⁴ Öyle ki siyasi kararları doğrultusunda yaşadığı topluluğun geleceğini şekillendirme hususunda siyasi olgunluğa erişmek gerektiği, hatta söz konusu sınırlandırmanın kimi zaman medeni olgunluk yaşından farklı olabileceği belirtilmektedir.⁵⁵ Öte yandan seçme ve seçilme hakkı başta olmak üzere çoğu siyasal katılma hakkına sınırlı bir

⁵⁰ Daver, **Siyaset Bilimine Giriş**, ss. 204-205.

⁵¹ Çam, **a.g.e.**, ss. 170-171.

⁵² Ali Öztekin, **Siyaset Bilimine Giriş**, 10. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2016, 177.

⁵³ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin 25 No'lu genel yorumunda da oy kullanma hakkının belirli sebepler ile sınırlandırılabilirliği ifade edilmekte, bu sebeplerin objektif gerekçelere bağlı olması gerektiği belirtilmektedir. Diğer yandan genel oy ilkesinin ancak bu gibi sebeplerle istisnaen sınırlandırılabilirliği ve bu durumun genel oy anlayışını zedelemeyeceği ifade edilmektedir. **BM 25 No'lu Genel Yorum**, https://insanhaklariizleme.org/vt/yayin_view.php?editid1=693, Erişim Tarihi (22.04.2023).

⁵⁴ Abdullah Sezer, "Seçme Hakkının Yaş Bakımından Sınırlandırılması ve Osmanlı-Türkiye Anayasacılığındaki Evrimi", **MÜHFAD**, Cilt 27, Sayı 2, 2021, 988.

⁵⁵ Yılmaz Aliefendioğlu, "Temsili Demokrasinin "Seçim" Ayağı", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Cilt 18, Sayı 60, 2005, 77.

erişime sahip olan çocukların, toplumsal düzlemde yalnızca yaşlarına binaen etki alanları kısıtlanması gereken bir topluluk olmalarından ziyade, tüm toplumlarda dikkate değer bir konumda olmaları amaçlanan özel bir grup olarak addedilmeleri gerektiği belirtilmektedir.⁵⁶

Bir görüşe göre siyasal katılım, yaşla doğru orantılı olarak daha fazla dahil olunan bir olgudur. İlk ideolojik bakımdan aşırı olarak nitelendirilebilecek görüşlere eğilimli olduğu düşünülen genç kuşağın, ileriki yaşlarda daha fazla merkezi alanlarda konumlandığı belirtilmektedir. Bu durum, gençlik yıllarındaki idealizmin zamanla yerini olgunlaşmış ve denge arayan bir yaklaşıma bıraktığını gösterir. Diğer yandan tercihleri bir yana gençlerin siyasete yeterince değer vermediği yönünde bir görüş mevcuttur. Bu düşünceye göre, gençlerin siyasi katılım konusundaki ilgisi ve bilinci yeterli düzeyde değildir.⁵⁷ Katılım oranlarının bu grup arasında düşük olduğu öne sürülen argümana göre, gençlerin etkinlik olarak yaşlılara oranla daha fazla eylemsel tepki gösterebildiği, zira belli bir düzene sahip yaşlıların olumsuz etkilerden çekinerek temkinli bir şekilde daha az etkin olabildiği belirtilmektedir.⁵⁸ Nitekim genellikle yaş ile doğru orantılı olarak, ilerleyen yaşlarda bireylerin aile başta olmak üzere daha fazla koruması gereken değere sahip olduğu belirtilmekte ve bu durum korumacı bir anlayışa sebebiyet vermektedir. Öte yandan birtakım görüşlere göre yukarıda belirtildiği haliyle gençler ile yaşlılar arasındaki siyasi tutum bağlamındaki farklılaşmanın, ülkesel kararsızlık dönemlerinde yoğunlaştığı belirtilmekte, dengenin hakim olduğu hallerde rollerin değişebildiği ve bu anlamda genellemelerden kaçınılması gerektiği ifade edilmektedir. Nihayet gençliğin katılımı araştırmalarında, yaşanan toplumun gelişmişlik düzeyinin de önem arz ettiği, yüksek refah seviyesine sahip modern toplumlarda gençlerin daha çok bireysellik ölçütü ile, geri kalmış toplumlarda ise ulusal değerler bağlamında hareket ettiği görülmektedir.⁵⁹

⁵⁶ Siyika Kovacheva, “Gençlik Siyasi Katılım Kalıplarını Gençleştirecek Mi?”, **Gençlerin Siyasi Katılımı**, Der. Volkan Yılmaz ve Devlin Bahçeci, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, 18.

⁵⁷ Çam, a.g.e., 170.

⁵⁸ Öztekin, a.g.e., 257.

⁵⁹ Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, 165.

Bir diğerk görüŖe göre geleneksel katılma yollarında gençlerin katılım oranları ile etkinliklerini tespit etmek yöntemi, doğru sonuçlar vermesi bakımından yetersizdir. Genç neslin siyasi arenadan uzaklaşmasının altında yatan nedenler oldukça çeşitli olabilir. İlk olarak temsili sistemin yeterince tercih hakkı sunmamasından kaynaklı olarak siyasi kurumların işleyişine daha fazla etki göstermek istenildiği bir dönemde, mevcut yapıların bu talebi karşılamadığı düşünülüyor olabilir. Diğerk bir açıdan işsizlik gibi ekonomik sorunlar, temel düzeyde acil ve somut meselelere yönelmeye neden olabilir. Öyle ki siyasi katılım için gerekli zaman ve enerjiyi harcamak yerine, günlük hayatın zorluklarıyla başa çıkmaya odaklanma eğilimi ortaya çıkabilmektedir. Mevcut temsili sistem dahilinde politikadan uzak bir halde olunmasının altında yatan oldukça karmaşık sebepler, gençlerin günümüzde siyasal olarak katılım hususunda isteksiz oldukları algısına sebebiyet verebilmektedir. Halbuki söz konusu nedenler bir yana, geleneksel katılım yollarının siyasal katılma hakkı bağlamındaki işlevsel etkinliğinin ayrıca sorgulanması gerektiği belirtilmektedir.⁶⁰

Yukarıda belirtildiği üzere politik katılım bağlamında yaşları sebebiyle kısıtlanmaları öngörölmüş gruplardan birisi de çocuklardır. Çocukluk biyolojik bir temelde değerlendirilme zorunluluğunu içermekle birlikte, tarihsel olarak incelendiğinde çocukluğun tanımı dönemsel olarak farklı algılanmış olup esasında siyasal katılım bağlamında çocukluk kavramının sosyolojik ve toplumsal bir yapı içerisinde tanımlanmasının önemi vurgulanmaktadır. Nitekim çocuğun her daim var olduğu fakat çocukluk olarak ifade edilen kavramın oldukça yeni bir kavram olduğu ifade edilmekle birlikte, dönemsel olarak çocukluk anlayışının ve çocuk haklarının farklılaştığı belirtilmektedir.⁶¹ Katılımcı demokrasi anlayışına göre siyasal katılım, geniş bir şemsiye altında herkesin kendisini ilgilendiren hususlarda etkin bir söz sahibi olabilmesini hedeflemektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi çerçevesinde de denilebilir ki çocukluk, bireyin belli bir yaşla sınırlı olarak içerisinde bulunduğu bir dönem olmakla beraber yaşadığı toplum, kültür ve diğerk tüm farklılıklar ile yalnızca yaşa indirgenen bir olgu olarak değerlendirilemez. Halbuki günümüz temsili demokrasilerinde çocuklar siyasi statüye

⁶⁰ Kovacheva, a.g.e., 13.

⁶¹ Kemal İnal, **Çocuk Hakları ve Siyaset**, 2. Baskı, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2018, 340.

sahip olmamakla sosyal statüden de yoksun olarak tam anlamıyla vatandaş olamamaktadır ve deyim yerindeyse çocukluktan çıktığı taktirde bireyler vatandaşlık konumuna erişebilmektedirler.⁶² Diğer taraftan uzayan eğitim süreci ile yetişkin olarak tarif edilmeyen bireylerin, henüz toplumsal yaşamın etkin bir aktörü olarak görülmemesi ile siyasi hak ve sorumlulukları haiz olamaması bir dezavantaj olarak göze çarpmaktadır. Nitekim yükselen refah seviyesi ile birlikte bireylerin yaşam süresinin uzaması ve biyolojik olgunlaşmanın daha erken yaşlara inmesi bir yana, toplumsal yaşamda rol sahibi olmak bakımından durum ters yönde ilerlemektedir. Halbuki gelişen bilişim sistemlerinin yerlileri⁶³ ile eski kuşaklar arasındaki değer bazı uyumsuzluğun arttığı, bilginin hızlı ve köklü bir şekilde değişimi karşısında hantal kalan siyasi yapının, yeni gelen nesillerin katılımına uyum sağlayamadığı ifade edilmektedir.⁶⁴

Çocukların siyasetle olan ilişkisinde, siyasetin güçle ilgili olan zorunlu ilişkisinin yalnızca kurumsal ilişkiler ve bunların vatandaşlara olan sirayetinden öte, kaynakların ve toplumsal ihtiyaçların çatışmasıyla ilgili ilişkilerini inceleyen bir yapı olarak görülmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu yönüyle çocukların 18 yaşını doldurmakla bir anda siyasi hakları haiz olması eleştirilmekte olup yukarıda bahsedilen güç kontrolünün insan yaşamına etki etme ihtimali olan her türlü kaynağın dağıtımını üzerindeki etkisi dahilinde, çocukların da bu siyasi denetimde söz sahibi olabilmeleri gerektiği belirtilmektedir.⁶⁵ Nitekim demokrasinin dönüşen düzeninin

⁶² Nigel Patrick Thomas, "Towards a Theory of Children's Participation", **The International Journal of Children's Rights**, Cilt 15, 2007, 209.

⁶³ Kitle iletişim araçları başta olmak üzere, gelişen teknolojinin içerisinde doğanlar için dijital yerli kavramı kullanılmaktadır. 2000 yılı sonrası teknolojinin daha fazla içmelenmesi ile genellikle bu dönemden sonra doğanlar teknolojinin yerlileri olarak kabul edilmektedir. Doğrudan bu yapıyla büyüyenlere karşın yaşamının belirli bir kesiminde, gelişen ve dönüşen teknolojiye uyum sağlayan milenyum öncesi nesil ise dijital göçmenler olarak tarif edilmektedir. İmam Bakır Arabacı, Murat Polat, "Dijital Yerliler, Dijital Göçmenler ve Sınıf Yönetimi", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 12, Sayı 47, 2013, ss. 13-14.

⁶⁴ Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, 165.

⁶⁵ Christina Siry, Carolyne Ali Khan ve Dylan Siry, "Political Engagement as a Child: Rethinking, Reseeing and Reinvesting Youth in Political Participation", **Transforming Urban Edition**, Eds. Kenneth Tobin ve Ashraf Shady, Sense Publishers, Rotterdam, 2014, 369.

güncel şartlarına gelecek nesiller tarafından uyum sağlama maksadını sağlayacak dinamik yapısı, bu anlamda çocukların kurucu rolünü ortaya koymaktadır.⁶⁶

2. Cinsiyet

Cinsiyet, biyolojik olarak kadın ve erkek arasındaki fiziksel farklılıkları ifade etmekle birlikte, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bağlamda belirlenen ve bireylerin yaşamları boyunca içselleştirdiği rollerin karmaşık bir yansımasıdır. Bu roller toplumun beklentileri, kültürel normları ile değerleri tarafından şekillendirilir ve kişinin cinsiyetine dayalı olarak belirli davranışlar, sorumluluklar ve beklentiler oluşturur. Dolayısıyla biyolojik farklılıklardan öte sosyolojik farklılıklar, cinsiyetin bireyin yaşamındaki toplumsal etkileri bakımından önem arz etmektedir.⁶⁷

Siyasal katılım, toplumsal tesirin kişilere yüklediği karmaşık rollerin ortaya koyduğu neticelerin açık bir şekilde gözlemlenebildiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasal katılma hakkı bağlamında kadınların erkekler ile görece uzun bir zamandır eşit haklara sahip olmakla birlikte siyasal katılımın farklı düzeylerde gerçekleşmesi, bu anlamda toplumsal rollerin etkisini göstermektedir.⁶⁸ Nitekim genel perspektifte eşitsizlik, farklı rollere bürünmüş cinsiyetlerin eğitim, çalışma, ekonomik düzey ve aile içi sorumluluklar gibi durumlarını etkilemekte ve bu hal, gerek katılım ortamının oluşması gerek katılım kaynaklarına erişim ve katılım davranışında bulunabilme imkanı ile cinsiyetler arasında farklılık göstermektedir. Kadınların erkekler ile kurduğu sosyal ilişkilerin toplumsal normlardaki karşılığı daha çok kadınların özel alanda, erkeklerin ise kamusal alanda sahip olduğu görevler olarak tezahür etmesinden kaynaklı olarak, siyasal katılımın da daha çok erkeklere ait olduğu yönünde bir algının oluşmasına sebebiyet vermektedir.⁶⁹ Diğer yandan farklı siyasal katılım biçimleri incelendiğinde, ait olunan siyasal kültürün düzeyine bağlı olmakla birlikte, genellikle kadınların siyasal ilgi ve bilgilerine bağlı olarak gerek dar anlamda

⁶⁶ Daniel Bray ve Sana Nakata, "The Figure of the Child in Democratic Politics", **Contemporary Political Theory**, Cilt 19, Sayı 1, 2020, ss. 20-37.

⁶⁷ Abdolvahap Uluç, Ayşe Küçük, "Cinsiyet Açısından Siyasal Katılım", **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, 178.

⁶⁸ Güllü Atabey ve Derya Hasta, "Siyasal Katılım, Siyasal Yeterlilik ve Toplumsal Cinsiyet", **Nesne Psikoloji Dergisi**, Cilt 6, Sayı 13, 399.

⁶⁹ Kalaycıoğlu, **Karşılaştırmalı Siyasal Katılma**, 18.

yalnızca oy verme etkinliği gerek geniş anlamda siyasal katılım metotlarına daha az katılım gösterdikleri belirtilmektedir.⁷⁰ Oy vermenin diğer katılım yollarına oranla daha sınırlı bir çabayı gerektirmesine karşın, kadınların görece süreklilik arz eden siyasi parti faaliyetlerinde bulunmak, sivil toplum etkinliklerine, protesto ve kampanyalara katılmak gibi geniş anlamda siyasal katılım eylemlerine de daha az dahil olduğu görülmektedir.⁷¹

Siyasal iktidarın karar alma süreçleri ve bu süreçlere toplumun katılımı, siyasal kültürün önemli bir bileşeni oluşturur. Toplumun bireylere yüklediği roller, siyasal kararların oluşturulması, uygulanması ve denetlenmesi süreçlerindeki toplumsal beklentileri ve değerleri yansıtır. Dolayısıyla denilebilir ki bir toplumun siyasal kültürü ve bu süreçlerdeki katılım seviyeleri, cinsiyet eşitsizliği gibi faktörlerle çeşitlenir. Toplumların gelişmişlik düzeyi, siyasal kültürün katılımcılık seviyesini belirleyen önemli etmenlerden birisi olarak, kısıtlanmış rollerin toplumsal olarak eşitlenmesi imkanını sağlamaktadır. Gelişmişlik düzeyi, görece gelişmiş toplumlarda yüksek ekonomik refah ile elde edilen ekonomik bağımsızlık ve eğitim hakkına toplumun genel olarak eşit düzeyde erişimi ile mevcut cinsiyet eşitsizliğinin daha az olmasını tesis edecek, bu yönde siyasal katılım her iki cinsiyet için de daha yoğun olacaktır.⁷²

3. Gelir

Sosyoekonomik statü bireylerin mesleği, gelir düzeyi, eğitimleri ve ekonomik refah düzeylerini kapsayan genel bir başlıktır. Siyasi katılımı şekillendiren bu faktör, diğer etkenler ile birlikte bireyler arasındaki eşitsizliğin göstergesi olmak ve demokrasi mekanizmasının işleyişine olan tesiri bakımından önem arz etmektedir. Yüksek sosyoekonomik düzey, kişilerin siyasi partilerde rol alma ve siyasi kampanyalara etkin katılım gösterme gibi siyasal katılım biçimleri arasında daha fazla alanda yer alabilme imkanı sağlamaktadır. Gelir seviyesi başta olmak üzere sosyoekonomik düzeyin siyasi mekanizmalardaki doğru orantılı etkisi toplumsal

⁷⁰ Nie, Verba ve Converse, **a.g.e.**, 51.

⁷¹ Kristi Andersen, "Working Women and Political Participation, 1952-1972", **American Journal of Political Science**, Cilt 19, Sayı 3, 1975, 441.

⁷² Ercan Aktan, **Sosyal Medya ve Siyasal Katılım**, 1. Baskı, Eğitim Yayınevi, Konya, 2017, 17.

eşitsizlikleri daha fazla artırabilecek olup geniş temsil durumunu ortadan kaldıracak ve etkisi zayıf bir katılım ortamı oluşturacaktır.⁷³

Sosyal etkisi yoğun olan gelir düzeyi, siyasal yaşamın bireye olan etkisi ve bireyin siyasal etkinliği bağlamında da önemli bir konuma sahiptir. Gelirin siyasal ilgiye olan tesirinin istikrar dönemlerinde belirli düzeylerde⁷⁴ artan şekilde seyrettiği belirtilmektedir. Nitekim bir araç olmakla gelir düzeyi, diğer sosyoekonomik faktörler ile olan ilişkisi düşünüldüğünde, diğer etkenleri de geliştirecek bir katalizör görevi görebilmektedir.⁷⁵ Yüksek gelire sahip bireylerin toplumsal olarak sahip olabilecekleri statü başta olmak üzere, gerek zaman ayırabilme imkanı gerek maddi olanaklarını kullanabilme imkanı ile daha fazla siyasi konjonktürde yer alıp yoğun siyasi ilgi ve buna bağlı olarak bilgi ile katılım sürecinde aktif bir rol oynadıkları belirtilmektedir.⁷⁶

Diğer yandan gelir düzeyinin diğer sosyoekonomik faktörlere nazaran tek başına olan etkisi dahilinde öne çıktığı, gelir düzeyinin etki potansiyelinin çok olması karşısında diğer sosyoekonomik faktörlerin bir kısmı yeterli olmasa dahi, yüksek gelir düzeyine sahip grupların siyasal mekanizmalarda daha ön planda olabildikleri ifade edilmektedir.⁷⁷ Her halükarda geliri yüksek bireyler, toplumsal konumlarını muhafaza etmek ve ekonomik kaygılar doğrultusunda yoğun siyasal katılım göstermekle birlikte etkin olabilme imkanını haizdirler. Öte yandan dar gelirli grupların siyasal katılım araçlarını kullanarak siyasi iktidara yönelik taleplerini iletmeleri ile daha yoğun katılım göstermeleri beklenmektedir. Halbuki günlük ihtiyaçların teminine ayrılan vakit siyasal gelişim için yeterli imkanın olmamasına sebebiyet vermekte, katılım araçlarına erişimin kısıtlı olması ve etkin bir katılımcı sistemin olmamasına binaen durumun aksi yönde seyredebildiği görülmektedir.⁷⁸

⁷³ Kalaycıoğlu, **Karşılaştırmalı Siyasal Katılma**, 33.

⁷⁴ Gelir düzeyinin toplumun geneli açısından bakıldığında belirli bir düzeye kadar siyasal katılımı artırdığı söylenebilir de olumlu yaşam koşullarının istikrar kazandığı toplumlarda gelirin siyasal katılımdaki etkisinin önemini kaybettiği, nitekim bireylerin değişen siyasal yönetimden önemli taleplerde bulunmadıkları hakkında bkz. İlter Turan, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, 4. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 1996, 76.

⁷⁵ Kalaycıoğlu, **Karşılaştırmalı Siyasal Katılma**, 33.

⁷⁶ Kışlalı, **Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, 248.

⁷⁷ Mehmet Akif Çukurçayır, **Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi: Küreselleşme Sürecinde Yurttaş, Yönetim, Siyaset**, 1. Baskı, Çizgi Kitabevi, Konya, 2002, 74.

⁷⁸ Aktan, **a.g.e.**, 22.

Gelirin yukarıda ifade edilen bireysel etkisinin yanında siyasal tercihler üzerinde de önemli bir etkisi bulunmaktadır. Refah düzeyi yüksek toplumlarda gelir seviyesi yüksek olanların daha çok sağ partileri, düşük gelir düzeyindekilerin ise sol partileri tercih ettikleri belirtilmektedir. Ekonomik olarak belli bir standartın olmadığı dönemlerde ise birbirine yakın gelir düzeyine sahip toplulukların ortak bir paydada bulunduğu söylenemeyeceği ifade edilmektedir. Nitekim böyle dönemlerde ekonomi, bireyin yaşamına olan temel etkisine binaen diğer etkenlere göre öncelik kazanmakta, farklı siyasi ideolojilere sahip partilerin yönetime gelebildiği görülmektedir.⁷⁹

4. Eğitim

Eğitim seviyesi, kişilerin siyasal katılma eylemlerini ve yeteneklerini etkileyen, siyasal bilinç düzeylerini artıran unsurlardan birisidir. Siyasal olgulara karşı bireylerin yönelimini ve gelişimini sağlayan eğitim, bir nitelik olarak sürecin her aşamasında var olmakla birincil derecede önem arz etmektedir.⁸⁰ Kişilere gelişim gösterme olanağı sağlayan eğitim, kattığı yetiler ile bireylerin daha yetkin olmasını ve toplum ile karşılıklı etkileşim ile gelişimlerini tesis edecektir.⁸¹ Siyasal katılımı etkileyen faktörler arasında bireye olan müspet etkisine binaen ayırıcı bir konumda olduğu ifade edilen eğitim, diğer faktörlerin bireyin tutumuna olan olumsuz tesirlerini kaldırabilme potansiyelini de barındırmaktadır.⁸² Bir diğer açıdan eğitimi genel mahiyette düşünmek gerektiği belirtilmektedir. Nitekim eğitim bir süreç olarak bireyin siyasal olana dair düşünsel yapısını geliştirmekle birlikte, kurumsal olarak eğitim sisteminin bir yönlendirme aracı olarak kişilerin davranışlarını etkileyebildiği belirtilmektedir. Doğrudan kesin etkisi olan bir etmen olmasından ziyade, temel katkısının bireylerin fikri gelişimlerine olan tesiri bağlamında düşünülmesi gerektiği ve eğitimin yalnızca bilgi yüklenmek şeklindeki etkisiyle siyasal katılım bağlamında

⁷⁹ Seymou Martin Lipset, **Siyasal İnsan**, Çev. Mete Tuncay, 1. Baskı, Teori Yayıncılık, Ankara, 247.

⁸⁰ Deniz Baykal, **Siyasal Katılma-Bir Davranış İncelemesi**, 1. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970, 61.

⁸¹ Altan, **a.g.e.**, ss. 322-323.

⁸² Baykal, **a.g.e.**, 61.

net bir ilişki kurulamayacağı ifade edilmektedir.⁸³ Daha yüksek eğitime sahip kimselerin genellikle siyasal süreçlere daha fazla ilgi gösterdikleri ve daha etkin bir biçimde katılım yollarına başvurdukları, diğer yandan eğitim seviyesi düşük bireylerin dar anlamda siyasal katılım biçimleri haricinde oldukça sığ bir katılım gösterdikleri görülmektedir. Yalnızca eğitim kalitesi ile ölçülememekle birlikte, eleştirel düşünme becerileri ile siyasi bilgilerin analizi neticesinde artan bilinç düzeyi, kişilerin toplumsal tesirlerin etkisine bağlı olarak karar verme halinden ziyade rasyonel karar verme becerilerinin gelişmesini sağlamaktadır.⁸⁴

Toplumsal meselelerin değerlendirilmesinde, eğitilmiş bireylerin geniş anlamda siyasal katılım olanaklarını daha sık kullanarak ve demokratik haklarının farkında olarak siyasi çözüm üretme yollarını kullanacakları belirtilmektedir. Nitekim eğitim düzeyi yüksek toplumlarda daha yoğun siyasal katılım gösterildiği, cinsiyet eşitsizliği başta olmak üzere katılım kısıtlamalarının daha az yaşandığı ve toplumsal değişim imkanının sağlanabileceği belirtilmektedir. Eğitim düzeyi arttıkça bireylerin toplumsal taleplerinin de değişen dünya bağlamında artacağı ve siyasal ilerleme istencinin de artarak bireylerin katılma davranışında bulunabileceği belirtilmektedir.⁸⁵

Ayrıca bir süreç olarak herkes için erişilebilir olması gereken eğitim, siyasal katılım hakkı başta olmak üzere sahip olunan değerlerin gelecek kuşaklara aktarımında, daha yetkin bireylerin yetişmesinde ve demokrasinin gelişiminde önemli bir pay sahibidir. Öyle ki katılım, zamanla tekamül gösterme potansiyeli olan ve farklı kuşakların bir arada yaşadığı toplumsal düzlemde her neslin içselleştirmesi gereken bir etmen olarak yalnızca var olanı geliştirmek değil, katılımın gelişerek aktarımı için de gereklilik göstermektedir.⁸⁶

⁸³ Alan Marsh ve Max Kaase "Political Action: Background of Political Action." **Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies**, Eds. Samuel Barnes ve Max Kaase, SAGE Publications, California, 112.

⁸⁴ Çukurçayır, **a.g.e.**, 70.

⁸⁵ Kalaycıoğlu, **Karşılaştırmalı Siyasal Katılma**, 26.

⁸⁶ Eroğul, **a.g.e.**, ss. 108-110.

5. Meslek

Sosyoekonomik faktörler arasında meslek, diğer etmenlere nazaran daha az etkili olduğu belirtilmekle birlikte siyasal katılımın kullanılmasında önemli bir bileşendir. Birçok farklı boyutta meslek, toplumsal düzlemde sahip olunan statü, mesleği icra edenlerin toplumdaki yoğunluğu, siyasi süreçlere erişim, eğitim düzeyi ve mesleğin gelir düzeyine etkisi gibi faktörler ile düşünüldüğünde bireylerin siyasal katılımında olan etken rolüne önemli etkileri bulunmaktadır.⁸⁷

Yüksek statüye sahip bireylerin genellikle daha fazla toplumsal itibara sahip olarak, kolay bir şekilde bürokrasi ile iletişime geçebilme olanağına sahip oldukları ve daha yoğun bir şekilde siyasal katılıma ilgi duydukları, yüksek siyasi mekanizmalarda fazlaca yer etmeleri ile doğrudan siyasi süreçleri etkileyebildikleri belirtilmektedir.⁸⁸ Özellikle sağlık ya da eğitim sektörlerinde çalışan meslek mensupları, toplumun geniş bir kesimiyle doğrudan etkileşim halinde oldukları için toplumun neredeyse tamamının genel ihtiyaçlarını karşılamak ve gelişimine katkıda bulunmak gibi önemli görevleri üstlenirler. Dolayısıyla bu gibi mesleğe mensup bireylerin siyasi problemlere daha duyarlı oldukları ve bu anlamda etkin katılım ile siyasete tesirlerinin daha yoğun olabildiği ifade edilmektedir.⁸⁹ Diğer taraftan, işçi ve memur gibi büyük toplulukları temsil eden meslek grupları, kendi taleplerini ve beklentilerini karar alıcılara iletmek ve bu kararların şekillenmesinde etkin bir rol oynamak amacıyla meslek örgütleri oluşturmaktadırlar. Bu anlamda mesleğin tek başına olan tesirinden ziyade eğitim ile olan karşılıklı ilişkisi ve benzer refah düzeyine sahip bireylerin ortak çıkarlar ekseninde dayanışma göstermesine yönelik etkisi temel değerlendirme konusu olmaktadır.⁹⁰

Tüm bu nedenlerle farklı meslek grupları, ortak çıkar etrafında toplumun farklı bölümlerinden gelen kişilerin siyasal süreçlere katılımını şekillendirirken, siyasal katılımın farklı yollarıyla toplumsal süreçleri yönlendirmesinde önemli bir rol oynar.

⁸⁷ Aktan, a.g.e., 23.

⁸⁸ Kalaycıoğlu, *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma*, ss. 31-32.

⁸⁹ Turan, *Siyasal Sitem ve Siyasal Davranış*, 77.

⁹⁰ Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, 314.

Nihayet meslekler, toplumun daha fazla siyasal çeşitlilik içerisinde olmasını ve daha fazla katılım gösterebilmesini yansıtan önemli bir unsurdur.⁹¹

6. Kitle İletişim Araçları

Günümüz toplumlarında vazgeçilmez bir yer edinen kitle iletişim araçları, gündelik ve siyasi olayları hemen ve bütünüyle aktarabilme imkanıyla siyasal katılım üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Sosyal medya başta olmak üzere her bireyin kolayca erişiminde olan medya, insanların politikalar hakkında bilgi sahibi olmasına, siyasal bilincin artmasına ve siyasal katılım ile kararlar üzerinde etki sahibi olunmasına imkan tanımaktadır. Bilgiye hızlı erişim ve herkesin bir medya kullanıcısı olmakla birlikte aynı zamanda bir üretici olması, siyasal anlamda toplumsallaşmaya önemli bir etki oluşturmaktadır.⁹² Bu yönüyle bireyler yalnızca bilgi alıp edilgen bir konumda bulunmaktan ziyade, bireylerin birbiriyle ve siyasal iktidarla olan ilişkisini pekiştirmekle kararların denetimi ve alınacak kararlarda bizatihi var olma imkanı tesis edilmektedir.⁹³

Bireyselleşen modern toplumlarda toplumsal olaylar ve politik kararlarla ilgili bilgi ve istencin siyasal bilince dönüşebilmesinin kitle iletişime erişim ile mümkün olduğu ifade edilmektedir.⁹⁴ Temelde bilgiye sahip olmakla düşünce ve ifade hürriyetinin kullanım imkanı çeşitlenmekte, aynı zamanda kitle iletişim bir araç olmakla siyasal katılım daha kolay ve erişilebilir hale gelmiştir.⁹⁵ Nitekim denilebilir ki bilgi edinme alanlarının başında gelen kitle iletişim araçlarını yoğun bir şekilde kullanan kişilerin siyasal topluma ilgileri de daha fazla olmakta ve daha çok siyasal katılım talebinde bulunabilmektedirler.⁹⁶

⁹¹ Esra Akay Orhan, **Toplumsal, Kültürel ve Katılımsa Boyutuyla Siyasal Davranışın Sosyo-Politik Analizi**, 1. Baskı, Nobel Akademi Yayıncılık, Ankara, 2009, 139.

⁹² Akıncı, **a.g.e.**, 13.

⁹³ Süleyman Güngör, “Siyasetin @ Hali: Dijital Çağda Siyasal Katılım”, **SDÜİİBFD**, Cilt 22, KAYFOR 15 Özel Sayısı, 2265.

⁹⁴ Fadime Dilber, “Siyasal Katılımda Kitle İletişim Araçlarının Seçmenler Üzerine Etkisi; Karaman İli Seçmenleri Üzerine Bir Alan Araştırması”, **Humanities Sciences**, Cilt 7, Sayı 3, 2012, 159.

⁹⁵ Güngör, “Siyasetin @ Hali: Dijital Çağda Siyasal Katılım”, 2261.

⁹⁶ Çukurçayır, **a.g.e.**, 72.

Kitle iletişim araçlarının klasik anlamda siyasal katılıma etkisi, ilk olarak temsili demokrasinin temel aracı olan seçimler perspektifinde değerlendirilmelidir. Medya vasıtasıyla seçmenler güncel siyasal meseleler hakkında bilgi sahibi olur ve yeni politik önerilerini inceleme fırsatı bulurlar. Farklı medya kaynakları çeşitli siyasal görüşleri ve analizleri sunar ve bireylere çok yönlü bakış açısı katarak verilecek kararları şekillendirir. Devamlı surette yönetenler ve yönetilenler arasında bir iletişim ağı kurulmakta, bireysel veya toplumsal olarak karar vericilere ulaşma olanağı ile bu durum mevcut sistemin doğrudanlığına katkı sağlamaktadır.⁹⁷ Bir diğer görüşe göre ise bireylerin daha çok var olan fikirlerini destekleyecek nitelikteki yayınları incelemesi nedeniyle, kitle iletişim araçları daha çok mevcut olan fikirlerin daha da yerleşmesine sebebiyet vermektedir.⁹⁸

Kitle iletişim araçları, farklı yöntemler ile siyasal katılımın perspektifini genişletmekte ve demokrasinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Alınan kararların herkesin erişimine açık olması ve varlığını sürekli bir şekilde sanal ortamda muhafaza etmesi neticesinde karar alıcıların tutarlı kararlar alması yönünde baskı oluşmaktadır. Söz konusu durum yönetimin açık ve kontrol edilebilir olmasını sağlamaktadır. Bir diğer haliyle söz konusu olanaklar vesilesiyle adeta sanal bir şekilde toplanan halk ile bir meclis ortamı oluşmakta ve toplumsal müzakere gerçekleşmektedir. Farklı fikirlerin geniş bir yelpazedeki temsili, toplumun birlikte yaşama, iş birliği ve uyum içinde varlığını sürdürebilmesine yardımcı olmakla toplumsal barışın tesis edilmesi ve sürdürülmesi için önemli bir adımdır.⁹⁹

Temsili demokrasinin asli unsuru olan seçimler de söz konusu gelişimden etkilenmiş, elektronik imkanlar birtakım sakıncalar barındırmakla birlikte seçimlerin de ağ merkezli gerçekleşmesi imkanını tesis etmiştir. Bu durum doğrudan demokrasiye yaklaşım olanağı doğurmakta ve yerel konularda dahil olmak üzere toplumun fikrinin alınacak kararlarda bulunmasını sağlamaktadır.¹⁰⁰ Aynı şekilde yönetimin uygulamalarına karşı geri dönüş yapma imkanı ile kararların halk tarafından denetimi

⁹⁷ Güngör, “Siyasetin @ Hali: Dijital Çağda Siyasal Katılım”, 2262.

⁹⁸ Michael A. Millburn, *Sosyal Psikolojik Açından Kamuoyu ve Siyaset*, Çev. Ali Dönmez, Veli Duyan, 1. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, 247.

⁹⁹ Güngör, “Siyasetin @ Hali: Dijital Çağda Siyasal Katılım”, 2268.

¹⁰⁰ a.g.e., 2271.

gerçekleştirilebilmektedir. Bu yönüyle yöneticilerin, dilekçe hakkının doğrudanlığı ile toplumsal iradeyi yakın bir şekilde takip edebilmeleri sağlanmakta, siyasal katılımın bireysel olarak etkin bir şekilde kullanımı tesis edilmektedir.¹⁰¹

7. Yerleşim Düzeyi

Günümüzde modern yaşam kentleşmeyi de beraberinde getirmiş olup kalabalık bir topluluğun bir arada yaşamasına sebebiyet vermiştir. Yoğun nüfusa sahip kentlerde farklı kültürel, ekonomik veya etnik çeşitliliğe sahip bireyler bir arada yaşamakta, sosyal etkileşimin fazla olması siyasal katılımın da zengin bir şekilde var olmasına zemin hazırlamaktadır. Kentlerdeki etnik, dini veya diğer farklı özelliklere sahip toplulukların sosyal teması, bireylerin kapsamlı olarak siyasal meseleleri çözümleme ihtiyacında olmalarını da beraberinde getirmektedir.¹⁰²

Siyasi bilgi ve bilincin oluşmasında kentler, kırsal alanlara nazaran daha çok öne çıkmaktadır. Nitekim çeşitli medya organları, farklı politik perspektiflerin aktarılması suretiyle bireylere daha geniş bir bilgi yelpazesi sunar ve bireylerin politik görüşlerinin oluşmasında kaynak zenginliği oluşturup siyasal katılımı teşvik eder. Diğer yandan kentler siyasal eylemlerin yoğun bir biçimde toplandığı bölgelerdir. Siyasal parti etkinlikleri başta olmak üzere, siyasal kampanyalar, toplumsal hareketler ve sivil toplum kuruluşları kentlerde yoğun bir şekilde görünür ve bireylerin bahsi geçen faaliyetlere katılma imkanını artırmaktadır. Kentlere yerleşen kişilerin çeşitliliği bir yana, burada yaşayan insanların genellikle eğitim düzeylerinin yüksek olduğu görülmekte olup siyasal bilincin yüksek olduğu kişilerce politik süreçler yakından takip edilecektir. Nitekim denilebilir ki kentleşmenin fazla olduğu bölgelerde siyasal katılım da daha yüksek oranlarda gerçekleşmektedir.¹⁰³ Gözden kaçmaması gereken bir husus olarak denilebilir ki kentler, farklı yaşam standartlarına sahip bireylerin bulunduğu yerleşim yerleri olarak toplumsal eşitsizliğin keskin bir şekilde görüldüğü bölgelerdir. Ekonomik istikrara sahip olmayan bireylerin ve özellikle yoksul yerleşim alanlarında

¹⁰¹ a.g.e., 2268.

¹⁰² Aktan, a.g.e., 28.

¹⁰³ Baykal, a.g.e., 66; Diğer yandan doğru orantılı olarak, kentleşmenin siyasal katılımı her daim artırdığının söylenemeyeceği hususunda bkz. Eroğul, a.g.e., 116.

yaşayan kimselerin siyasal katılım için de yeterli bilgi, zaman ve imkana sahip olmamakla katılımcı faaliyetlerden uzakta olabildikleri ifade edilmektedir.¹⁰⁴

8. Örgütlenme

Modern toplumlarda karmaşık ilişkiler ağının mevcudiyeti, aynı çıkar etrafında bireylerin bir araya gelerek siyasal taleplerini iletmek ve alınacak kararlara etki etmek bakımından önem arz etmektedir. Bir örgüte aidiyetin katılımı etkileyen diğer faktörler bir yana, doğrudan siyasal katılım eylemlerinin içerisinde bulunmayı sağladığı ifade edilmektedir.¹⁰⁵

Herhangi bir örgüte olan üyelik farklı etkiler oluşturmakla birlikte, bireylerin istenci ve görüşleri doğrultusunda bir aidiyet temelinde kendilerini geliştirmesine olanak tanımaktadır. Öyle ki siyasal ilgi ve bilginin pekiştiği örgüt üyeliğinin kişilerin siyasal kimliklerinin inşasında önemli bir yer ettiği, siyasal iktidar karşısında talep edilen çıkarların toplu olarak talep edilmesi ile bir güç mekanizması oluşturulduğu belirtilmektedir. Bireysel farkındalığın etkin bir siyasal yaşama dönüşmesi neticesinde süreçlere bağlı olarak kişiler, temsil eden boyutunda aktif bir rol alma imkanına da sahip olabilmektedir. Nitekim siyasal iletişim ve elde edilecek toplumsal statü ile bireyler nezdindeki etki neticesinde gerek siyasal partilerde bulunmak suretiyle gerek bizatihi faaliyet gösterebilme olasılığı artmaktadır.¹⁰⁶

Gelişen bilişim sistemleri ile benzer fikirler ya da çıkarlar etrafında toplanan bireylerin mekan, para ya da hukuki sınırlamalara takılmadan daha kolay bir şekilde örgütlenmesi mümkün hale gelmiştir. Klasik anlamdaki biçimsel kısıtlamalardan arınan yeni örgütlenme biçimi, herkesin eşit derecede sorumluluk sahibi olabilmesini sağlamakta, kurumsallaşmış bir yönetim kadrosu olmaması ile bireylerce tespit

¹⁰⁴ Aktan, a.g.e., 29.

¹⁰⁵ Ersin Kalaycıoğlu, **Çağdaş Siyasal Bilim**, 1. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1984, 247.

¹⁰⁶ Davut Dursun, “Siyaset ve Birey: Siyasal Katılma”, **Siyaset Bilimi**, Eds. Davut Dursun ve Mustafa Altınoğlu, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları, Eskişehir, 2013, 109.

edilebilecek gündem ve zorunluluk barındırmayan eylemsel katılım olanağı ile siyasal katılımı çeşitlendirmektedir.¹⁰⁷

B. Psikolojik Etmenler

Siyasal katılım karmaşık bir süreç olmakla farklı değişkenler bu süreci etkilemektedir. Sosyoekonomik etmenlere bağlı olarak bireylerin psikolojik tutumları da bahsi geçen katılım düzeylerini belirlemektedir. Siyasal katılım üzerindeki etkisi müspet veya menfi olabilen psikolojik etmenler, siyasal katılım davranışı için çeşitli değişkenler oluşturmaktadır. Bireylerin kendi temel gereksinimleri neticesinde elde etmek istediği faydalar ve toplumsal gelişim arzusu başta olmak üzere, politik meseleler karşısında sahip olacağı tutumları neticesinde ortaya koyacağı tavırlar oldukça önemlidir. Öyle ki sosyal etmenler genel bir mahiyet arz etmekle birlikte bu anlamda kimi zaman aynı durumda olan bireylerin farklı davranışlar sergileyebildikleri görülmektedir.¹⁰⁸

Siyasal katılım ile amaçlanan siyasal iktidarı etkileme ve kararlar üzerinde söz sahibi olma düşüncesi, siyasal olarak etkin bir şekilde var olma inancına dayanmaktadır. Söz konusu etkin olma duygusu, hukuki anlamda bireylerin sonuç elde etmeye yönelik gerçeklik ile süreç sonunda mevcut durumuna zarar gelmeyeceğine dair siyasi ve toplumsal konjoktüre duyulacak güven duygularının bir tezahürü olarak görülmektedir. Siyasi olarak tesir etme inancı, bireyin ortaya koyacağı irade ile birlikte politik düzlemde kararları etkileyebileceği fikrini oluşturmaktadır. Yasal olarak sisteme dair güven neticesinde de birey, idari mekanizmalarda hakkını arayabilecek süreçlere yönelecektir. Nihayet denilebilir ki söz konusu inanca sahip bireylerin daha fazla siyasal katılım gösterdikleri, etkin olmaya dair güven ile farklı katılım yollarına gidebildikleri ifade edilmektedir.¹⁰⁹ Ayrıca katılım faaliyetinde bulunacak bireylerin, karşı etki olarak siyasi anlamda etkin bir konumda bulunduğuna dair güvenlerinin de pekişeceği belirtilmektedir.¹¹⁰

¹⁰⁷ Güngör, “Siyasetin @ Hali: Dijital Çağda Siyasal Katılım”, 2268.

¹⁰⁸ Aktan, a.g.e., 34.

¹⁰⁹ Kalaycıoğlu, *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma*, 39.

¹¹⁰ Çukurçayır, a.g.e., 58.

Siyasal katılım toplumsal meselelerde yoğunlaşmış olmakla bireylerin sosyal manada ifade kabiliyetinin de güçlü olması ile orantılı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Nitekim uygun yasal koşulların mevcudiyeti dahilinde toplumsal ve siyasi iletişim yeteneği kuvvetli olanların gerek örgütsel faaliyetlerde bulunabilme gerek diğer katılım araçlarını kullanma olasılıklarının daha fazla olduğu belirtilmektedir.¹¹¹ Diğer yandan bakılacak olursa siyasal sisteme dair herhangi bir ilgisi olmayan bireylerin ya da mevcut düzene dair köktenci bir kötümser tutumun aksi yönde etki edeceği açıktır. Siyasal yaşamın etkilerinden uzaklaşabilmek mümkün görülmemekle birlikte, oy verme eylemi dahil basit bir siyasal katılma istencinin olmaması, var olan olumsuz tavır veya etkin olma inancının ortadan kalkması anlamına gelebilen psikolojik faktörlerdir.¹¹²

Bir diğer psikolojik faktör, kişinin bireysel aidiyetinin en önemli görünüşlerinden birisi olan vatandaşlık vazifesi bakımından takınacağı tutumdur. Siyasi manada etkin olabilme imkanı bir yana yalnızca vatana olan mensubiyet, siyasal katılım gösterme davranışını gerçekleştirme istencine sebebiyet verebilmektedir. Eğitimin bu anlamda vatandaş olma bilincinde olumlu anlamda etkisi olduğu belirtilmekte, kişisel çıkarların ülke menfaatlerine göre geri planda tutulduğu yönündeki fikri anlayışın, siyasal katılım gösterme faaliyetini de artıracığı ifade edilmektedir.¹¹³

Sosyal bir varlık olan insanın siyasal katılım düzeyini etkileyen bir diğer psikolojik etken, diğer bireylere karşı olan anlayış biçimidir. Başkalarının duygusal ve zihinsel durumlarını idrak edebilme yeteneği olarak tanımlanan empati, diğer insanların deneyimlerini anlayabilme imkanı sunarak, toplumsal iletişimi kuvvetlendirme ve işbirliği içinde yaşama ile toplumsal ilişkileri geliştirir.¹¹⁴ Nitekim günümüz toplumlarında artan düzeyde bireylerin birbirine olan ihtiyacı neticesinde empati, zorunlu olarak var olması gereken bir unsurdur.¹¹⁵ Kitle iletişim araçlarının

¹¹¹ Dilber, a.g.e., 4.

¹¹² Çukurçayır, a.g.e., 59.

¹¹³ Dilber, a.g.e., 5.

¹¹⁴ Mehmet Ferhat Özbek, "Toplumsal Yaşamda Empati", **Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi**, Sayı 1, 2004, 2.

¹¹⁵ Aktan, a.g.e., 37.

yaygınlaşması, toplumların daha katılımcı bir yapıya sahip olmalarını teşvik etmektedir. Katılımcı bir hale gelen toplumun sahip olduğu empati düzeyi, öteki hakkındaki problemlerin içselleştirilmesini sağlamakta ve siyasal katılımı derinden etkilemektedir. Söz konusu etki, siyasal katılımın yoğunluğunun artması potansiyelini de barındırmaktadır. Yukarıda bahsedildiği şekliyle insanlar, diğer insanların deneyimlerini daha iyi anladıkça siyasal konularda daha bilinçli ve duyarlı hale gelirler. Empati sayesinde toplumun farklı grupları arasındaki anlayış ve uzlaşma daha olası hale gelir.¹¹⁶

Siyasal katılım psikolojik ölçekte menfi yönden de etkilenebilmektedir. Bu sürecin başlangıcı olarak siyasal sisteme güvenin azalması, siyasal katılımı ciddi şekilde zedeleme potansiyeline sahiptir. Bu güven eksikliği, bireylerin siyasal düzene yönelik tutumlarını olumsuz etkiler. Buna ek olarak bireyler, kişisel ihtiyaçların karşılanamaması ve siyasal sistemin kararlarına etkili bir şekilde katkıda bulunamamanın yarattığı çaresizlik duygusuyla siyasal katılım davranışından uzaklaşmaktadırlar. Bu olumsuz etkilerin bir tezahürü olarak siyasal süreçlerdeki etkisizlik hissi ile yabancılaşma meydana gelmekte, bu da siyasal katılımın anlamsız olduğu duygusunu perçinleyebilmektedir. Sonuç olarak bireyler, siyasal katılım eylemlerinden vazgeçmeye doğru itilirler ve bu süreçte pasif bir katılım biçimini benimseyebilirler.¹¹⁷

Günümüzde hızla değişen toplumsal dinamikler toplumda bazı uyumsuzlukların meydana gelmesine yol açmaktadır. Hızlı toplumsal değişimler, bireylerin bu değişimlere ayak uydurmada güçlük çektiği anlarda ortaya çıkabilecek sorunların habercisidir. Bu sorunlar bireylerin çoğu zaman toplumun siyasi kararlarını etkileyebilecek olumsuz duygulara kapılmasına neden olur. Söz konusu duygusal tepkiler, güçsüz olma ve kurallara riayetin ortadan kalkması ile bir aradalık göstermekte ve bu durum zamanla toplumsal bir krize dönüşebilmektedir. Bu kriz anomi olarak adlandırılmakta ve bireylerin toplumsal normlara olan bağlılıklarını zayıflatan bir durum olarak ifade edilmektedir. Değişen normlara, toplumsal yapıya ve

¹¹⁶ Murat Sezgin ve İdris Şimşek, “Empatinin Siyasal Katılım Üzerine Etkisi: Seçmenlerin Sosyal Medyadaki Katılım Davranışlarına Yönelik Bir Araştırma”, **İNİF E-Dergi**, Cilt 6, Sayı 1, 2021, 510.

¹¹⁷ Çukurçayır, a.g.e., 76.

siyasal sisteme uyum sağlamasında güçlük çekmeleri ile bireylerin kendilerini güçsüz ve etkisiz hissetmelerine, siyasal kararlara katkıda bulunma yeteneklerini sorgulamalarına ve hatta siyasal süreçlere duydukları inançları yitirmelerine neden olmaktadır. Nihayet siyasal anomi, bireylerin katılımı önemsizleştirmesine ve mevcut siyasal düzene karşı pasif bir tavır geliştirmesine yol açar. Söz konusu pasiflik, toplumun siyasal süreçlere olan ilgisini sınırlar ve toplumsal katılımı olumsuz etkiler.¹¹⁸

Diğer yandan özellikle güvensizlik ve memnuniyetsizlik gibi duygusal tepkiler, köktenci tutumların oluşmasına neden olabilen güçlü bir faktör olabilir. Bu tür duygusal reaksiyonlar güven eksikliğini temel bir soruna dönüştürerek, mevcut siyasal düzene karşı olumsuz tavır geliştirme potansiyeli taşır. Aynı zamanda bu tepki sıklıkla daha genel ve yaygın bir karaktere bürünmekte, böylece yalnızca mevcut sisteme değil, genel olarak tüm toplumsal ve siyasal düzenlere karşı düşmanlık barındıran bir yargıyı içermeye başlar. Sinizm olarak adlandırılan bu durum, siyasal süreçlerin işleyişini bozabilir ve bireyler ile toplum arasında derin bir uyumsuzluk oluşturabilir. Bu durum toplumun siyasal süreçlere olan güvenini erozyona uğratarken, aynı zamanda siyasal katılımı azaltarak siyasal istikrarsızlığa neden olabilmektedir.¹¹⁹

C. Hukuki Etmenler

Demokratik bir toplumda siyasal katılma hukuki güvencelere bağlanmıştır ve hukuk sisteminin dinamiklerinden kaçınılmaz olarak etkilenmektedir. Siyasal katılımın hukuki boyutu, bir ülkenin hukuk sistemi ve normları tarafından şekillendirilir. Hukuki etmenler demokratik süreçlerin nasıl işlediği ve siyasal katılımın nasıl gerçekleştirileceği hakkında bir iskelet oluşturmaktadır.¹²⁰

Siyasal katılım bir hak olarak bireylerin sahip olduğu temel haklardan ve demokratik hukuk sistemlerince koruma altına alınmıştır. Hukuki koruma altına alınan bireylerin olumlu manada siyasal katılımını tesis ettiği ifade edilmekte, aksi

¹¹⁸ Baykal, a.g.e., 103.

¹¹⁹ Nigar Değirmenci, “Siyasal Sinizm: Siyaset Bilim Araştırmaları”, **Siyaset Bilimi Araştırmaları, Teori ve Türkiye Uygulamaları**, Eds. H. Aliyar Demirci, İsmet Parlak ve Nigar Değirmenci, Seçkin Yayıncılık, Eskişehir, Ankara, ss. 57-60.

¹²⁰ Dursun, a.g.e., 111.

halde katılımın ancak olumsuz olarak mümkün olabileceği ya da hiç mevcut olmayacağı belirtilmektedir.¹²¹ Uluslararası düzlemde kabul edilen hukuk normlarında da siyasal katılımın esas olması gerektiği ve kabul edilecek düzen içerisinde temel anlamda var olması aranmaktadır. 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin 21. maddesinde de izah edildiği şekliyle, siyasal katılım için karar alma organizasyonu içerisinde bireylerin asli unsur oldukları kabul edilmektedir. Ayrıca doğrudanlık ya da seçimler vesilesiyle iradenin yansıtılması üzerinde durulmakta, gerçekleşecek seçimlerde uygulanması öngörülen temel esaslar vurgulanmaktadır.¹²² 1976 tarihli Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 25. maddesinde belirtildiği haliyle de siyasal katılım aynı şekilde temel bir hak olarak benimsenmekte, doğrudan ya da temsili sistemler dahilinde ve temel ilkelere uymak koşuluyla yapılacak seçimlere değinilmiş olup kamu yönetimine katılımında özgür irade, kamu hizmetlerine erişimde de eşitlik unsurlarının mevcudiyeti kabul edilmiştir.

Anayasa, bir ülkenin siyasi ve hukuki temelini oluşturan en üst düzey hukuki belgedir. Anayasal ilkeler, yönetim organlarının yetkileri, denge ve denetim mekanizmaları, yasama organının oluşturulması gibi konuları düzenler. Bu düzenlemeler, hukukun üstünlüğünü, demokratik dengeyi ve adaleti güvence altına almakla toplumda güven ve istikrar oluşturarak siyasal katılımı teşvik eder. Anayasa, demokratik bir toplumda siyasal katılımın tanınması, güvence altına alınması ve yönlendirilmesi açısından temel bir rol oynar. Bu belge, bireylerin siyasi hakları ve özgürlüklerini koruma altına alarak demokratik değerleri ve insan haklarını garanti altına alır. Anayasalarca koruma altına alınan ifade özgürlüğü, toplanma ve gösteri yürüyüşü hakkı, örgütlenme özgürlüğü ve basın hürriyeti gibi temel haklar; bireylerin fikirlerini açıklama, toplu olarak düşünce ve taleplerini ifade etme özgürlüklerini güvence altına alır. Bu haklar anayasalarca korunmakla demokratik bir toplumda

¹²¹ Eroğul, a.g.e., 59.

¹²² Rona Aybay, "Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi", **Türkiye Barolar Birliği Yayınları**, 113, TBB İHAUM Dizisi 7, Ankara, 2006, 18.

siyasal katılımın önündeki engelleri kaldırarak, bireylerin siyasi süreçlere etkili bir şekilde katılmalarını sağlar.¹²³

Hukuki normlar bir bütün olarak siyasal katılımın derin ve karmaşık yapısını şekillendiren önemli etkenlerdir. Bu anlamda yasalar, yönetmelikler ve diğer hukuk kaidelerinin bir dizi ayrıntılı konuda etkili olduğu görülmektedir. İlk olarak temsili demokrasinin temel taşlarından olan seçimlerin nasıl yapılacağı, seçmen kaydı, adaylık başvuruları ve oy kullanma işlemleri düzenlenmekle siyasal katılımın işleyişi kimi zaman yasalarca düzenlenmektedir. Bu sayede demokratik bir toplumda vatandaşlar, kendi siyasi geleceklerini belirlemek için etkili bir şekilde katılım gösterebilmektedirler. Öyle ki seçimlerin düzenlenme şekli ve katılım boyutu, seçmenlerin tavrı hususunda belirleyici olmaktadır. Bir diğer açıdan siyasi partiler ile adayların seçmenlere ulaşma ve mesajlarını iletmelerinin bir yolu olarak kampanya süreçleri ve finansmanları da birtakım düzenlemelere tabi olmakla siyasal katılımı etkilemektedir. Söz konusu yasal düzenlemeler, siyasi süreçlerin şeffaflığını korumayı hedeflemekle eşit ve adil bir seçim ortamının oluşturulmasında önemli bir yere sahiptir. Diğer yandan ülkedeki hukuki normlar, siyasal katılımı etkileyen bazı kısıtlamaları içermektedir. Bu kısıtlamalar arasında seçmen yaşı, belirli mesleklerde çalışanların seçme hakkının sınırlandırılması, temsilci olabilmek için birtakım eğitim şartları koymak ve oy kullanımını zorunlu hale getirmek gibi düzenlemeler ile siyasal sistemin işleyişine müdahalede bulunulabilmektedir.¹²⁴

Siyasal katılımı etkileyen faktörlerden bir diğeri de ülkenin benimsediği yönetim anlayışıdır. Ülkenin siyasi sisteminin ve yönetim biçiminin tespitinde yerel yönetimlerin yetkileri, merkezi otoriteye karşı sorumlulukları katılımın ülke düzleminde hangi konumlarda uygulanacağını belirlemektedir. Merkezi bir yönetim anlayışına sahip ülkelerde genellikle yetki hacmi daha fazla olan merkezi otoriteler ön plandadır. Yerel yönetimler daha az bağımsızlık ve otonomiye sahip olmakla yerel meseleler üzerinde söz sahibi olmaları kısıtlanmış olmakta, bu durum da yerel katılımın kapsamını daraltabilmektedir. Öte yandan federal ve özerk bir yönetim

¹²³ Dursun, a.g.e., 111.

¹²⁴ a.g.e., 111.

anlayışını haiz ülkelerde aksi yönde yerel katılımın yüksek olduğu ve karar alma süreçlerinde yerel toplulukların daha fazla yer edinebildiği ifade edilmektedir.¹²⁵

V. Siyasal Katılma Düzeyleri

Farklı şekillerde tanımlanan siyasal katılım, özünde siyasi kararları etkilemek maksadını gütmekle toplumun iradesini yansıtması bakımından önemlidir. Katılımı belirleyen kriterlere göre yapılan ayrımlar ve dönüşen anlamıyla siyasal katılım, bireylerin dahil olma durumuna göre sınıflandırılmaktadır.¹²⁶ Farklı tanımların farklı katılım biçimlerini gerektirdiği ve farklı biçimlerin de karar mekanizmasını farklı şekillerde etkilediği görülmektedir. Bu anlamda katılım ile ulaşılmak istenen netice, katılımın yasal düzlemde hangi çerçevede gerçekleştiği ve katılım yoğunluğu gibi sebepler yapılacak kategorizasyonu etkilemektedir.¹²⁷

Klasik ayrıma göre katılım, olağan ve olağan dışı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Söz konusu ayrıma göre siyasi düzen içerisinde kabul edilen seçim faaliyetlerinde bulunmak başta olmak üzere, siyasi partiler düzeyindeki katılım veya dilekçe hakkını kullanmak gibi katılım yolları olağan katılım olarak ifade edilmektedir. Yasal düzlemde öngörülen katılım biçimlerinin kullanılması olarak tarif edilebilecek olağan katılım, siyasetin geniş perspektifte normlara uygun olarak öznesi olma durumudur. Diğer yandan kişilerin mevcut sistem içerisinde taleplerine yanıt bulamaması halinde olağan dışı katılım olarak ifade edilen yollara başvurabildikleri belirtilmektedir. Farklı katılım biçimlerine başvuru ifadesi olarak olağan dışı katılım, düzenin öngördüğü kurallara karşı var olan ve genellikle normların uygun görmediği şekillerde gerçekleşen tepkisel katılım yollarıdır. Normlara aykırı davranışların sebebi siyasal iktidarın sert tutumu olabileceği gibi, kimi ideolojik toplulukların karar mekanizmalarında etkin bir rol üstlenememesinden de kaynaklanabilmektedir. Vergi vermekten imtina etmek, boykot faaliyetlerinde bulunmak, belirli alanlara zarar

¹²⁵ Görücü, a.g.e., 176

¹²⁶ Aktan, a.g.e., 9.

¹²⁷ Dursun, a.g.e., 104.

vermek gibi siyasi sistemin kabul etmediği tüm etkinlikler, olağan dışı katılım olarak kabul edilmektedir.¹²⁸

Basit bir şekilde veya daha karmaşık şekillerde katılım göstermek bakımından siyasal katılım, izleyici faaliyetler, geçiş faaliyetleri ve gladyatör faaliyetler olmak üzere ayrıma tabi tutulmuştur. Söz konusu ayrıma göre yapılan sıralama ölçütüne göre siyasal uyarılara karşı istencin olması, herhangi bir siyasal münazarada bulunmak veya yalnızca seçim faaliyetinde bulunmak gibi basit eylemler izleyici, siyasal örgütler nezdinde bir toplantıda veya mitingde bulunmak gibi daha kapsamlı faaliyetler geçiş ve bizatihi aday olmak veya siyasal bir kampanyada etkin rol almak şeklindeki eylemsel faaliyetler ise gladyatör katılım biçimi olarak nitelendirilmiştir. Görüldüğü üzere siyasal eylem üzerinde harcanan vakit, maddi olanaklar ve enerjiye göre yapılan söz konusu ayırım, bireyin katılım yollarında ne kadar aktif bir şekilde var olduğuna yönelik bir düzey sıralamasıdır.¹²⁹

Katılım kavramı çeşitli boyutlarıyla ele alındığında, siyasal sistem içerisindeki kabul düzeyi ve katılımın yoğunluğuna göre yapılacak ayırım neticesinde katılımın niteliği hakkında önemli bir ilişkiyi yansıtmaktadır. Bu manada yapılacak ayırım, demokratik bir toplumun olgunluğu ve toplumun refah düzeyi hakkında çeşitli ipuçları sunar ve bu karmaşık ilişki farklı ülkelerde farklı biçimlerde tezahür etmektedir. Örneğin katılımın sınırlı veya kısıtlandığı otoriter ve baskıcı rejimlerde bireyler, politik sürece daha etkili bir şekilde katılmak amacıyla daha kararlı bir irade gösterebilir. Bu durum zorla bastırılan katılım istencinin, otoriter rejimlerin baskısına karşı bir tepki olarak arttığını gösterir. Aynı zamanda bu tür ülkelerde demokratik gelişim eksik olduğu için, vatandaşların politik süreçlere katılımı sıklıkla daha radikal yöntemlere başvurmak suretiyle gerçekleşmektedir. Öte yandan daha gelişmiş demokrasilerde veya toplumsal refahın yüksek olduğu ülkelerde, bireyler politik süreçlere katılmak için daha yumuşak ve sivil yolları tercih edebilirler. Söz konusu katılım daha olgun, uyumlu ve demokratik bir zeminde gerçekleşebilmektedir. Bu toplumlarda vatandaşlar genellikle seçimler, sivil toplum organizasyonları veya diğer

¹²⁸ a.g.e., ss. 105-106.

¹²⁹ Milbrath'ten aktaran Çam, a.g.e., 174.

demokratik kanallar aracılığıyla katılım yöntemlerine başvururlar. Bununla birlikte bazı toplumlar katılımı içselleştirmemiş olabilir ve demokratik gelişimi benimseme konusunda çekingen davranabilirler. Bu tür politik bilincin yerleşmediği bölgelerde katılım düşük kalabilir ve vatandaşlar politik süreçlere ilgi göstermeyebilir.¹³⁰

Siyasal katılım yoluyla bireylerin politik süreçlere katkıda bulunma biçimlerini anlamak adına temel bir merakın ötesine geçildiği durumlarda, kişilerin sahip oldukları ilgi ve bilgi düzeyleri ve bu bilgiyi somut eyleme dönüştürme derecesi gibi faktörlerin etkileşimini dikkate alarak ayrıntılı bir inceleme yapılması gerekmektedir. Bu unsurlar, siyasal katılımın niteliğini belirlemede kritik bir rol oynamaktadır ve her düzey için özgün katılım biçimlerinin çıkmasına neden olmaktadır. Söz konusu unsurların karmaşık etkileşimi, siyasal katılımın boyutlarını tanımlamada önem arz etmektedir. Öyle ki bir önceki unsur bir sonrakini tetikleyebilmekte, bahsedilen etmenlere doğrudan sahip olan bireylerin, politik süreçlere daha aktif bir şekilde katıldığı ve faaliyetlerinin daha etkili olduğu gözlemlenmektedir.¹³¹

Siyasal katılımı anlamak ve sınıflandırmak için kullanılan bir başka yaklaşım, bireylerin eylemsel düzeylerine dayanmaktadır. Bir yol haritası olarak katılım, temelde politik olayları takip etme ve farkındalık geliştirme düzeyinden başlayarak, bir sonraki aşamada bireylerin bu olaylara karşı bir tavır geliştirmesi ve görüşlerini ifade etmesi olarak devam eder ve nihayet son aşamada katılım, bireylerin politik olayların şekillenmesine doğrudan katkıda bulunması noktasına gelir. Art arda olması beklenen bu üç aşama, nihai surette her türlü siyasal olayda bir arada bulunmakla en üst düzeyde siyasal katılımın gerçekleşebileceği belirtilmektedir. Bu aşamalar arasındaki geçişler, bireylerin politika alanındaki kişisel deneyimlerine, ilgi ve bilgi düzeylerine bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir.¹³²

Milbrath'in belirttiği haliyle siyasal katılım düzeyleri, bireylerin etken veya edilgen olmasına göre tasnif edilmektedir. Bireyin kişisel özelliklerine ve maruz kaldığı koşullara bağlı olarak oldukça değişkenlik gösterebilen siyasal katılım

¹³⁰ Görücü, a.g.e., ss.172-173.

¹³¹ Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, 146.

¹³² Baykal, a.g.e., ss. 30-34.

hakkında, kişinin bir siyasal olaya yaklaşımının belirlenmesi bakımından bu faktörlerin birleşimi üzerinden yorum yapılabileceği ifade edilmektedir. Siyasal katılımın aktif bir şekilde yaşandığı durumlar, genellikle bireylerin derin bir ilgiye sahip olmaları, kişisel yetenekleri ve fırsatları değerlendirmelerine bağlı olarak bu etken olma halleri sonucunda olayların gelişimine etki etme arzusu taşımaları ile ilişkilendirilir. Bu bireyler, siyasal süreçlere doğrudan müdahale etme kapasitesine sahip olup toplumsal değişimi şekillendirmede önemli bir rol oynarlar. Diğer yandan pasif bir siyasal katılım gösteren bireyler, mevcut koşulların uygun olduğunda aktif bir role geçiş yapma potansiyeline sahiptirler.¹³³

Verba ve Nie'ye göre siyasal katılım düzeyleri, eylemlerin basit ve karmaşık olmalarına göre tasnif edilmiştir. İlk grup olarak siyasal düzlemde hiçbir şekilde yer almayanlar belirtilmiştir. Öyle ki bu kimseler en temel haliyle oy verme eylemini bile gerçekleştirmemektedirler. Bir sonraki aşamada siyasal katılımı sadece oy vermekle sınırlı olarak kullananlar yer almaktadır. Geniş manada siyasal katılma haklarını kullanmayan bu kesimin katılımı seçimlerle sınırlı kalmaktadır. Oy vermenin yanında bazı kesimler yalnızca kendi bireysel meseleleri olduğunda katılım yollarını tercih edebilmektedir. Nihayet siyasal katılmanın en zor hali olarak da tarif edilebilecek olan topluluk halinde siyasal katılma davranışı sergilemek ifade edilebilir. Toplumsal meseleler hakkında duyarlılık göstermekle bu bireyler siyasal dönüşümü gerçekleştirme gayesi gütmektedirler.¹³⁴

Siyasal katılımın kişisel alanla bağlantılı olması ya da aşık bir şekilde gerçekleştirilmesine binaen siyasal katılım, açık veya gizli olarak tarif edilebilmektedir. Nitekim siyasal ortamın bireyde oluşturduğu güvenle bağlantılı olarak gerçekleştirilecek eylemlerin yoğunluğu değişebilmekle birlikte, eylemin gerçekleştirilme biçiminin de etkilenebileceği ifade edilmektedir. Örneğin bir kişi, siyasi sisteme veya çevresel baskı unsurlarına güven duyduğu takdirde sosyal medya üzerinden siyasi görüşlerini paylaşmak veya siyasi partilere üye olmak gibi daha açık bir katılım biçimlerini benimseyebilir ve bu durum da toplumsal olaylara aktif bir

¹³³ Milbrath'ten aktaran Çam, **a.g.e.**, 172.

¹³⁴ Nie, Verba ve Converse, **a.g.e.**, ss. 12-15.

şekilde katılma ve siyasi süreçlere doğrudan müdahale olanağını ihtiva eder. Diğer yandan aksi yönde kişide bir güven eksikliği mevcutsa, kişinin katılımı daha gizli ya da dolaylı bir şekilde gerçekleşecektir ya da katılımsızlık durumu oraya çıkacaktır.¹³⁵

Birtakım siyasal katılma biçimlerinin de devlet nezdinde bireylere yönelik olarak yaptırımlar gerektirmesi sebeplerine bağlı olarak zorunlu ya da bağımsız olabilmesi mümkündür. Nitekim vergi vermek ya da oy kullanmak gibi katılım yolları kimi zaman bir gereklilik olarak hukuki normlarca benimsenmekte, dilekçe hakkı gibi kimi katılım yolları ise kişilerin tercihine bağlı olarak bir imkan mesabesinde bulunmaktadır.¹³⁶

Siyasal katılımın farklı biçimleri, kendine özgün özelliklerine dayalı olarak değişik nitelikler taşır. Bu farklılığa binaen bazı katılım yöntemleri sürekli ve devamlı bir nitelik taşırken, diğerleri ise tek bir kullanımla sona erme eğilimindedir. Örnek olarak siyasal partilerde aktif bir görev almak gibi katılım biçimleri, uzun vadeli ve süreklilik arz eden bir mahiyette olup aktif bir katılım yöntemi iken, temsilci seçimi gibi bir diğer katılım biçimi ise tek bir oy kullanma eylemiyle sınırlı olabilmektedir. Bu tür katılım seçim dönemlerinde yoğunlaşmakta ve sona ermektedir. Denilebilir ki her iki tür katılım da demokratik süreçlerin işleyişinde önemlidir ve toplumun siyasi kararlar üzerinde etkili olma yeteneğini yansıtır. Siyasal katılmanın bu çeşitliliği, bireylerin farklı tercihlerine ve zaman dilimlerine uygun olarak siyasi yaşama katılma fırsatı sunar.¹³⁷

Siyasal katılımın iletişimsel ayrımına göre yapılan kategorizasyon, katılımcıların eylemlerini sözlü ya da sözsüz iletişim araçlarıyla gerçekleştirme imkanlarına odaklanır. Bu bağlamda bazı siyasal katılım biçimleri sözsüz iletişime dayalıdır. Örneğin bir protesto gösterisi ile katılımcılar fiziksel varlıkları ve semboller aracılığıyla mesajlarını iletebilir. Gösteri yürüyüşleri, pankartlar, sembolik eylemler ve siyasal taleplerin ifadesi için güçlü bir araç olabilir. Diğer yandan bazı siyasal katılım biçimleri sözlü iletişime dayalıdır. Örneğin bir açık oturum veya siyasi bir

¹³⁵ Milbrath'ten aktaran Çam, a.g.e., 172.

¹³⁶ a.g.e., 172.

¹³⁷ a.g.e., 172.

toplantı, bireylerin görüşlerini dile getirme ve tartışma fırsatı sunar. Nihayet denilebilir ki siyasal katılımın iletişimsel boyutu, bireylerin fikirlerini ve taleplerini iletmeleri için farklı yollar sunmaktadır.¹³⁸

¹³⁸ a.g.e., 173.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUKLARIN SİYASAL KATILMA HAKLARI

I. Çocuk Hukuku ve Çocuk Hakları

Toplumun önemli bir bölümünü oluşturan çocuklar, toplumun geleceğine yön veren bir parçası olduğu kadar bugünü için de önemli birer yapı taşıdır. Sürekli bir döngü içerisinde her bireyin bu dönemi temelde aile içerisinde olmak üzere, bireysel ve toplumsal olarak etkin bir şekilde geçirmesi gerekmektedir.¹³⁹ Çocuk diğer hukuk öznelerinden ayrıştığı nokta itibarıyla farklı anlamda çeşitli gereksinimler duymakla hakların ve hukukun bir parçası olması gereken bir konumdadır.¹⁴⁰ Farklı şekillerde tarif edilebilmekle birlikte, 20 Kasım 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre çocuk olmak 18 yaşını doldurmakla sona erer. Uluslararası Çalışma Örgütü'ne göre de 18 yaşının altında herkes çocuk olarak kabul edilmektedir. Türk Medeni Kanunu madde 11'e göre erginlik genel anlamda 18 yaşının doldurulması ile elde edilir. Çocuk Koruma Kanunu'nun 3. maddesine göre ise erginliğin daha önce elde edilmesi dikkate alınmadan 18 yaşının altındaki herkes çocuk olarak değerlendirilmelidir. Farklı devirlerde yaş standardının değiştiği görülebilmekle birlikte günümüzde genel olarak düşünsel anlamda bir erginlik kazanıldığı düşüncesinden hareketle söz konusu 18 yaş sınırı kabul edilmektedir.¹⁴¹

Öncelikle bir insan olmakla çocuk, insan onuruna uygun olarak yaşama hakkına ve henüz özel gereksinimlere ihtiyaç duyup gelişim aşamasında olmakla özel birtakım haklara sahiptir. Söz konusu hakların, toplumun çocuğun sağlıklı ve gelişimine uygun bir şekilde yaşamasını temin etmek ve bu doğrultuda eğitim almasını tesis etmek yükümlülüğünün yanında, bir birey olarak çocuğun aile ve toplum

¹³⁹ Emine Akyüz, **Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması**, 6. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2018, 3.

¹⁴⁰ Memduh Cemil Şirin, "Çocuk Hukuku Ne Değildir?", **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2016, 51.

¹⁴¹ Rona Serozan, **Çocuk Hukuku**, 2. Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2005, ss. 10-11; 18 yaşının altında olmakla her bireyin her zaman aynı durumda olmasının mümkün olmadığı, farklı yaş sınırlamaları ile gerek medeni hukuk gerek ceza hukuku normlarıyla çeşitli hak ve yükümlülükleri haiz olabilecekleri ifade edilmekte, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde de durumun, erken yaşta reşit olma hali istisna kabul edilmekle durum açıkça ifade edilmiştir., **a.g.e.**, 11.

içerisindeki konumunu, haklarını ve yükümlülüklerini barındıran bir hukuk düzeninin varlığı da aynı şekilde zaruri bir sorumluluk alanıdır. Nitekim korunmaya muhtaç olan çocuğun çeşitli baskı unsurlarına karşı güvencelere sahip olması ve istenilen ölçekte varlığını devam ettirebilmesi için çocuk hukukunun varlığı önemlidir.¹⁴²

Çocuk hukuku, hukukun genel tanımına ek olarak özel bir düzenleme alanını ihtiva eden bir bölümünü oluşturmaktadır. Çocuk bağımlı olmakla temelde ailenin himayesinde bulunur ve zaman içerisinde bu durum hukuki bir mükellefiyet olarak da teyit edilmiştir. Bu haliyle denilebilir ki dar anlamda çocuk hukuku, ebeveynler ile çocuk arasındaki ilişkileri saptayan normları ihtiva eder. Toplumsal gerçekliklerin yansımaları çocuk üzerinde de keskin bir şekilde tezahür etmektedir. Bu anlamda çocukların yanında ebeveynlere tanınacak her türlü destek de önem arz etmektedir. Diğer yandan söz konusu ilişkinin öznesi olarak çocuk, henüz tam anlamıyla farkındalığını kuramadığından ve birtakım kuvvetlerden yoksun olmakla, başta aile olmak üzere baskı aracı olma ihtimali olan her türlü olguya karşı devletin de yoğun bir sorumluluğu bulunmaktadır. Bu haliyle denilebilir ki geniş manada çocuk hukuku, çocuğun başta anne ve babasıyla olan ilişkilerini, öte yandan toplumsal ve devlet nezdindeki haklarını düzenleyen kurallar bütünüdür.¹⁴³

Çocuk hukuku birtakım özellikleri ihtiva etmektedir. Çocukların özel konumuna binaen farklı özneler ve farklı yararlar arasında çatışma olduğu takdirde, çocuğun yararının genel bir ilke olarak öncelenmesi benimsenmektedir. Gerek kural koyucular gerek uygulayıcı kurumlar bağlamında çocuğun birincil düzeyde korunması hedeflenmektedir.¹⁴⁴ Bir diğer ilke kamusalıktır. Emredici bir niteliğe sahip çocuk hukuku kuralları, çocukların korunması ve haklarının güvence altına alınması maksadıyla belirlenmiş zorunlu normlar içerir. Çocukların yaşamları boyunca sağlık, eğitim, güvenlik ve gelişim haklarını koruma misyonuna binaen çocukların çıkarlarını önceleyerek, herkesin bu kurallara riayet etmesi hedeflenmektedir. Bir diğer ilkesel tutum olarak çocuk hukukuna ilişkin hususlar sözleşme serbestisi dışında tutulmuştur.

¹⁴² Akyüz, **Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması**, ss. 3-4.

¹⁴³ **a.g.e.**, 5.

¹⁴⁴ Hayrünnisa Özdemir ve Ahmet Cemal Ruhi, **Çocuk Hukuku (Ders Kitabı)**, 4. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, Ankara, 2021, 5.

Nitekim şekilci özellikler ile bezenmiş bu kurallar neticesinde, tutarlı bir şekilde çocukların varlıklarının koruma altına alınması hedeflenmektedir. Misalen soybağı hususunda teklik ve hakim kararı olmadan soybağının reddedilemeyeceği hüküm altına alınmakla söz konusu maksadın gerçekleşmesi amaçlanmaktadır. Nihayet çocuğun güçsüz olması dolayısıyla ayrı bir kategoride değerlendirilmesi ve sosyal devlet ilkesi kapsamında birtakım ayrıcalıklara sahip olması gerektiği öngörülmektedir.¹⁴⁵

Çocuk hukukunun düzenlediği alan olarak çocuk hakları, esas olarak çocuğun çeşitli şekillerde korunmasını temin edip çocuğun temelde insan olmak bakımından ve çocuk olmasına özgü nitelikteki yararlarını gerçekleştirmeyi hedeflemektedir, çatışma halinde de uygun yargısal denetim sistemi benimsenmektedir.¹⁴⁶ Çocuklara özgü bir temel haklar silsilesine sahip olan çocuklar, başta haklarına müdahale edilmemesini talep etme imkanını haizdirler. Diğer yandan yukarıda da değinildiği üzere genel anlamda ve kimi özel durumlarda kendilerine imkan tanınmasını isteme haklarına sahiptirler. Nihayet çocuklar iradelerini ortaya koyma hakkına sahip olup yaşadıkları ortam içerisinde söz hakları bulunmaktadır. Araştırma konusunun kapsamını genişletmemek adına yalnızca değinmek maksadıyla denilebilir ki çocuklar, kimi özel hukuk ve kamu hukuku alanları kapsamında özel olarak korunmaktadır.¹⁴⁷

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ışığında çocuk haklarının dört temel alanda koruma altına alınması hedeflenmiştir. İlk insan olmaya bağlı en temel değer olan yaşama hakkı bağlamında, çocuğun gereken ölçekte yaşama imkanına sahip bir şekilde hayat sürdürmesi hedeflenmektedir. Yaşamın yeniliklere en açık döneminde olan çocukların gelişme haklarının olduğu ve eğitim hakkı başta olmak üzere, bilgi edinme hakkı, oyun ve dinlenme hakkı, din ve vicdan özgürlüğü gibi haklarının olduğu belirtilmektedir. Bir diğer düzlemde iradi, fiziksel ve duygusal olarak gelişim aşamasında olan çocukların korunma haklarının olduğu

¹⁴⁵ a.g.e., ss. 5-7.

¹⁴⁶ Akyüz, **Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması**, ss. 5-6; Çocukların temel hakları kullanmak bakımından henüz gerekli yeteneğe erişememiş olması ve direkt olarak söz konusu hakları kullanamaması dolayısıyla bu haklardan mahrum olduğu yönündeki düşüncenin isabetsiz olduğu, zihni olarak olgunlaşmamış olmanın temel hakları kullanmaya engel olmadığı yönünde bkz. Serozan, a.g.e., 40.

¹⁴⁷ a.g.e., 7.

belirtilmektedir.¹⁴⁸ Nihayet çocukların ifade hürriyeti bağlamında kendileriyle alakalı hususlarda fikirlerini belirtme haklarının olduğu, bu anlamda söz hakları olmakla toplumsal yaşama katılma haklarının bulunduğu belirtilmektedir.¹⁴⁹ Son tahlilde bahsi geçen sözleşme kapsamında görülmektedir ki insan haklarının çocuklar nezdindeki karşılığı ifade alanı bulmuş olup diğer yandan öteki maddeler nezdinde yalnızca çocuk olmaya bağlı haklar da koruma altına alınmıştır.¹⁵⁰

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 12. maddesi bağlamında yukarıda da değinildiği üzere genel mahiyette çocukların fikirlerini aktarabilmelerinin önemi vurgulanmaktadır. Katılım hakkı olarak nitelendirilebilecek bu hak ilk olarak Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ile düzenleme alanı bulmuş ve bu durum özne çocuk kavramının hukuki olarak yerleşmesi bakımından önemli bir adım olmuştur.¹⁵¹ Söz konusu madde kapsamında çocukların görüş belirtebilecek belirli bir zihni olgunluğa geldiği andan itibaren, kendileriyle alakalı her hususta görüşlerini ifade edebilme haklarının bulunduğu belirtilmektedir. Çocuğun yaşı ve olgunluğuna göre ifadelerinin dikkate alınması gerektiği ifade edilmektedir. Nihayet adli ve idari mercilerce çocukların beyanlarının bizatihi veya duruma göre temsilcileri aracılığıyla alınması hususuna riayet edilmesi gerektiği belirtilmektedir.¹⁵² Yaşına binaen her hususta ortaya koyacağı görüşlere istinaden hareket edilmesinin doğru olmayacağı bir yana, çocuğun isim, okul, veli seçimi veya tıbbi müdahalelerde fikrine danışmak, hatta olabildiğince kendisinin rızasına göre hareket edilmesi gerektiği belirtilmektedir.¹⁵³ Sözleşmeye göre çocukların düşüncelerini ifade etme hakkının temel bir hak olarak, özelde aile içerisinde olmak üzere kendilerini etkileyen her mecrada bu hakka sahip oldukları belirtilmektedir.

¹⁴⁸ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ekseninde de sık sık vurgulandığı haliyle çocukların korunması gerektiği reddedilemez olmakla birlikte, temel vurgu olarak korumaya muhtaç kimliklerinin ön plana çıkarılmasının özne olarak çocuğun konumunu nesneleştirdiği, olması gerekenin daha çok hak temelli bir yaklaşım olduğu hususunda bkz. Şirin, **a.g.e.**, 51.

¹⁴⁹ Akyüz, **Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması**, ss. 5-6.

¹⁵⁰ Serozan, **a.g.e.**, ss. 8-9.

¹⁵¹ Emine Akyüz, "Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı", **Milli Eğitim Dergisi**, 151, 2001, 14.

¹⁵² Akyüz, **Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması**, 60.

¹⁵³ Serozan, **a.g.e.**, 68.

1992 tarihli Dünya Zirvesi'nde Çevre ve Kalkınma Konferansı bağlamında yayımlanan Çevre ve Kalkınmaya ilişkin Rio Bildirgesi'nin 21. maddesi uyarınca, çevre hususunda çocukların ve gençlerin fikirlerinin, çevreyle ilgili uygulanacak politikalarda göz önünde tutulması gerektiği vurgulanmıştır. Diğer taraftan 1997 tarihli İnsan Hakları Raporlar El Kitabı'nda, yerel kararların alınmasında çocukların etkin bir şekilde katılımları öngörülmüş ve süreçlere dahil edilmelerinin gerektiği belirtilmiştir. Yine BM İnsan Yerleşimleri II. Konferansı (Habitat II) Raporu'nda da özellikle çocukların yoğun bir şekilde varlık gösterdiği kullanım alanlarının yapımında fikirleri ile bizatihi var olmaları gerektiği belirtilmektedir. Örnekler çoğaltılabilmekle birlikte denilebilir ki çocukların, belirli sınırlamalar olmakla birlikte politikaların belirlenmesinde fikirlerinin yalnızca edilgen olmayacak şekilde siyasal sistem içerisinde bulunması gerektiği öngörülmektedir.¹⁵⁴ Çocukların katılma haklarını kullanması onların gelişimleri için büyük bir öneme sahip olmakla beraber aynı zamanda en iyi kararın alınabilmesinde de önemli bir adımdır.¹⁵⁵

II. Çocukların Siyasal Hak ve Özgürlükleri

Çocukların siyasal hak ve özgürlüklerinin tespiti, öncelikle farklı düzeyler ışığında çocuğun sözünün ne derece kıymetli olduğunun araştırılmasını gerektirmektedir. Katılımın simgesel ya da gerçekten var olması şeklindeki ayrıma göre katılma, nominal, araçsal, temsili ve dönüştürücü olarak ayrılmaktadır. İlk olarak nominal katılım, çocukların dinlenilme hakkının yasal bir yükümlülük olarak yerine getirilmesi ile yetişkinlerin karar alma süreçlerini meşrulaştırma görevi görür. Çocukların fikirleri yetişkinlerin fikirleri ile uyumlu olduğu takdirde, yetişkinlerin verdikleri kararlar bir nevi tasdiklenmiş olur. Öte yandan siyasal katılma, yeterince bilgi sahibi olmayı gerektirmesi ve bu durumun önemsenmemesi ile çocuğun mantıklı bir cevap vermemesi halinde çocuğun sesi kısılmış olacaktır. Hatta çocuğun dinlenilmesi temsilcisine devredilmekle çocuk çoğunlukla devreden çıkarılabilmektedir. Araçsal katılım olarak tarif edilebilecek bir başka yaklaşımda, çocuk için kendi yüksek yararını sağlayabilmek adına çocuktan bilgi alınır. Daha

¹⁵⁴ Akyüz, **Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması**, ss. 60-61.

¹⁵⁵ Gísladóttir, **a.g.e.**, 254.

küçük yaştaki çocuklar için gözlem unsuru ile bu gaye yerine getirilebilmektedir. Temsili katılımında ise karar verme süreçleri yine yetişkinlerce yerine getirilmekle birlikte çocuklara danışılmakta ve fikirleri önemsenmektedir. Çocukların bir oyun oynamak şeklinde olsa dahi ifadeleri değerlendirilmektedir. Son olarak çocukların dönüştürücü katılım adı altında fikirleri önemsenmekte ve karar alma mekanizmalarında doğrudan yer almakla sorumluluğu paylaşmaları hedeflenmektedir. Bu sayede çocukların özne olarak kendi bakış açılarını ortaya koymak ve yaşamları üzerinde söz sahibi olabilmelerinin imkanı oluşacaktır. Yasal ya da psikolojik zorluluktan öte son iki yaklaşım, çocukların siyasal katılımları başta olmak üzere sözlerinin karşılık bulabilmesi olanaklarını yansıtmaktadır.¹⁵⁶ Burada sorulması gereken asıl soru, yetişkinlerin çocukların katılımını kolaylaştırma ve destek verme görevi mi, yoksa karar alma sorumluluğunun bir kısmını onlara devretmek gerekliliği mi vardır?¹⁵⁷ Değerlendirilmesi gereken bir husus da çocuklara kararlar üzerinde doğrudan katılım hakkı vermek ifadesinin yetersiz olacağıdır. Nitekim belirlenmesi gereken, çocukların gerçekte hangi kararları alabilmeleri ile ilgili sorularla ilgilenilmesi gerektiğidir. Öyle ki çocukların katılma haklarını güçlendirmek önemli olmakla birlikte, verimsiz olma ve hatta üstten bir bakış açısını barındırma riskini taşıdığı unutulmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Böyle bir bakış açısı çocuklara daha fazla söz vermekte fakat buradan öteye gidilememektedir.¹⁵⁸

Anayasal düzlemde çocuk hakları ilkesel anlamda ilk olarak sosyal devlet ilkesi kapsamında değerlendirilmelidir. Nitekim çevresel baskı unsurlarına karşı özel bir konumda olan çocuğun desteklenmesi gerektiği belirtilmektedir. Diğer yandan çocuğun faydasına binaen 1982 Anayasasının 41. maddesi doğrultusunda özellikle ana ve çocuğun korunması maksadıyla devletin gerekli tedbirleri almakla vazifeli olduğu vurgulanmaktadır. Yine aynı madde kapsamında çocukların korunması ve bakımı ile ana ve babası ile doğrudan ilişki kurma hakkı düzenlenmiş olup son fıkra kapsamında da devletin her türlü istismara ve şiddete karşı çocuğu korumakla yükümlü olduğu

¹⁵⁶ Nylund, a.g.e., ss. 203-204.

¹⁵⁷ a.g.e., 206.

¹⁵⁸ Pernilla Leviner, "Voice but No Choice-Children's Right to Participation in Sweden", **Children's Constitutional Rights in The Nordic Countries**, Ed. Pernilla Leviner, Cilt 5, Brill Open, Boston, 2019, 273.

belirtilmiştir. 42. madde bağlamında da herkesin eğitim ve öğretim hakkının olduğu, ilköğretimin bütün vatandaşlar için zorunluluk teşkil ettiğini ve devletin başarılı olanları, maddi anlamda gerekli imkanlara sahip olmayanları ve özel olarak eğitime ihtiyacı olanları destekleyeceği belirtilmekle eğitim hakkı güvence altına alınmıştır. 50. madde uyarınca da küçüklerin çalışma koşulları açısından özel olarak korunması gerektiği belirtilmiştir. 58. madde ile devletin gençleri alkol, uyuşturucu, suçluluk ve kumar gibi kötü alışkanlıklardan koruyacağı ifade edilmiştir. 61. madde kapsamında korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için devletin sorumlu olduğu ve 62. madde uyarınca da yabancı ülkede çalışan çocukların özel olarak korunması gerektiği ifade edilmiştir. Anayasanın 141. maddesinde küçüklerin yargılanması bakımından da yasayla özel hükümler getirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Söz konusu anayasa maddeleri uyarınca çıkarılan kanun maddeleri kapsamında özel düzenlemeler yapılmıştır.¹⁵⁹ Bir diğer ilkesel unsurun eşitlik ilkesi olduğu belirtilmektedir. Nitekim eşitlik, aynı olmakla herkesin eş değer tutulması fakat farklılıklar doğrultusunda da eşit olmayacak şekilde işlem gerçekleştirilmesi olarak tarif edilmektedir. Bu anlamda çocukların kendi aralarında eşit olması ve özel olarak korunmaya muhtaç çocukların da gerekli ayrıcalıklardan faydalandırılması gerekmektedir.¹⁶⁰

Anayasalar siyasal sistemin biçimsel anlamda iskeletini kurma görevinin yanında maddi anlamda bireylerin temel hak ve hürriyetlerini düzenlemekle güvence altına alma vazifesini de haizdirler.¹⁶¹ Bu anlamda siyasal haklar da anayasal düzenleme altına alınmakla bireylerin siyasal yönetimde söz sahibi olabilmelerinin teminatı sağlanmış olmaktadır. Vatandaşların yönetimde olması sebebiyle katılım hakları olarak tarif edilebilecek siyasal haklar, etkin bir durumda bulunmak sebebine binaen aktif statü hakları olarak tarif edilmektedir.¹⁶² Siyasal haklar, 1982 Anayasasında temel hak ve özgürlükler başlığı altında siyasal hak ve özgürlükler alt başlığı altında düzenlenmiştir. Anayasa'da kabul edilen siyasal hak ve ödevler,

¹⁵⁹ Özdemir ve Ruhi, **a.g.e.**, ss. 7-10.

¹⁶⁰ Serozan, **a.g.e.**, 36.

¹⁶¹ Ömer Anayurt, **Anayasa Hukuku (Temel Kavramlar ve Türk Anayasa Hukuku)**, 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2022, 36.

¹⁶² Hamdi Gökçe Zabunoğlu, **Türk Anayasal Düzeninde Siyasal Hak ve Özgürlüklerin Kapsamı ve Sınırları**, 1. Baskı, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2013, 23.

vatandaşlık hakkı, seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları, kamu hizmetlerine girme hakkı, dilekçe, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvuru hakkıdır.

A. Vatandaşlık Hakkı

1. Giriş

Devletler maddi açıdan ülke ve insan unsurlarının bir araya gelmesinden müteşekkil bir yapı arz etmektedir. Vatandaşlık bu anlamda bireyin aidiyet bağı ile devletle olan ilişkisinin hukuki bir ifadesidir. Söz konusu ilişki gerek iç hukukta gerek milletlerarası hukukta karşılıklı hak ve yükümlülüklerin tespiti ile gerçekleştirilecek işlemler bakımından önem arz etmektedir. Bireyin vatandaşlık bağı ile devlet nezdindeki konumu, o kişinin yabancılardan ayrılması anlamına gelmekte ve bu anlamda bireyin hukuki olarak statüsü tespit edilmektedir.¹⁶³ Vatandaşlık ilişkisi, birey ile devlet arasında bireylerin hakları ve mütekabil olarak yükümlülüklerini içeren birtakım sonuçlar doğurmaktadır. Birbiri ile sıkı sıkıya bağlı olarak vatandaşlığın bu iki görünümü, günümüzde salt bir kişisel özelliğe bağlı olarak değil, doğrudan resmi bir biçimde tespit edilen hukuki bir gerçeklik görünümündedir.¹⁶⁴ Kişi bir devletin mensubu olmakla aynı zamanda o devletin süregelen süreçlerine iştirak etme ve bulunduğu toplumun ilerlemesine katkı sağlama imkanlarını elde etmektedir. Yine vatandaşlık hakkı, yalnızca vatandaşlarca gerçekleştirilebilecek seçme ve seçilme hakkı gibi diğer bazı hakların kullanımı ve bazı yükümlülüklerin yerine getirilmesi için, öncesinde sahip olunması gereken bir konumun tesisi anlamına da gelmektedir.¹⁶⁵

Vatandaşlık tarihsel olarak farklı şekillerde mevcudiyet göstermiştir. Antik siteler döneminde vatandaşlık aktif veya pasif olarak sınıflandırmaya tabi tutulmuştu. Bu açıdan kölelerin, kadınların ve çocukların edilgen bir yapıda oldukları, erkeklerin dahil olduğu toplumun belli bir kısmını kapsayan topluluğun ise etkin vatandaş oldukları ifade ediliyordu ve aslen yurttaş olan kesim olarak tarif edilmekteydi. Yönetimsel güç nezdinde tam anlamıyla hak sahibi olanlar ile olmayanlar şeklindeki

¹⁶³ Vahit Doğan, **Türk Vatandaşlık Hukuku**, 15. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2018, 1.

¹⁶⁴ Abdurrahman Saygılı, "Modern Devletin Çıplak Sureti", **AÜHFĐ**, Cilt 59, Sayı 1, Ankara, 2010, 91.

¹⁶⁵ Ergin Nomer, **Türk Vatandaşlık Hukuku**, 27. Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2020, 3.

yaklaşım uzunca bir süredir devam etmekle birlikte gerek İnsan Hakları Evrensel Bildirisi gerek Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bağlamında kölelik ve benzeri durumların, tespit edilen belirlemeler nezdinde de yasaklanması ile vatandaşlık modern açıdan mevcut haline zamanla yaklaşmıştır. Vatandaşlık kurumu tarihsel açıdan farklı görünümde olsa da uzun bir süredir var olmakla beraber zamanla dönüşmüş ve günümüzdeki halini almıştır.¹⁶⁶ Denilebilir ki tarihsel olarak varlığını geniş bir dönem içerisinde sürdürmekle vatandaşlık, modern devletin ortaya çıkmasıyla birlikte temel bir unsur haline gelmiştir.¹⁶⁷

Vatandaşlık hukuku kuralları bir devletin egemenliğini kullanması ile ilgili bir durumdur ve dolayısıyla bu hususlarla ilgili hükümleri ortaya koyma hususunda devletler münhasır yetkiyi haizdir.¹⁶⁸ Vatandaşlık hukuku bireyin vatandaşlığını kazanması, kaybetmesi ya da kanıtlanması hususlarını içeren bir hukuki düzenleme alanıdır. Devletler nezdinde Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi'nin 3. maddesinde de ifade edildiği üzere, kendine özgü şekilde mevcudiyet gösterebilen vatandaşlık hukuku, genellikle anayasalarda bireylere tanınmış bir hak olmakla birlikte detayları özel bir kanunla düzenlenen bir yapı ihtiva etmektedir. Türk hukukunda vatandaşlıkla ilgili hükümler, başta Anayasa olmak üzere 29.05.2009 tarihli ve 5901 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu'nda düzenlenmektedir. Öte yandan İskan Kanunu veya Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik gibi diğer yazılı metinlerde de vatandaşlıkla ilgili belirlemeler mevcuttur. Milletlerarası bağlamda da vatandaşlık özel bir konumda olup vatandaşlık bağı kapsamında devletin vatandaş olarak kabul ettiği kimseyi, diğer devletlere karşı muhafaza etme yetkisini içerdiği belirtilmektedir.¹⁶⁹ Diğer taraftan devletlerin vatandaşlık hususunda münhasır yetkilerinin olduğu, fakat bu yetkinin milletlerarası temel kaidelere ve uygulamalara aykırı olamayacağı ve hukukun genel kaidelerinin göz ardı edilemeyeceği ifade edilmektedir.¹⁷⁰ Bu anlamda İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Avrupa İnsan

¹⁶⁶ Rona Aybay, Nimet Özbek ve Gizem Ersen Perçin, **Vatandaşlık Hukuku**, 1. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2019, ss. 7-9.

¹⁶⁷ Saygılı, **a.g.e.**, 90.

¹⁶⁸ Bahattin Bahadır Erdem, **Türk Vatandaşlık Hukuku**, 6. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2017, 5.

¹⁶⁹ Doğan, **a.g.e.**, 3.

¹⁷⁰ Aybay, Özbek ve Perçin, **a.g.e.**, 13.

Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi, Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi ve Tabiyetten Doğan Kanunlar İhtilafının Halli Hakkında La Haye Sözleşmesi gibi milletlerarası sözleşmeler, vatandaşlık hukukunun uluslararası düzlemde düzenlenmesi hususunda kaynaklık etmektedirler.¹⁷¹

Devletlere vatandaşlık hukuku alanında geniş bir çerçevede düzenleme imkanı tanınmakla birlikte, yukarıda da değinildiği üzere söz konusu düzenlemeler üzerinde, doğrudan zorunluluk arz etmemekle birlikte birtakım genel ilkelerin etkili olduğu belirtilmektedir. Nitekim belirtilecek olan ilkeler ışığında her devletin faydasına binaen oluşturulacak düzenlemelerle birtakım karışıklıkların önüne geçilmek istenmektedir. Bu doğrultuda ilk olarak herkesin bir vatandaşlığının bulunması gerektiği belirtilmektedir. Devletler nezdinde bireylerin herhangi bir tabiyette olmaması durumu, karşılıklı ilişkilerin tespitinde istenmeyen bir durum oluşturacağı için olmaması arzulanan bir durumdur.¹⁷² Devletin temel unsurlarından birisi olan insanların mensubu olduğu devletçe tanınmasıyla, kişilerin haklarını bilmek ve kullanmak ile yükümlülüklerini yerine getirmek hususlarına binaen yaşamlarını sürdürmekte belirsizliğin önüne geçileceği ifade edilmektedir.¹⁷³ İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi madde 15'te de ifade edildiği üzere, herkesin bir vatandaşlık hakkının bulunması ve bu durumdan bireylerin gerekçesiz olarak mahrum edilmemesi gerektiği, kişinin aynı şekilde keyfi olarak vatandaşlığını değiştirmesini engellemenin söz konusu olmaması gerektiği ifade edilmektedir. Yine Vatansızlık Hallerinin Ortadan Kaldırılması ve Önlenmesine Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi kapsamında söz konusu halin engellenmesi amaçlanmaktadır. Aynı şekilde Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi'nde de her bireyin vatandaşlığının olabilmesi yönünde bir düzenleme mevcuttur. Türk hukukunda ise kişinin kan bağı veya toprak esası ile vatandaşlık kazanması yönündeki düzenleme de bu yöndeki anlayışın bir karşılığıdır. Nihayet denilebilir ki tüm bu düzenlemelere rağmen söz konusu haktan mahrum olarak vatansız olarak tanımlanabilecek kişilerin varlığı söz konusu olabilmektedir.¹⁷⁴

¹⁷¹ Doğan, a.g.e., 13.

¹⁷² a.g.e., 28.

¹⁷³ Erdoğan Göger, **Türk Tabiiyet Hukuku**, 4. Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979, 16.

¹⁷⁴ Doğan, a.g.e., 28.

Bir diğerk ilke herkesin sadece bir vatandaşlığının olması ilkesidir. Birden fazla vatandaşlığın bulunması hususunun, özellikle devletler arasında ortaya çıkabilecek olan kriz dönemlerinde birey ve söz konusu devlet arasındaki hak ve yükümlülük dengesi açısından sorunlar teşkil edebileceği belirtilmektedir.¹⁷⁵ Bu ilkenin devletlerin kendi yararlarına olacak şekilde ortaya koyduğu hukuki düzenlemeler doğrultusunda aşıldığı görülmektedir. Öyle ki Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi kapsamında da çoklu vatandaşlık kabul edilmiş olup söz konusu ilke günümüzde kabul gören bir uygulamadır.¹⁷⁶

Nihayet son bir ilke olarak bireylerin yurttaşlıklarını değiştirmekte serbest olmaları gerektiği belirtilmektedir. Aksi yönde feodal düzenin hakim olduğu dönemlerde, bir insanın belirli bir toprak üzerinde doğmakla elde edeceği tabiiyete yaşamı boyunca bağlı kalması gerekliliği mevcuttu. Bu açıdan süreklilik arz eden yurttaşlık, zamanla bireylerin mensubu olduğu devlete birtakım haklar ileri sürebileceği fikri ve kişinin istencinin esas teşkil etmesi gerektiği düşüncesinin yaygınlaşması ile ortadan kalkmıştır.¹⁷⁷ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nde de kişilerin bu haklarının mevcudiyeti ve değiştirme iradesine keyfi olarak engel olunmaması gerektiği ifade edilmektedir. Birtakım kaideler getirilebilmekle birlikte, vatansız olma durumu istisnası dışında kişinin insan hakları kapsamında bu hakka sahip olduğu görülmektedir. Nitekim doğumla birlikte bireyin kendi iradesi dışında sahip olduğu vatandaşlığın sonrasında değiştirilebilir olması gerektiği belirtilmektedir. Öte yandan kişinin tercihlerine istinaden bu imkanı haiz olması gerekliliği doğrultusunda, Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi kapsamında evliliğin vatandaşlığın değişimine dair etkisinin olmadığı genel anlamda kabul edilmiştir.¹⁷⁸

Vatandaşlık farklı şekillerde el edilmesi doğrultusunda çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. İlk olarak kişinin doğumuna binaen elde ettiği vatandaşlık türü olarak asli vatandaşlık belirtilebilir. Bu vatandaşlık türüne göre kişi, doğum

¹⁷⁵ Göger, a.g.e., 17.

¹⁷⁶ Doğan, a.g.e., 29.

¹⁷⁷ Göger, a.g.e., 17.

¹⁷⁸ Doğan, a.g.e., 30.

dolayısıyla kan bağı ilişkisi doğrultusunda vatandaşlık elde etmektedir ya da doğum yeri esasına göre vatandaşlık kazanmaktadır. Asli vatandaşlıkta esas olan durum doğumdur ve doğum vaktine istinaden kişiler asli olarak vatandaş olmaktadır. Söz konusu iktisap etme yöntemi yasalarca tanınmakla kişiler, bir makamın onayı gerekmeksizin vatandaşlık elde etmektedirler. Devletler kendi yararları doğrultusunda tercihte bulunmak suretiyle seçenekleri düzenlemektedir ve herhangi birisini veya her ikisini de kabul ederek bir kabul oluşturmaktadırlar. Bir diğer vatandaşlık kazanma yöntemi de doğum vaktinden sonra ya da doğum dışı bir gerekçe ile kişinin vatandaşlık elde etmesidir. Bu anlamda bireyin tercihi, evlenme ya da evlat edinme gibi çeşitli sebepler ile vatandaşlık elde edilmektedir. Müktesep vatandaşlık olarak tarif edilen bu vatandaşlık türü ile genellikle yalnızca bireyin vatandaşlık kazanacağı devletle arasındaki yoğun bağının tespiti aranmamaktadır. Öyle ki söz konusu devletin bir vatandaşı ile kurulacak ilişkinin de bu anlamda bireyin vatandaşlık kazanmasında etkili olabildiği ifade edilmektedir.¹⁷⁹ Son olarak vatandaşlık kazanma yollarından birisi, devletler arası çatışmalar neticesinde bir devletin topraklarının başka bir devletin kontrolüne geçmesi ile o bölgedeki vatandaşların toprağı bünyesine katan devlet tarafından vatandaşlığa alınması halidir.¹⁸⁰

2. Çocuğun Türk Vatandaşlığını Aslen Kazanması

a) Soybağı Esasına Göre Türk Vatandaşlığının Aslen Kazanılması

Yukarıda da ifade edildiği üzere aslen vatandaşlık kazanımı yöntemlerinden birisi kan bağı sebebiyledir. Söz konusu iktisap yöntemi çocuğun doğmakla ana ve/veya babası ile soybağı ilişkisi kurmasından kaynaklı olarak yurttaşlık kazanması durumudur. Bu kazanma yöntemi doğum yerini dışlamakta ve yalnızca bağı olunan soybağı nedeniyle vatandaşlık elde edilmektedir. Anayasa'nın 66. maddesi bu hususta açık bir düzenleme ile Türk ananın veya Türk babanın çocuğunun Türk olacağını ifade etmiştir. Yine Türk Medeni Kanunu madde 282'ye göre çocuğun ana ya da baba ile olan soybağı ilişkisine göre vatandaşlık elde etme yöntemi düzenlenmektedir. Bu doğrultuda ana ile doğum anı esas alınarak, baba ile de ana ile evlilik, tanıma ya da

¹⁷⁹ a.g.e., ss. 31-33.

¹⁸⁰ Erdem, a.g.e., 10.

hakim kararı ile soybağı kurulacağı ifade edilmektedir. Bir diğer yöntem olarak soybağı evlat edinme ile elde edilecektir.¹⁸¹ Burada soybağının doğal olarak var olması yeterli olmamakta, hukuki olarak da soybağının mevcudiyeti gerekmektedir. Aslen kazanma bakımından esas alınacak olan gerçek soybağı olmakta, evlat edinme ile elde edilecek soybağı, sonradan elde edilecek vatandaşlık kapsamında değerlendirilmektedir.¹⁸²

aa. Evlilik Birliği İçinde Doğan Çocuklar

Türk Medeni Kanunu'nun 282. maddesine göre yasaların uygun gördüğü şekil şartlarına uygun olarak gerçekleştirilen evlilik akdi içerisinde doğan çocuklar ile ana ve baba arasında soybağının tesis edildiği ifade edilmektedir. Türk Vatandaşlık Kanunu'nun 7. maddesi kapsamında ifade edildiği haliyle söz konusu vatandaşlığın kazanılması yöntemine göre, nerede doğduğuna bakılmaksızın Türk anadan veya Türk babadan doğan çocuk doğum anında vatandaşlık elde edecektir. Buradan hareketle denilebilir ki soybağı yalnızca ana ve baba arasındaki ilişki düzeyinde değerlendirilmekte, diğer alt soy ve üst soy bağlamındaki ilişkilerin vatandaşlık elde etmekte dikkate alınmadığı görülmektedir.¹⁸³

Türk Medeni Kanunu'nun 282. maddesine göre çocuğu doğuran kadının çocuğun anası olduğu kabul edilmektedir. Evlilik kapsamında bir değerlendirme yapılmadan bir karine teşkil etmekle bu husus, çocuğun Türk anadan doğması ile vatandaşlık kazanacağını ifade etmektedir. Burada ananın Türk olmasının yeterli olması dolayısıyla, çocuğun babasının yabancı olması veya çocuğun toprak esasının kabul edildiği bir yerde doğması sebepleri ile, yabancı hukukun uygun görmesi halinde birden fazla vatandaşlığa sahip olmasında herhangi bir engel bulunmamaktadır. Bu durum yukarıda da değinildiği haliyle herkesin sadece tek vatandaşlığı olması ilkesine aykırı bir düzenleme teşkil etmektedir.¹⁸⁴

¹⁸¹ Aybay, Özbek ve Perçin, **a.g.e.**, 94.

¹⁸² Doğan, **a.g.e.**, 41.

¹⁸³ **a.g.e.**, ss. 41-42.

¹⁸⁴ Aybay, Özbek ve Perçin, **a.g.e.**, 95.

Çocuğun babası ile soybağı ilişkisi kapsamında, Türk babadan evlilik dahilinde doğan çocuk Türk kabul edilmektedir. Evlilik birliği içerisinde doğan çocuk ile baba arasında doğrudan soybağının kurulduğu belirtilmekte ve söz konusu durumda bir babalık karinesinin mevcut olduğu ifade edilmektedir. Türk Medeni Kanunu'na göre bu karine adi karine olarak benimsenmiş ve 285. madde kapsamında evlilik içerisinde ya da evliliğin sona ermesi halinde üç yüz gün içerisinde doğan çocuğun babası koca olarak kabul edilmiştir. Nihayet denilebilir ki evlilik dahilinde çocuğun ana ve babasından birisinin ya da her ikisinin de Türk olması halinde ve düzenlemelere istinaden ana ve/veya babası ile soybağı kurulması durumunda çocuk Türk vatandaşı olacaktır.¹⁸⁵

ab. Evlilik Birliği Dışında Doğan Çocuklar

Evlilik birliği dışında çocuğun doğması, evlilik birliği içerisinde doğmasına kıyasla ana ve babadan hangisinin Türk olması bakımından farklı özellikler ile ayrılmaktadır. Ana ile çocuk arasındaki soybağı ilişkisi, evlilik herhangi bir şekilde dikkate alınmadan doğumla kurulacaktır. Fakat evlilik birliği dışında çocuğun doğması neticesinde baba ile çocuk arasında soybağının kurulması birtakım koşulların gerçekleşmesi bağlı olacak, vatandaşlığın kazanımı da bu husustan etkilenecektir. Bu anlamda Türk Medeni Kanunu'na göre tabii ana ile babanın doğumdan sonra evlenmesi, tanıma ve babalık davası olmak üzere üç farklı biçimde çocuk ile babası arasında soybağı ilişkisi kurulabilmektedir.¹⁸⁶

aba. Ana Türk Vatandaşı, Baba Yabancı

Türk hukukuna göre çocuğun ana ile arasında soybağı kurulması için gerçekleşecek doğumun evlilik birliği içinde veya dışında gerçekleşmesi, çocuğun Türkiye'de doğması veya doğmaması, çocuğun babası ile arasında soybağı kurulup kurulmaması bakımından bir fark bulunmamaktadır. Çocuk ile anası arasında herhangi bir işlem ya da onay gerekmeksizin doğum anında soybağı ilişkisi kurulacaktır. Türk Vatandaşlık Kanunu'nun 7. maddesine göre de Türk vatandaşı ana ve yabancı babadan

¹⁸⁵ Doğan, a.g.e., ss. 42-43.

¹⁸⁶ a.g.e., ss. 43-44.

evlilik birliği dışında doğan ocuğun Türk vatandaşı olacağı hkm düzenlenmiştir.¹⁸⁷ Söz konusu normun gelişen teknoloji ile taşıyıcı annelik bağlamında, çocuğu doğuran kadın ile genetik olarak çocuğun anası olan kadın arasındaki farklılığa binaen soybağının kurulması hususunda bir çatışma yaşanabileceği belirtilmektedir. Örneğin taşıyıcı annelik olgusuna müsaade eden bir ülkede taşıyıcı anne olan bir Türk kadının, Milletlerarası zel Hukuk ve Usul Hukuku Kanunu'nun 16. maddesine göre belirlenecek yabancı hukuka göre, doğurduğu ocuk ile arasında herhangi bir soybağı ilişkisi kurulamadığı taktirde, bu ocuğun Türk vatandaşı olamayacağı belirtilmektedir.¹⁸⁸

abb. Baba Türk Vatandaşı, Ana Yabancı

Babanın Türk vatandaşı, annenin ise yabancı olduğu durumda ocuk ile babası tabii soybağı ile bağlı olarak değerlendirilmemekte olup söz konusu hısımlığın, çocuğun evlilik birliği dışında doğması dolayısıyla hukuken de ayrıca tesis edilmesi gerekmektedir. Türk Vatandaşlık Kanunu'nu 7. maddesine göre eğer baba ile söz konusu soybağı kurulacak olursa, çocuğun doğumu ile Türk vatandaşı olduğu kabul edilecek olup bu statüyü aslen elde edecektir.¹⁸⁹

5901 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu hükümleri incelendiğinde soybağına ilişkin hususlar, soybağının kurulmuş olup olmamasına binaen incelenmekte, soybağının kurulması hususunda ise belirleme yapılmamıştır. Diğer yandan Türk Vatandaşlığının Uygulanmasına Yönelik Yönetmelik kapsamında madde 7'ye göre ülke sınırları içinde ve dışında belirtilen konumda olan çocuğun, 5718 sayılı Milletler Arası zel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun hükümleri uyarınca tespit edilecek usul ve esaslara binaen, baba ile kurulacak soybağı ilişkisi nezdinde çocuğun doğumla birlikte Türk vatandaşı olacağı belirtilmektedir. Milletler Arası zel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun'un 16. maddesi, "*Soybağının kuruluğu, çocuğun doğum anındaki millî hukukuna, kurulamaması hâlinde çocuğun mutad meskeni hukukuna tbidir. Soybağı bu hukuklara göre kurulamıyorsa, ananın veya babanın,*

¹⁸⁷ a.g.e., ss. 44-45.

¹⁸⁸ Aybay, zbek ve Perçin, a.g.e., 101.

¹⁸⁹ Erdem, a.g.e., ss. 106-107.

çocuğun doğumu anındaki millî hukuklarına, bunlara göre kurulamaması hâlinde ana ve babanın, çocuğun doğumu anındaki müşterek mutad mesken hukukuna, buna göre de kurulamıyorsa çocuğun doğum yeri hukukuna tâbi olarak kurulur.” hükmünü ihtiva etmektedir. Yine aynı Kanun’un 1. maddesi uyarınca kabul edilen uluslararası sözleşmelere istinaden kabul edilen hususlar ayrı tutulmuştur.¹⁹⁰ Denilebilir ki çocuğun soybağının tespitinde babanın Türk olması yönündeki iddiaya karşın, çocuğun doğmakla yabancı annesinden kaynaklı olarak elde ettiği yabancı vatandaşlığa binaen yabancı devlet hukuku uygulama alanı bulabilecektir.¹⁹¹

Türk vatandaşlığının anaya bağlı olarak kazanılmasında yabancı babanın vatandaşlığının herhangi bir olumsuz etkisi olmadığı gibi, aksi durumda da yabancı anaya bağlı olarak yüksek ihtimalle kazanılacak vatandaşlık, Türk baba ile kurulacak hukuki ilişkiye göre çocuğun Türk vatandaşı olması hususunda birden fazla vatandaşlık esasını kabul eden Türk vatandaşlık hukukuna göre herhangi bir engel durum teşkil etmeyecektir. Nihayet Türk Vatandaşlık Kanunu hükümleri incelendiğinde, çocuk ile Türk baba arasında kurulacak soybağı ilişkisi açısından yaş unsurunun sınırı tespit edilmemiş olup belirsizliğe sebebiyet verebileceği ifade edilmektedir. Diğer yandan 18 yaşını doldurmuş ergin bir bireyin kendi arzusu hilafına vatandaşlık elde etmesinin doğru olmayacağı, ancak kanundaki ifade doğrultusunda, durumun yalnızca 18 yaşını doldurmamış çocuklar nezdinde kabul edileceği şeklindeki bir yorumun da isabetsiz olacağı belirtilmektedir.¹⁹²

Çocuk ile Türk baba arasındaki soybağı ilişkisinin tespiti hususu yabancı bir ülkede sorun teşkil edebilecek olup bu hususta belirlenecek olan ilişki için, mahkeme kararı ya da idari bir organ tarafından bir karar verilmiş olabilir.¹⁹³ Yabancı ülke yargı organınca Türk baba ve çocuk arasındaki soybağı ilişkisine yönelik verilecek kararın, Milletler Arası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun’un 50. ila 60. maddeleri doğrultusunda tanıma ve tenfiz bağlamında Türk mahkemeleri tarafından sürecin kabul edilmesi gerekmektedir. Söz konusu tanıma ve tenfiz uyarınca çocuk ile Türk

¹⁹⁰ Doğan, a.g.e., ss. 45-47.

¹⁹¹ Erdem, a.g.e., 108.

¹⁹² Nomer, a.g.e., 71.

¹⁹³ Doğan, a.g.e., 47.

baba arasındaki soybağı ilişkisinin Türk mahkemelerince tespiti, çocuğun aslen ve doğum vaktinden itibaren Türk vatandaşlığını elde etmesine olanak tanıyacaktır.¹⁹⁴

ac. Herhangi Bir Nedenle On Sekiz Yaşını Tamamlayıncaya Kadar Aile Kütüklerine Kaydı Yapılmayan Anası Babası Ölmüş Çocuklar

19.10.2017 tarihli ve 7039 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile Türk Vatandaşlık Kanunu'na ek madde 1 getirilmiştir. Bu madde, “*Onsekiz yaşını tamamlayıncaya kadar herhangi bir nedenle aile kütüklerine kaydedilmemiş olan ve yabancı bir devletle vatandaşlık bağı bulunmayan kişiler; ana veya baba, bunların ölmüş olması halinde, varsa kardeşleri ile hısımlığını gösterir tıbbî rapor ibraz etmeleri durumunda Türk vatandaşlığını kazanır.*” hükmünü ihtiva etmektedir.

Söz konusu hüküm, Türk ana veya Türk baba ile soybağı kurulmuş olsa dahi ek bir şarta tabi tutularak, on sekiz yaşını doldurmuş olan bireyin ayrıca yabancı bir devletle vatandaşlık ilişkisinin de mevcut olmamasını aramaktadır. Anayasa'nın 66. maddesinde açıkça ifade edildiği üzere Türk ana veya baba ile soybağı ilişkisi olan bir kimsenin, ayrıyeten herhangi bir koşul olmadan Türk vatandaşı olabilmesi hakkı karşısında söz konusu kanun maddesinin getirdiği ek şartın yerinde olmayan bir düzenleme ortaya koyması sebebiyle eleştirilmektedir.¹⁹⁵ Aile kütüğüne tescil edilmemiş olmak, Türk vatandaşlığı kazanmak için bir şart olarak tesis edilemeyecek olup bu durum yalnızca resmiyet kazanması bakımından etkili olacaktır. Fakat kanun maddesindeki emredici bir ifadeyle Türk vatandaşlığının elde edilmesi, tabiri caizse bu koşula bağlanmıştır. Öte yandan resmiyet kazanmamış bir vatandaşlık hakkı iddiasının, kişinin söz konusu vatandaşlık hakkına binaen kullanabileceği diğer haklarından mahrum kalmasına sebebiyet vereceği ifade edilmektedir.¹⁹⁶ Konu bakımından sınırlama getirmekle söz konusu madde uyarınca, toprak esasına göre Türk vatandaşlığı elde eden kimseler için fiilen, soybağı esasına göre ise yabancı

¹⁹⁴ Erdem, a.g.e., 108.

¹⁹⁵ Gülin Güngör, *Tabiiyet Hukuku (Gerçek Kişiler-Tüzel Kişiler-Şeyler)*, 10. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2022, 62.

¹⁹⁶ Barış Teksoy, “Türk Vatandaşlığının Kazanılması Konusundaki Güncel Eğilim ve Anayasal Kurallar Işığında Saklı Nüfusa İlişkin Düzenlemeler”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 76, Sayı 2, 2021, ss. 463-465.

devlet vatandaşlığına mensup kimseler içinse hukuken yasaklama getirdiği ifade edilmekte ve söz konusu düzenlemenin vatandaşlık hakkının temel mahiyetine aykırı olduğu belirtilmektedir.¹⁹⁷

b) Doğum Yeri Esasına Göre Türk Vatandaşlığının Kazanılması

Toprak esası olarak adlandırılan vatandaşlık elde etme yöntemi, ülkelerin esas olarak uyguladığı ya da doğumla vatandaşlık kazanma yöntemi ile birlikte uygulanan ve vatansızlığın engellenmesi iradesine binaen hüküm kazanmış bir yöntemdir. Ülkemiz hukukunda bu durum, Türkiye’de gerçekleşecek doğum neticesinde her bireyin Türk vatandaşlığı statüsü kazanması olanağının aksine, yukarıda da değinildiği üzere vatansızlık olgusuna muhalif bir düşünceye binaen kabul edilmiştir.¹⁹⁸

ba. Türkiye’de Doğan Çocuklar

Türk Vatandaşlık Kanunu’nun 8. maddesine göre Türkiye’de doğan çocuklar, ana ve babalarının yabancı olması ve doğum neticesinde herhangi bir vatandaşlık da kazanamamış olması sebepleri dolayısıyla doğum anından itibaren Türk vatandaşı kabul edilmiştir. Türk Vatandaşlığının Uygulanmasına Yönelik Yönetmelik madde 11’de ise söz konusu vatandaşlık elde edememe halleri tespit edilmiş ve bunlar, çocuğun Türkiye’de doğması ve ana ve babasının belli olmaması, yabancı ana ve babanın vatansız olması veya milli kanunları gereğince çocuğun ana ve babadan dolayı vatandaşlık elde edememesi gibi sebepler olarak sıralanmıştır.¹⁹⁹

Söz konusu hükümler nezdinde ilk olarak çocuğun toprak esası bağlamında vatandaşlık elde etmesi için Türkiye’de doğmuş olması gerektiği görülmektedir. Bu anlamda Türkiye’nin kara ülkesi, kara suları ve hava sahasında doğan çocuklar bu esas kapsamında değerlendirilebilecektir. Yine savaş gemileri her nerede olurlarsa olsunlar Türkiye kapsamında kabul edildiği, ticari gemiler açısından da açık denizlerde buldukları taktirde ülke sahası içerisinde kabul edildiği, açık denizlerde veya buraların hava sahasında olan Türk bayrağını taşıyan ticari gemilerin de bu kapsamda

¹⁹⁷ Güngör, *Tabiiyet Hukuku (Gerçek Kişiler-Tüzel Kişiler-Şeyler)*, ss. 62-63.

¹⁹⁸ Doğan, *a.g.e.*, 54.

¹⁹⁹ *a.g.e.*, 55.

değerlendirildiği ve nihayet Türk limanlarında bulunan yabancı gemilerde doğan çocukların Türkiye’de doğduğu kabul edilmektedir.²⁰⁰

Bir diğer esas, çocuğun ana ve babasından dolayı yabancı bir vatandaşlık elde edememesi ve neticesinde vatansızlık durumunun ortaya çıkma olasılığının bulunmasıdır. Bu hususa binaen ilkin, ana ve babanın ait oldukları yabancı hukuk dolayısıyla doğum neticesinde çocuğun vatandaşlık kazanımı söz konusu olmayabilir. Söz konusu durumda Türk hukukunun esas olarak toprak esasını öngörmemesine karşın ana ve babasından dolayı çocuğun vatandaşlık elde etmesi mümkün değildir. Bir diğer durum ana ve babanın bağlı oldukları yabancı hukuka göre doğum esası öngörülmekle birlikte, soybağının hukuki olarak da tespit edilmesi gerekliliği ve çocuk ile ana ve baba arasında bu ilişkinin kurulamaması sebepleri doğrultusunda, yine çocuğun vatansız kalması durumu ortaya çıkmaktadır. Nihayet bir diğer sebep ana ve babanın vatansız olması halidir.²⁰¹

Son esas ise çocuğun vatansız olma tehdidinin doğum anında ortaya çıkmasıdır. Bahsi geçen durumun çocuğun doğum vaktinde herhangi bir şekilde vatandaşlık elde edememesi olduğu belirtilmekte, o an için vatansız olma tehlikesinde olan çocuğun toprak esasına göre Türk vatandaşlığını kazanmasının ardından soybağı esası ile vatandaşlık kazanmasının, öncesinde kazandığı Türk vatandaşlığına menfi anlamda bir tesirinin olmayacağı belirtilmektedir. Denilebilir ki bu halde çocuk birden fazla vatandaşlık elde etmiş olacaktır. Sayılan tüm bu sebepler doğrultusunda gerekli şartların varlığı halinde çocuk, Türkiye’de doğması ile Türk vatandaşlığını elde edecektir.²⁰²

bb. Türkiye’de Bulunmuş Çocuklar

Türk Vatandaşlık Kanunu’nun 8. maddesine göre terk edilmiş ve Türkiye’de bulunmuş çocukların adi karine ile tespit edildiği üzere Türkiye’de doğduklarının kabul edileceği belirtilmektedir. Karinenin çürütüldüğü durumda ise çocuk Türk vatandaşı olarak kabul edilmeyecektir. Söz konusu adi karineye hangi usullerle aksi

²⁰⁰ Nomer, a.g.e., 73.

²⁰¹ a.g.e., 74.

²⁰² Doğan, a.g.e., ss. 55-57.

yönde kanıt getirileceği ise kanunla tespit edilmemiştir. Adi karine olması münasebetiyle her türlü delille ve ilgili herkes tarafından karineyi ortadan kaldıracak ispatın yapılabileceği yönünde hareket edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca ispatın belirli bir süre ile sınırlandırılmamış olmasının bir eksiklik olduğu, vatandaşlığın aslen kazanılması bakımından bu durumun vatandaşlığın temel mahiyetine aykırı olacağı ve makul sürelerde ispat sürecinin işletilmesinin daha doğru olacağı belirtilmektedir.²⁰³ Aksi bir görüşe göre ise gerek soybağı gerek toprak esasına göre bir kişinin Türk vatandaşı olması için gerekli şartları eksiksiz olarak sağlaması gerektiği belirtilmektedir. Herhangi bir zaman diliminde söz konusu kişinin Türkiye’de doğmadığının ortaya çıkması durumunda, o kişinin aslen Türk vatandaşı olarak bu hakkı elde etmemesi gerektiği, herhangi bir sürenin öngörülmemesinin de bu anlamda isabetli olduğu vurgulanmaktadır.²⁰⁴

Toprak esasına göre çocuğun Türk vatandaşlığını elde etmesi, Türk Vatandaşlığının Uygulanmasına Yönelik Yönetmelik tarafından belirtilmiş belgeler ile çocuğun doğduğu yer valiliğine yapılacak başvuru doğrultusunda ve valilik tarafından İçişleri Bakanlığına gönderilecek belge neticesinde, bakanlıkça tespit edilen olumlu karar üzerine çocuk Türk vatandaşlığını elde edecek ve yerleşim yeri nüfusuna kaydedilecektir. Değnilmesi gerek bir husus olarak bakanlık kararı icrai nitelikte olmayıp söz konusu karar bir tespit mahiyetindedir.²⁰⁵

3. Çocuğun Türk Vatandaşlığını Sonradan Kazanması

Sonradan vatandaşlığın elde edilmesi hususu, aslen kazanmanın aksine doğumdan sonraki bir dönemde, bireyin o dönemden itibaren geçerli olacak şekilde Türk vatandaşlığı elde etmesini sağlayan vatandaşlık elde etme yöntemidir. Öte yandan vatandaşlığın aslen kazanılmasında olduğu gibi bu durumda da Türk vatandaşı olan birey, kazanma anından itibaren sürekli olarak vatandaşlık statüsünü elde etmektedir. Sonradan Türk vatandaşlığının kazanılması Türk Vatandaşlık Kanunu’nda, yetkili makam kararı ile kazanma ve seçme hakkı ile vatandaşlığın

²⁰³ Nomer, **a.g.e.**, ss. 73-44.

²⁰⁴ Erdem, **a.g.e.**, 116.

²⁰⁵ Doğan, **a.g.e.**, 59.

kazanılması şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutulmuştur. Yetkili makam kararı ile Türk vatandaşlığının kazanılması da genel olarak vatandaşlığa alınma, istisnai vatandaşlığa alınma, yeniden vatandaşlığa alınma, evlenme yolu ile vatandaşlığa alınma ve evlat edinme yolu ile vatandaşlığa alınma şeklinde tasnif edilmiştir.²⁰⁶

Genel olarak vatandaşlığa alınma şartları incelendiğinde, Türk Vatandaşlık Kanunu'nun 11. maddesi ve Türk Vatandaşlığının Uygulanmasına Yönelik Yönetmelik madde 15'te ifade edilen şartlardan ilki ehliyet olarak belirlenmiştir. Kanun maddesinde sıralı olarak belirlenen ehliyet şartına binaen ilk olarak, sonradan vatandaşlık elde etmek isteyen kimsenin kendi milli hukukunda ayırt etme gücüne sahip ve ergin olması yeterli iken, şayet vatansız ise Türk kanunları inceleme konusu olmaktadır. Türk hukukuna göre bir kimse 18 yaşını doldurmakla erginlik kazanabileceği gibi evlenme ya da hakim kararı ile de ergin olabilecektir. Dolayısıyla denilebilir ki vatandaşlık kazanılması hususunda yetkili makam kararı ile genel olarak vatandaşlığa alınma imkanı, ehliyet şartı getirilmekle birlikte çocuklar tarafından doğrudan kullanılacak bir yöntem olarak görülmemektedir.²⁰⁷

Bir diğer yetkili makam kararı ile vatandaşlığa alınma yolu olarak istisnai yollarla vatandaşlığa alınma yöntemi, birtakım özellikleri barındıran yabancı kişilerin istenci ve yetkili makamın kararı doğrultusunda, genel yolla vatandaşlığın kazanılması yöntemindeki şartların aranmasının aksine, fevkalade olarak Türk vatandaşı olunabilmesi olarak düzenlenmiştir.²⁰⁸ Söz konusu vatandaşlığa alınma yöntemi, genel olarak vatandaşlığa alınma olanağına nazaran yoğun bir şekilde vatandaşlığa alınmaya dair vasıflardaki kimselerin daha kolay bir şekilde vatandaş olabilmesi için tesis edilmiştir. Bu anlamda Türk Vatandaşlık Kanunu madde 12'ye göre milli güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmamak, kanunda tespit edilmiş kişi gruplarından birisine dahil olmak ve cumhurbaşkanı kararı ile fevkalade yoldan vatandaşlık elde edilebilecektir.²⁰⁹ Yetkili makamın kanunda belirtilen hususlara uygun kimselerin başvurusu doğrultusunda, yasada bulunan nedenler

²⁰⁶ a.g.e., ss. 60-61.

²⁰⁷ a.g.e., 66.

²⁰⁸ Erdem, a.g.e., 136.

²⁰⁹ Doğan, a.g.e., 79.

haricinde başvuruyu reddedemeyeceği belirtilmektedir.²¹⁰ Çocukları ilgilendiren hususlar doğrultusunda Türk Vatandaşlık Kanunu'nun 12. maddesi incelendiğinde, “4/4/2013 tarihli ve 6458 sayılı *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 31 inci maddesinin birinci fıkrasının (j) bendi uyarınca ikamet izni alanlar ile Turkuaz Kart sahibi yabancılar ve bunların yabancı eşi, kendisinin ve eşinin ergin olmayan veya bağımlı yabancı çocuğu.*” istisnai olarak vatandaşlığa kabul edilecek gruplar arasında belirtilmiştir.²¹¹ Diğer yandan göçmen olarak kabul edilen kişilerin de istisnai olarak Türk vatandaşlığını elde edebileceği ifade edilmiştir. Bu doğrultuda İskan Kanunu madde 8’de belirtildiği üzere küçükler, baba ve analarına, baba ve anaları yoksa da kan veya kayın hısımlarına bağlı tutulacaklardır. Öte yandan kimsesiz gelen çocukların, yaşlarına bakılmaksızın vatandaşlığa alınacakları hususu hüküm altına alınmıştır.²¹²

Burada istisnai yoldan vatandaşlığın elde edilmesinde yasal olarak herhangi bir yaş, erginlik şartı veya temyiz kudretini haiz olunması aranmamıştır. Bir görüşe göre hiçbir sınırlamama olması, istisnai yöneme göre vatandaşlık elde etmek bakımından yukarıdaki şartları haiz sınırlı ehliyetsizler ya da tam ehliyetsizlerin de doğrudan söz konusu olanağa sahip oldukları yönündedir.²¹³ Diğer bir görüşe göre ise kanunda herhangi bir belirleme olmaması bir eksiklik olarak zikredilmekte, sonradan vatandaşlık elde etmek isteyen kimseler adına iradeleri birincil derecede öneme sahip olmakla birlikte, sınırlı ehliyetsizlerin veya tam ehliyetsizlerin genel olarak vatandaşlık kazanma ya da fevkalade yoldan vatandaşlık elde etme yolları ayırt edilmeksizin, bahsedilen her iki yöntemde de başvuru imkanlarının olmaması gerektiği belirtilmektedir.²¹⁴

Yetkili makam kararı ile vatandaşlık elde yollarından birisi olarak yeniden vatandaşlığa alınma, isminden de anlaşılacağı üzere kişinin Türk vatandaşlığından ayrılmış olmasına binaen yeniden vatandaş olabilmesi maksadıyla tesis edilmiş bir yöntemdir. Bu yöntem ilk defa Türk vatandaşı olacak kimselerin aksine, bir süre

²¹⁰ a.g.e., 77.

²¹¹ Nomer, a.g.e., 90.

²¹² Erdem, a.g.e., 143.

²¹³ Nomer, a.g.e., 89.

²¹⁴ Doğan, a.g.e., 79.

boyunca Türk vatandaşı olmuş kimselere tanınmış bir yol olmakla diğer hukuki yollardan ayrılmaktadır. Vatandaşlık kişi ile devlet arasında karşılıklı hak ve yükümlülükler getirmektedir. Buna göre eğer kişinin vatandaşlıktan doğan sorumluluklarını yerine getirmeyerek Türk vatandaşlığını kaybetmiş olması söz konusu ise yasaya göre ikamet şartlı olarak, diğer yandan şayet böyle bir durum söz konusu değilse ikamet şartsız olarak Türk vatandaşlığı tekrar elde edilebilecektir. Her iki şekilde de birlikte aranacak koşul, milli güvenlik bakımında engel bir hususun olmamasıdır.²¹⁵

İkamet şartsız yeniden vatandaşlığa alınma müessesesine başvuru, ikamet gerektirmeden ülke içerisinde kişinin bulunduğu yer valiliğine, yurt dışında da dış temsilciliklere yapılacaktır. Başvuru yapılan kurumlar kendilerine gelen belgeleri İçişleri Bakanlığına iletecek ve bakanlığın taktir yetkisine bağlı olarak kişi vatandaşlık elde edecektir. İkamet şartsız vatandaşlığın kazanılması üç grup halinde tespit edilmiştir. Söz konusu yöntemle vatandaşlık kazanabilecek gruplardan ilki çıkma izni almak suretiyle Türk vatandaşlığını kaybedenler olup bir diğeri de yürürlükten kalkan 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'na göre vatandaşlığını kaybedenlerdir. Üçüncü bir grup olarak kanunda belirtilen durumlar dahilinde ana veya babalarına bağlı olarak Türk vatandaşlığını kaybeden küçük çocuklar, çocukların vatandaşlık elde etmesi hususunda önem arz etmektedir. Bu doğrultuda vatandaşlığını kaybeden çocuklar, ergin olmalarının ardından üç yıl içinde seçme haklarını kullanmak suretiyle Türk vatandaşlığı statüsünü yeniden elde edebilecektir.²¹⁶ Söz konusu imkan dahilinde bu haklarını kullanmayan çocuklara tabiri caizse bir hak daha tanınmış ve ikamet şartı aranmaksızın yeniden Türk vatandaşı olabilecekleri belirtilmiştir. Eski tarihlerde Türk vatandaşı olması münasebetiyle yeteri anlamda bağının mevcut olduğu kabul edilen bu kişiler için ayrıca ikamet şartı aranmamıştır.²¹⁷

Yetkili makamın kararı vatandaşlık kazanma yöntemlerin birisi de evlenme ile vatandaşlığın kazanılmasıdır. Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi kapsamında evlenmek suretiyle vatandaşlık elde etme hususunda cinsiyet dolayısıyla farklılık

²¹⁵ Erdem, a.g.e., ss. 144-146.

²¹⁶ Doğan, a.g.e., 87.

²¹⁷ Erdem, a.g.e., 148.

oluşturulmaması ve evlilik ile doğrudan vatandaşlık kazanılması şeklinde bir benimsemenin olamayacağı genel kuralları benimsenmiştir. Türk vatandaşlık hukukuna göre evlenme yoluyla vatandaşlık elde etme durumu, evvela hukuki açıdan geçerli bir evliliğin mevcudiyetini gerektirmektedir. Türk Medeni Kanunu tarafından benimsenen kurallara göre evliliğin sıhhati için, evlenme ehliyetinin bulunması ve evlenmeye engel teşkil edecek hallerin mevcut olmaması gerekmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, yabancı ile evlenecek olan Türk vatandaşı için evlenme ehliyeti Türk hukukuna göre, yabancı ülke vatandaşı için ise ait olduğu milli hukuka göre tespit edilmesi gerektiğidir. Milletler Arası Özel Hukuk ve Usul Hukuku madde 13'e göre şekli anlamda geçerli olacak kurallar ise evlenmenin hangi ülkede gerçekleştiğine göre farklılık gösterecek olup o ülkenin kurallarına riayet edilerek gerçekleştirilen evliliğin hukuken geçerli olduğu belirtilmiştir. Evlenme ehliyeti Türk Medeni Kanunu uyarınca belirli şartlara tabidir. İlk olarak evlenecek kimsenin ayırt etme gücünü haiz olması gerekmektedir. Kanuna göre birtakım menfi durumların örnek kabilinden sayılması suretiyle söz konusu haller belirtilmiş ve benzeri durumda olmayan herkesin temyiz kudretine sahip olduğu ifade edilmiştir. Bir diğer şart olarak evlenme belirli yaşlar ile sınırlandırılmıştır. Bu anlamda 18 yaşını doldurmuş her birey evlenme ehliyetini haiz olmakla birlikte, kanuna göre evlenme farklı yaşlara göre farklı hükümler de barındırmaktadır. Türk Medeni Kanunu'na göre normal evlenme yaşı 17 olarak tespit edilmiştir. Fakat fevkalade durumlarda 16 yaşını doldurmuş kişilerin de hakim kararıyla evliliklerine hükmedilebileceği belirtilmektedir. Ayrıca ayırt etme gücünü haiz küçüklerin evlilikleri için kanuni mümessillerinin izni gerekmektedir.²¹⁸

Türk Vatandaşlık Kanunu madde 16'ya göre evlenmenin otomatik olarak Türk vatandaşlığı elde etme yöntemi olmadığı vurgulanmakta ve başvuru hakkının da ancak yabancıyla Türk vatandaşı ile en az üç yıldan beri evli olması ile ortaya çıkacağı belirtilmiştir. Öte yandan evlilik kurumu ile ilgili birtakım şartlar getirilmiş ve evli kimselerin aile birliği içerisinde yaşaması, evlilik birliği ile bağdaşmayacak bir faaliyette bulunmaması ile milli güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmaması gerektiği beyan edilmiştir. Türk Vatandaşlığının

²¹⁸ Doğan, a.g.e., ss. 93-95.

Uygulanmasına Yönelik Yönetmelik incelendiğinde, Türk vatandaşı olan eşin sonradan bu vatandaşlığı kazanmış olması ihtimaline binaen böyle bir durumda vatandaşlığın da en az üç yıldır devam ediyor olması gerektiği hükme bağlanmıştır.²¹⁹

Soybağının tesis edilmesi yöntemlerinden birisi olarak evlat edinilme, vatandaşlık kazanma bakımından da çeşitli birtakım hükümler barındırmaktadır. Her şeyden önce evlat edinme kurumu, hukuken gerekli görülen şartların tam olmasını gerektirmektedir. Buna göre bir Türk vatandaşının yabancı bir vatandaşı evlat edinebilmesi mümkün olduğu gibi aksi durum da mümkündür. Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku madde 18'e göre evlat edinme kurumunun sıhhati için aranacak ehliyet ve diğer şartlar, taraflardan her birinin evlat edinme anındaki milli hukukuna göre tespit edilecektir.²²⁰ Türk Medeni Kanunu sistematik olarak ergin olanları ve küçüklerin evlat edinilmesini farklı olarak hüküm altına almıştır ve söz konusu araştırma bağlamında vatandaşlığın elde edilebilmesi için küçüklerin evlat edinilmesi önem arz etmektedir.²²¹

Evlat edinme öncelikle evlat edinenin evlat edinilecek olanın 1 yıl süreyle bakımını ve eğitimini üstlenmesini gerektirmektedir. Öte yandan bu duruma ek olarak evlat edinilenin yararı öncelenmekte, şayet evlat edinenin alt soyu varsa onların da bu durumdan menfi olarak etkilenmemesi aranmaktadır. Bahsedilen hususların sıhhati hakim tarafından verilecek hükme esas olarak tespit edilecektir.²²² Kanuna göre evlat edinme, eşlerin birlikte evlat edinmesi veya tek başına evlat edinme şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutulmuş ve hükme bağlanmıştır. Buna göre eşler eğer birlikte evlat edinmek istiyorsa beş yıldan beri evli olmaları ve otuz yaşını doldurmuş olmaları gerekmektedir. Şayet eşler iki yıldan beri evliler ve otuz yaşını doldurmuşlarsa, eşlerden birisi diğer eşin çocuğunu evlat edinebilecektir.²²³ Ayrıca eğer eşlerden birisinin ayırt etme gücünden sürekli olarak yoksun olması ya da iki yıldan beri nerede olduğunun bilinmemesi veya mahkeme kararıyla iki yılı aşkın süreden beri eşinden

²¹⁹ a.g.e., ss. 97-98.

²²⁰ a.g.e., 109.

²²¹ Güngör, **Tabiiyet Hukuku (Gerçek Kişiler-Tüzel Kişiler-Şeyler)**, 169.

²²² Ahmet Kılıçoğlu, **Aile Hukuku**, 6. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2022, 452.

²²³ Mustafa Dural, Tufan Ögüz, **Türk Özel Hukuku Cilt II Kişiler Hukuku**, 21. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2020, 41.

ayrı yaşamakta olması yüzünden birlikte evlat edinmenin mümkün olmadığı tespit edilecek olursa, tek başına evlat edinme olanağı mümkün olmaktadır. Kişi evli değilse yine otuz yaşını doldurmuş olmalı ve evlat edinen ile evlat edinilen arasında en az on sekiz yaş fark olması gerekmektedir. Şayet temyiz kudreti varsa evlatlığın rızası, küçüğün ana ve babasının rızası gerekmekte veya eğer küçük vesayet altında ise vesayet dairesinin izni aranmaktadır. Tüm bu durumlarda hakim kararı olmadan herhangi bir şekilde söz konusu ilişkinin kurulması mümkün değildir.²²⁴

Türk Vatandaşlık Kanunu madde 17 uyarınca ergin olmayan küçüğün bir Türk vatandaşı tarafından evlat edinilmesi halinde, milli güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmamak koşulu ile karar tarihinden itibaren Türk vatandaşı olacağı hükme bağlanmıştır. Evlat edinilecek olan Türk vatandaşı olmayan kişinin ergin olmaması ile ilgili Türk Vatandaşlık Kanunu'nda herhangi bir hüküm bulunmadığı görülmektedir. Öte yandan Türk Vatandaşlığının Uygulanmasına Yönelik Yönetmelik madde 32 kapsamında yapılan incelemeye göre, bir kimsenin ergin olup olmaması hususunda kişinin kendi milli hukuku, şayet vatansız ise Türk hukukunun uygulanacağı sonucunun çıkarılabileceği ifade edilmektedir. Öte yandan Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku madde 18 kapsamında da evlat edinmede ehliyet ile ilgili hususlarda, taraflardan her birinin o andaki milli hukuklarının uygulanacağı belirtilmektedir. Evlat edinilecek olan kişinin vatansız olması ya da birden fazla vatandaşlığının olması hallerinde ise Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku madde 4 incelendiğinde, vatansızlar için ikametgah, eğer yoksa mutad mesken, o da mevcut değilse dava tarihinde bulunduğu devlet hukukunun uygulanacağı ifade edilmiştir. Çoklu vatandaşlığı haiz yabancı kimseler için de daha sıkı ilişki içinde buldukları devlet hukukunun yetkili olduğu belirtilmiştir. Evlat edinen tüm şartları sağlayıp Türk vatandaşlığını elde ettiği durumda sürekli olarak bu statüye sahip olacak, eğer reşit olduktan sonra seçme hakkı ile bu hakkından vazgeçmez ise bu durum devam edecektir. Küçüğün tüm şartları sağlamakla elde ettiği

²²⁴ Kılıçoğlu, a.g.e., 455.

Türk vatandaşlığı, aradaki evlatlık kurumunun sona ermesine bağlı olarak kaybedilmeyeceği ifade edilmektedir.²²⁵

Sonradan vatandaşlığın iktisap edilmesi yöntemlerinden bir diğeri de seçme hakkı kullanılarak vatandaşlığın kazanılmasıdır. Seçme hakkı ile Türk vatandaşlığının kazanılması, yetkili organların taktir hakkını kullanarak kişinin Türk vatandaşı olmasına mani olamaz. Bu yöntem sonradan elde edilmekle aslen iktisaptan, idarenin vatandaşlığa alınmaya dair engel olamaması ile de yetkili makam kararı ile kazanmadan ayrılmaktadır.²²⁶

İzin almak vesilesiyle vatandaşlıktan çıkan bir kişinin velayeti altında olan küçük çocukları da eşinin onay vermesi ile ya da çatışma durumunda mahkeme kararı ile vatandaşlıktan çıkabilmektedir. Türk Vatandaşlık Kanunu'nun 21. maddesine göre kendi iradesi dışında Türk vatandaşlığından ayrılan bu kimseler reşit oldukları tarihle birlikte üç yıl içerisinde seçme hakkını kullanarak yeniden Türk vatandaşı olabileceklerdir. Kişinin reşit olması halinin de bireyin o anda mensubu olduğu yabancı devletin hukukuna göre tespit edileceği belirtilmektedir.²²⁷

Seçme hakkını kullanarak Türk vatandaşlığı elde eden kişinin küçük çocukları da diğer eşin onayı dahilinde Türk vatandaşı olacaktır. Şayet diğer eş muvafakat vermezse ana ya da babanın mutad meskeninin bulunduğu ülkedeki mahkeme kararı ile söz konusu çatışma çözülecektir.²²⁸

4. Çocuğun Vatandaşlığını Kaybetmesi

Vatandaşlığın kaybı farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Yapılan ayrıma bağlı olarak bireyin iradesi bir ölçüt olarak belirlenmekte ve iradesi dahilinde ya da iradesi hilafına olmak üzere bireyler vatandaşlıktan ayrılabilir. İfade edilen ayrıma göre iradeye bağlı vatandaşlığın kaybı, vatandaşlıktan çıkma ve seçme hakkı ile vatandaşlığın kaybı olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmekte, irade dışı kayıp ise vatandaşlığa alınma kaybının iptali ve vatandaşlıkla bağdaşmayan eylemler

²²⁵ Doğan, a.g.e., ss. 108-110.

²²⁶ Erdem, a.g.e., ss. 203-204.

²²⁷ a.g.e., 205.

²²⁸ a.g.e., 207.

neticesinde gerçekleşmektedir. Bu durum vatandaşlığın devlet ve o devlete vatandaşlık bağı ile bağlanmış kişilerin gerek kişinin iradesinin öncelenmesi gerek devletin kişinin gerekli yükümlülüklerini yerine getirmemesi üzerine vatandaşlık bağını kaldırması suretiyle karşılıklı bir sonuç doğurabilmektedir. Ancak herhangi bir vatandaşlık bağı ile bağlı olmadan var olan ilişkinin de sonlandırılması neticesi doğurabilecek iradenin de korunmayacağı kabul edilmektedir.²²⁹

Kişinin tasarrufta bulunarak Türk vatandaşlığından ayrılması ilk olarak kişinin izin almak suretiyle bu işlemi gerçekleştirebilmesidir. Bu müesseseyi uygulayabilmek için Türk Vatandaşlık Kanunu'nun 25. maddesi uyarınca ayırt etme gücüne sahip olmak ve ergin olmak gerekmektedir. Söz konusu kanun metni sınırlamayı erginlik ile tespit ettiği için yaşa bağlı ayırmadan ziyade Türk Medeni Kanunu tarafından belirlenen erginlik halleri doğrultusunda hareket edilmesi gerektiği belirtilmektedir.²³⁰ Bu halde sınırlı ehliyetsiz olmakla küçüklerin vatandaşlıktan çıkma talebinde bulunamayacakları açıktır. Öte yandan küçükler ana veya babalarına bağlı olarak, onların izin alarak vatandaşlıktan çıkması doğrultusunda bu durumdan etkilenebilecektir. Gerek tabii yoldan gerek evlatlık ilişkisi bağlamında ana veya babası ile soybağı ilişkisi içerisinde olan küçükler Türk Vatandaşlık Kanunu madde 27 uyarınca, ana veya babanın Türk vatandaşlığını kaybetmesi durumunda, kaybeden eşin talebi ve diğer eşin de oluru ile çocukları da kendileri ile birlikte vatandaşlığı kaybedecektir. Eğer vatandaşlığını kaybetmeyen diğer eş kabul etmezse, durum asliye mahkemesi yetkisinde hakim kararı ile neticelenecektir. Burada kanun maddesinde çocuk denmekle ergin olmayan küçüğün kastedildiği belirtilmektedir. Nitekim ana veya babanın ancak velayeti altında olan küçükler ile ilgili karar verme yetkisinin olduğu aşikardır. Ayrıca vatandaşlıktan ayrılan taraf, çocuğun da kendisi ile vatandaşlıktan ayrılmasını talep etme imkanını yalnızca velayet kendisinde olmakla haiz değildir ve aksi durumda da bu olanağa sahip olduğu belirtilmektedir. Türk Vatandaşlığının Uygulanmasına Yönelik Yönetmelik madde 50'de, ana ya da babanın yabancı olması durumunda nasıl bir sonuç ortaya çıkacağı tespit edilmiştir. Bu durumda Türk vatandaşlığından ayrılan eşe binaen çocuğun da aynı şekilde Türk

²²⁹ Doğan, a.g.e., 125.

²³⁰ Erdem, a.g.e., ss. 226-227.

vatandaşlığını kaybedeceği ifade edilmektedir. Türk Vatandaşlık Kanunu'na göre eğer ana ve baba birlikte Türk vatandaşlığından çıkacak olursa, çocuklar da otomatik olarak Türk vatandaşlığından çıkacaktır. Fakat bu durum çocuğun vatansız olması durumuna sebebiyet verecekse, yukarıda doğrudan etkisi belirtilen çıkma sonucunun gerçekleşmeyeceği belirtilmiştir.²³¹

Bir diğer iradi olarak vatandaşlıktan çıkma hali, seçme hakkı kullanılarak Türk vatandaşlığından ayrılma durumudur. Bu imkan bir hak olarak Türk vatandaşlığından daha basit usuller ile Türk vatandaşlığını haiz ve diğer yandan da bir başka vatandaşlığı olan küçük çocuklara tanınmıştır. Türk Vatandaşlık Kanunu madde 34'te bu durumda olan çocuklar belirtilmiştir. İlk olarak doğum münasebetiyle ana veya babasından dolayı Türk vatandaşlığı elde etmiş çocukların, yine yabancı ana veya baba dolayısıyla doğum anında ya da daha sonra yabancı ülke vatandaşlığı statüsünü elde eden çocuklara tanınmıştır. Çoklu vatandaşlık hakkı kazanan bu çocukların seçme hakkı ile Türk vatandaşlığından ayrılabilmesi belirtilmiştir. Kanunda sayılan bir diğer grup olarak Türk vatandaşlığını ana ya da babasından kaynaklı olarak soybağı esasına göre elde eden çocuğun, aynı zamanda toprak esasına göre doğumunun yabancı bir ülkede gerçekleşmesi ve o ülkenin de vatandaşlığını kazanması dolayısıyla vatandaşlıktan çıkma hakkını kullanabileceği kabul edilmiştir. Evlat edinme ile Türk vatandaşı olan küçük çocukların da bu imkanı haiz oldukları belirtilmektedir. Yukarıda da değinildiği üzere çocuk, doğum anında ana veya babasına bağlı olarak soybağına göre vatandaşlık elde edememiş ve bu durumda da Türkiye'de doğmasına binaen toprak esasına göre Türk vatandaşlığını kazanmış, doğum anından sonraki bir vakitte de soybağı esasına göre vatandaşlık elde edecek olursa, çoklu vatandaşlık durumu ortaya çıkmakta ve çocuk çıkma hakkını kullanarak Türk vatandaşlığından ayrılacaktır. Nihayet ana veya babaları sonraki bir vakitte Türk vatandaşı olmuş çocukların, bu statüye sahip olmaları ile birden çok vatandaşlığı olabilecek ve sonrasında seçme hakkını kullanarak vatandaşlıktan çıkabileceklerdir.²³²

²³¹ Doğan, a.g.e., ss. 139-142.

²³² Güngör, *Tabiiyet Hukuku (Gerçek Kişiler-Tüzel Kişiler-Şeyler)*, 228.

Seçme hakkı ile vatandaşlıktan ayrılma, belli koşulların yerine getirmesinin ardından başvuruda bulunmak suretiyle Türk vatandaşlığında ayrılma imkanı sağlayan bir düzenlemedir. Bu anlamda öncelikle çocuğun ergin olması gerekmektedir. Kişinin Türk vatandaşı olması ve ayrılma talebi doğrultusunda kendi milli hukuku olan Türk hukukuna göre erginlik tespiti yapılacaktır. Burada da yine yalnızca belli bir yaşa gelmekle sınırlı olmadan Türk hukukunca düzenlenen ergin olma hallerinin hepsinin geçerli olduğu ifade edilmektedir. Kanunda belirtilmemesine karşın seçme hakkı ile Türk vatandaşlığından ayrılacak kişinin aksi görüşler olmakla birlikte, ayırt etme gücünü haiz olması gerektiği belirtilmektedir. Vatandaşlığa dair genel ilke olması nedeniyle seçme hakkını kullanmakla kişinin vatansız kalma durumunun olmaması gerektiği belirtilmektedir. Nihayet ergin olan Türk vatandaşı söz konusu seçme hakkını ergin olmasından itibaren üç yıl içerisinde kullanmalıdır. Hak düşürücü süre olarak tayin edilen bu zaman zarfında hakkını kullanmayan kişi bu yol ile vatandaşlıktan ayrılma imkanını sonrasında kullanamayacaktır.²³³

Seçme hakkı ile vatandaşlıktan ayrılma başvurusunda bulunacak kimse ülke içerisinde buldukları yer valiliğine gitmeli, yurt dışında da dış temsilcilikler aracılığıyla bu hakkını kullanmalıdır. Bu makamlar belirtilen koşullara sahip olmadıkları anlaşıldığı takdirde kişiye durumu tebliğ edecektir, şartların varlığı halinde de başvuru belgeleri İçişleri Bakanlığına iletilecektir.²³⁴

Seçme hakkı sonucunda Türk vatandaşlığı statüsünden ayrılma talebinde bulunan kişi, belirtilen koşulları haiz olduğu tespit edildiği anda Türk vatandaşlığından ayrılacaktır. Öte yandan bu kişinin vatandaşlığını kaybetmesi eşinin de aynı şekilde vatandaşlığını kaybedeceği anlamına gelmemektedir. Küçük çocuklar içinse velayetine sahip olup olmadığına bakılmaksızın Türk vatandaşlığından ayrılan ana veya babanın talebi ve diğer eşin muvafakati doğrultusunda çocuk da Türk vatandaşlığından ayrılacaktır. Şayet diğer eş tarafından onay verilmezse davalının

²³³ Doğan, a.g.e., ss. 184-185.

²³⁴ Güngör, *Tabiiyet Hukuku (Gerçek Kişiler-Tüzel Kişiler-Şeyler)*, 233.

yerleşim yeri asliye hukuk hakimi tarafından verilecek karar ile çatışma sonuçlandırılacaktır.²³⁵

Vatandaşlıktan ayrılma yalnızca kişinin iradesi doğrultusunda gerçekleşmemektedir. Vatandaşlıktan ayrılma kararının iptali ve vatana bağlılıkla bağdaşmayan işler dolayısıyla kişinin Türk vatandaşlığı statüsü ortadan kalkabilmektedir. Sonradan vatandaşlık elde eden kimselerin çeşitli sebepler ile vatandaşlığının son verilmesi hususunda vatandaşlık kararı iptal edilebilmektedir. Bu anlamda vatandaşlık kazanmış kimsenin yalan beyanda bulunması veya önemli bilgileri gizlemesi ve bu anlamda aldatma kastının bulunması gerektiği ifade edilmektedir. Söz konusu iptal durumunun çocuklara etkisi, Türk Vatandaşlık Kanunu'nun 32. maddesi uyarınca söz konusu hukuksuz duruma binaen o kişi ile ve ona bağlı olarak Türk vatandaşlığı elde etmiş olan eş ve çocuğun da vatandaşlığının sona ermesine sebebiyet verecektir. Burada tespit edilmesi gereken esas husus, kişinin Türk vatandaşı olmasına sebebiyet veren fakat haksız olan unsurlara dayanarak vatandaş olması, bu sebep dolayısıyla onunla beraber vatandaş olanları etkilemesi durumudur. Nitekim kişinin Türk vatandaşlığı elde etmesinin ardından çocukları ile kuracağı soybağı ilişkisine binaen çocukların elde edeceği vatandaşlık statüsü, vatandaşlığa alınma kararının iptalinden etkilenmeyecektir.²³⁶

B. Seçme, Seçilme ve Siyasi Faaliyette Bulunma Özgürlüğü

1. Giriş

Seçmek, kişinin iradesini kendi tercihi doğrultusunda kullanması manasına gelmektedir. Bir eylem olmakla seçmek, bir dizi seçenek arasından belli bir şeyi seçme faaliyetidir. Seçmek eyleminde, bireyin tercihleri, ihtiyaçları, hedefleri ve değerleri gibi çeşitli faktörler etkili olabilmektedir. Seçim yapmak, bir hususta karar verme becerisini gerektirir ve bu topluluk olarak bireylerin hedeflerine ulaşmasını sağlamak bakımından kritik bir öneme sahiptir.²³⁷

²³⁵ Doğan, a.g.e., ss. 186-187.

²³⁶ a.g.e., ss. 139-142.

²³⁷ Bülent Daver, "Seçim Sistemi ve Anayasa Yargısı", **Anayasa Yargısı**, Sayı 5, Ankara, 1989, 132.

Seçim, demokratik bir sistemin temel aracı olan, mevcut sistemin demokrasisinin belirleyici ve aynı zamanda ne denli olduğunun göstergesidir.²³⁸ Aynı zamanda yönetimlerin meşru kabul edilmesinin imkanını oluşturan seçimler, toplumsal düzlemde bireylerin yönetime katılarak iradelerini eylemsel düzlemde kullanmalarını sağlamaktadır.²³⁹ Bu yönüyle yönetenler ile yönetilenler arasında bir köprü vazifesi görmekle seçimler²⁴⁰, temsilcilerin seçimi, katılım ortamının tesis edilmesi ve karar alımında toplumsal iradenin tespiti gibi hususlar dolayısıyla temsili demokrasinin imkanlarını oluşturmaktadır.²⁴¹ Dolaylı anlamda demokrasi olarak tarif edilen temsili demokrasi, yurttaşların seçtiği kişilerin yönetimde olması olarak ifade edilmektedir. Modern manada demokrasiler içinse genel olarak temsilcilerin seçimi derecesinde olan temsili demokrasi, kararların alınması ve uygulanması bakımından yeterli görülmemekte ve katılımcı anlayış çerçevesinde demokrasinin de katılımcı düzeyde olması gerektiği vurgulanmaktadır.²⁴²

1982 Anayasasında 67. maddede düzenlenen seçme, seçilme ve siyasal faaliyette bulunma özgürlüğü siyasal haklardan birisi olarak güvence altına alınmıştır. Anayasal düzlemde devletin, kişinin siyasal haklarına müdahalede bulunmama yükümlülüğünün yanında seçimlerin istenilen ölçekte, demokratik bir şekilde gerçekleşmesi için pozitif anlamda sorumluluk altında olduğu ifade edilmektedir.²⁴³

Seçimler, temel olarak genel anlamda herkesin oy kullanabilmesini gerektirirken, kimi haklı sebepler dolayısıyla seçme faaliyetinin sınırlandırılabilirliği belirtilmektedir. İstisnalar getirilerek genel oyun, sınırlı oy kapsamına alınabileceği ifade edilmektedir. Bu bağlamda yaşa bağlı olarak, seçim hakkının kısıtlanabileceği ve söz konusu durumun makul sebeplere dayanması dolayısıyla söz konusu hakkın

²³⁸ Yusuf Şevki Hakyemez, “Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Açısından Seçim Barajı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı”, **EBYÜHFD**, Cilt 11, Sayı 1-2, Ankara, 2007, 21.

²³⁹ Hikmet Sami Türk, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, **Anayasa Yargısı**, Cilt 23, Ankara, 77.

²⁴⁰ Çam, **a.g.e.**, 481.

²⁴¹ Zabunoğlu, **a.g.e.**, 95.

²⁴² Bihterin Vural Dinçkol, “Yurttaşlık ve Seçilme Hakkı Üzerine Bir Değerlendirme”, **MÜHFHAD**, Cilt 19, Sayı 2, 2013, 106.

²⁴³ Sezer, “**Seçme Hakkının Yaş Bakımından Sınırlandırılması ve Osmanlı-Türkiye Anayasacılığındaki Evrimi**”, 986.

ihlal edilmesi anlamına gelmeyeceği belirtilmektedir.²⁴⁴ Siyasal anlamda olgunluğa erişme kapsamında değerlendirilen yaş sınırlaması farklı ülkelerde çeşitli sınırlamalar barındırmaktadır ve tarihsel olarak değişkenlik göstermiştir.²⁴⁵ Seçmen olabilmek için 1877 yılında 25 olarak saptanan sınırlama, 1923 yılında 18 olarak tespit edilmiştir.1924 yılında da 18 olan yaş sınırı, 1934 yılında 22'ye çıkarılmıştır.1961 Anayasası döneminde 21 olarak tespit edilen seçmen yaşı, 1982 Anayasasının ilk halinde de aynı şekilde muhafaza edilmiştir. 1987 yılında seçmen yaşı 20 olarak belirlenmiştir. 1995 yılında 18 yaşına indirilen seçmen yaşı günümüzde de aynı şekilde kabul edilmektedir. Seçilme yaşı ise 1924 Anayasasında 30 olarak saptanış olup 2006 yılında 25 olarak değiştirilmiştir. 2017 yılındaki anayasa değişikliği ile seçme ve seçilme yaşı 18 olarak tespit edilmiştir.²⁴⁶

YSK verilerine göre cumhurbaşkanı ve 27. Dönem Milletvekilleri Genel Seçim İstatistikleri içerisinde 18-29 yaş aralığındaki seçmenler, seçmen sayısına göre yaş aralığı oranında tüm seçmenlerin %24,8'ine tekabül etmektedir.²⁴⁷ Yine TÜİK'in son verilerine göre Türkiye'deki çocuk sayısı 22,5 milyon civarında olup bu sayı genel nüfusun %26,5'ine denk gelmektedir.²⁴⁸ Her iki oranda da çocuklar ve gençler oldukça büyük bir yer kaplamaktadır ve açıkça görülmektedir ki siyasal katılma için büyük bir potansiyel barındırmaktadırlar.

Çocukların da oy kullanabilmesi adına Norveç'teki çalışmalar önemlidir. Nitekim Norveç'teki seçimlerde seçme yaşı ile ilgili 18 yaş sınırı haricindeki bir deneme gündeme gelmiştir. 12 Eylül 2011 yerel seçimlerinde genel seçme yaşı 18 olmakla birlikte yirmi belediye seçme yaşı 16 olarak uygulanmıştır. Norveç Çocuk Ombudsmanlığı ülkedeki tüm seçimlerde seçme yaşının 16'ta düşürülmesi gerektiğini savunmaktadır ve çocukların da belirli bir yaştan sonra oy kullanabilmesinin daha

²⁴⁴ a.g.e., 987.

²⁴⁵ Dinçkol, a.g.e., 108.

²⁴⁶ Sezer, "Seçme Hakkının Yaş Bakımından Sınırlandırılması ve Osmanlı-Türkiye Anayasacılığındaki Evrimi", ss. 994-1005.

²⁴⁷ Yüksek Seçim Kurulu, **Cumhurbaşkanı ve 27. Dönem Milletvekili Seçimleri İstatistikleri**, <https://www.ysk.gov.tr/tr/2018-cumhurbaskani-ve-milletvekili-secim-i%CC%87statistikleri/78032>, Erişim Tarihi (20.02.2024).

²⁴⁸ Türkiye İstatistik Kurumu, **İstatistikleler Çocuk 2022**, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2022-49674>, Erişim Tarihi (20.02.2024).

isabetli olacağını vurgulamıştır.²⁴⁹ Yine Finlandiya’da seçim yaşı genel olarak 18 olmakla birlikte, kilise seçimlerinde 16 yaşındaki ve daha büyük yaştaki kişiler oy kullanabilmektedir.²⁵⁰ İzlanda Anayasasında parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinde 18 yaşını dolduran kişilerin oy kullanabileceği belirtilirken, yerel seçimlerde oy verme yaşı kanunlarla tespit edilmiştir ve basit bir kanun değişikliği ile seçme yaşı değiştirilebilmektedir. Seçme yaşının 16 yaşına düşürülmesi önemli bir destek almakla birlikte sert eleştirilere de maruz kalmıştır. Nitekim kimi görüşlere göre çocukların da söz sahibi olabilmeleri gerektiği ifade edilmekle birlikte, kimilerine göre ise çocukların çocuk olarak bırakılması gerektiği ve seçmen olmamaları gerektiği savunulmaktadır. Öyle ki son görüşü benimseyenlerce çocuklar siyasetçilerden ve çevrelerinden fazlasıyla etkilenmeye açık, henüz fikri olarak tam anlamıyla kendi isteklerine göre karar verecek yapıda değildir.²⁵¹ Yine Avusturya’da seçme yaşı 2007 yılında 16’ya düşürülmüş²⁵² ve Belçika’da Avrupa Parlamentosu milletvekillerinin seçiminde 2024 yılındaki seçimler için 16 yaş sınırı kabul edilmiştir.²⁵³ Farklı ülkelerdeki uygulamalardan da görüleceği üzere seçme yaşı zamanla daha alt yaş gruplarına doğru gerileme göstermektedir.

Çocukların seçmek için yeterli bilinç seviyesine sahip olmadıkları fikri eleştirilmektedir. Diğer yandan herhangi bir yetişkinin seçme konusunda aranan ölçekte kapasite ve yetkinliğe sahip olup olmadığı araştırılmamaktadır. Bilgiyi değerlendirme ve politik sorunlar karşısında harekete geçebilme yeteneğinin 18 yaşına gelmekle bir anda ortaya çıktığı düşüncesi isabetsizdir. Burada yaş sınırının tespit edilmesi bakımından hangi ölçütün kullanılacağı sorusu düşünülebilir. Bir görüşe göre oy kullanımı doğumdan itibaren tüm insanlara tanınması gereken bir olgu olmalıdır. Vekalet oy olarak tarif edilebilecek bu yaklaşıma göre bireyin, kendisini siyasal olarak

²⁴⁹ Nylund, **a.g.e.**, 211.

²⁵⁰ Hannele Tolonen, “Children’s Right to Participate and Their Developing Role in Finnish Proceedings”, **Children’s Constitutional Rights in The Nordic Countries**, Ed. Pernilla Leviner, Cilt 5, Brill Open, Boston, 2019, 230.

²⁵¹ Gisladóttir, **a.g.e.**, ss. 256-257.

²⁵² Hanne Hartoft “Children’s Right to Participate and Their Developing Role in Finnish Proceedings”, **Children’s Constitutional Rights in The Nordic Countries**, Ed. Pernilla Leviner, Cilt 5, Brill Open, Boston, 2019, 302.

²⁵³ **Belçika’da Seçme Yaşı**, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/belcikada-yerel-secimde-oy-kullanma-yasinin-16ya-indirilmesi-onerildi/2870868>, Erişim Tarihi (20.02.2024).

ifade edebilecek yaşa geldiği andan itibaren oy kullanabileceği, bu vakte kadar ebeveynleri tarafından onun adına oy kullanılabilmesi gerektiği belirtilmektedir. Postmodern demokratik idealin gerçekleştirilmesi adına en makul yöntem olarak belirtilen bu yöntem elbette birçok açıdan eleştiriye açıktır. Fakat bu uç yaklaşım, çocukların siyasal katılımdan dışlanması demokratik olmadığına dair fikri itibarıyla önem arz etmektedir. Nitekim çocukların siyasal süreçlerden uzunca bir süre dışlanması, günümüz koşulları ele alındığında çocukların ve gençlerin siyasal katılımdaki ilgilerinin ve motivasyonlarının düşük olmasındaki en büyük nedenlerden birisidir.²⁵⁴

Seçme ve seçilme yaşı eşitlik tartışmalarını barındırmakla birlikte, siyasal hakların yalnızca bu denklemde düşünülmemesi, geniş bir çerçevede çocukların siyasal olarak bilinçlerinin artırılmasının hedeflenmesi gerektiği belirtilmektedir. Yukarıdaki oranlar bağlamında da denilebilir ki yoğun bir nüfusu kaplayan çocuklar, sessiz birer uygulayan ve maruz kalan yapıda olmamalıdır ve katılımcı yöntemlerin geliştirilmesi ile çocukların geniş anlamda karar alma sürecine dahil edilmeleri gerekmektedir.²⁵⁵

2. Ulusal Çocuk Forumları ve Çocuk Hakları İl Çocuk Komiteleri

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi madde 4 kapsamında, taraf devletlerin sözleşmede tanınan hakların uygulamaya geçirilmesi maksadıyla pozitif yükümlülük altında olduğu ve bu amaçla gerekli tüm yasal, idari ve diğer önlemleri alması gerektiği belirlenmiştir. Devletlerin kendi imkanlarını en üst seviyede kullanarak, hatta gerekli olduğu takdirde uluslararası iş birliği çerçevesinde söz konusu önlemleri alması gerektiği ifade edilmiştir. Bu doğrultuda 11 Ocak 1995 tarihli kararlar Başbakanlık tarafından, bahsedilen yükümlülük doğrultusunda koordinatör kuruluş olarak Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü görevlendirilmiştir.²⁵⁶

²⁵⁴ Leviner, a.g.e., ss. 276-280.

²⁵⁵ Dinçkol, a.g.e., 109.

²⁵⁶ Ercüment Erbay, "Türkiye'de Çocuk Haklarını Tanıtma, Yaygınlaştırma ve İzlemeye Yönelik Uygulamaların Eleştirel Analizi ve Bir Model Önerisi", **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, Cilt 23, Sayı 2, 2012, 52.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan Çocuk Katılımı El Kitabı'nda, çocuk hakları il komitelerinin kuruluşu ve işleyişi ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Söz konusu çalışmada ifade edildiği üzere komitelerin herkes tarafından kurulabileceği, yetişkinlerin ve çocukların ortak bir düzlemde bir araya gelmesinin gerektiği ve alanında uzman kişilerle çalışılmasının faydası vurgulanmıştır. Komitenin yeteri miktarda üyeden teşekkül edeceği belirtilmiş ve bir başkan seçilip gerekli görev paylaşımlarının yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Toplantılarla ilgili, üye sayısının bir kısmı olarak asgari bir tutarın belirlenmesi ve karar alındığı takdirde başkan veya yardımcılarının bulunma zorunluluğu tespit edilerek oturumların gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Komitenin nasıl çalışacağı, hangi hedefleri önceleyeceği ve görev dağılımlarının belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca çeşitli görevlerde bulunacak kimselerin hangi usul ile tercih edileceğinin de önceden belirlenmesi gerektiği vurgulanmakla beraber, seçim yöntemi ihtiyari bir durum olarak beyan edilmiştir. Nihayet söz konusu komitenin tek sefere mahsus şekli bir girişim olmaktan öte, devamlılığı olan bir mahiyette olması gerektiği ifade edilmiştir.²⁵⁷

20-21 Nisan 2000 tarihli I. Ulusal Çocuk Kongresi kapsamında tüm illerde yetişkinler ve çocuklardan müteşekkil iki ayrı komite oluşturulmuştur. Yetişkin komiteleri çeşitli kurum, meslek ve sivil toplum kuruluşlarının katılımından oluşmakta, çocuk komitelerinin de aileleri yanındaki çocuklar, koruma ve bakım altındaki çocuklar, engelli çocuklar, sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocuklar gibi değerlendirmelere tabi olarak teşekkül edeceği ifade edilmektedir. Bu komiteler ulusal kongrede incelenmesi gereken konuların ve çözümlerin tespiti için öneriler oluşturmuştur. Hazırlanan raporlar doğrultusunda çocukları ilgilendiren kimi konular olan oyun alanları, engelli çocukların erişimi, okul ve sınava dair problemler, depreme dair derhal alınması gereken tedbirler, çocukların sağlıklı ve istenilen düzeyde yaşam

²⁵⁷ UNICEF, **Çocuk Katılımı El Kitabı**, 2007, <https://www.unicef.org/turkiye/raporlar/%C3%A7ocuk-kat%C4%B1l%C4%B1m%C4%B1-el-kitab%C4%B1>, Erişim tarihi (12.06.2023).

koşullarının oluşturulması gibi başlıklar altında belirlemeler ve çözüm tavsiyeleri belirlenmiştir.²⁵⁸

Ulusal kongre kapsamında gerçekleştirilen etkinliğin süreklilik kazanması hedeflenmiş olup düzenli olarak 20 Kasım Dünya Çocuk Hakları Günü dahilinde forum tertip edilmesi planlanmıştır. Bu kapsamda Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü 7 ay sonra UNICEF'in destekleri ile ilk Ulusal Çocuk Forumu'nu tertip etmiştir. Gerçekleştirilen forum ile çocukların bir aradalığı hedeflenmiş, ortak sorunların tespiti ve çözümlerin hayata geçirilmesi planlanmıştır. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde de temel mahiyette olan katılma hakkı, 2000 yılında gerçekleştirilen forumun esas konusu olarak ele alınmıştır. Katılma hakkının çeşitli yansımaları olarak eğitimde, ailede, sağlıkta, medyada ve yasamada katılım şeklinde tasnifler ile söz konusu hakkın detayları gündeme alınmış ve bu hususlarda eylem planları hazırlanmıştır. 2001 yılında ikincisi gerçekleştirilen forumun teması ise "Çocuklar İçin Evet" olarak belirlenmiştir.²⁵⁹ 19-20 Kasım tarihlerinde gerçekleştirilen 24. Çocuk Forumu, farklı ülkelerden birçok katılımcı ile gerçekleştirilmiş ve "Bugünü Beraber İnşa Edelim" başlığı altında, özellikle birincil hak konumunda olan yaşama hakkı üzerinde durulmuştur.²⁶⁰

İlk dört yıllık süreçte seksen bir ilden birer temsilcinin katılımı ve bu temsilcilerin bir ulusal koordinatör seçmesi suretiyle forumlar süregelmiştir. 2004 yılı itibarıyla da delegelerden biri kız biri erkek olacak şekilde ikişer temsilcinin mevcudiyeti sağlanmıştır. Bu bağlamda ulusal koordinatör sayısı da yine biri kız diğeri erkek olmak üzere ikiye çıkarılmıştır. Söz konusu değişiklik ile gerek eşitliğin tesisi gerek mevcut problemlerin daha etkin bir şekilde tespit edilmesi hedeflenmiştir.²⁶¹

Katılımın ulusal düzeyde olmasının hedeflendiği ve süreklilik kazanması gerektiği yönündeki amacın yanında, komiteler de forum nezdinde tespit edilen eylem

²⁵⁸ UNICEF, "Türkiye'de Ulusal Çocuk Forumu ve Çocuk Katılımının Öyküsü", 2010, <https://www.unicef.org/turkey/raporlar/t%C3%BCrkiyede-ulusal%C3%A7ocuk-forumu>, Erişim tarihi (12.06.2023).

²⁵⁹ a.g.e., 13.

²⁶⁰ Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, <https://www.aile.gov.tr/haberler/uluslararası-24-cocuk-forumu-nun-acilisi-gercekleştirildi/>, Erişim Tarihi (12.06.2023).

²⁶¹ UNICEF, "Türkiye'de Ulusal Çocuk Forumu ve Çocuk Katılımının Öyküsü", 13.

planlarının harekete geçirilmesini sağlamak ve bu yönde rapor hazırlamakla sorumlu tutulmuştur. Kişilerin ihtiyari olarak katılımıyla oluşan komitelerin, süregelen aşamalarda daha fazla çocuğun katılımı ile toplanması amaçlanmaktadır. Komitelerdeki katılımcılar, 18 yaşını doldurmaları ile yerlerini küçük yaştaki üyelere bırakmaktadır. Ayrıca katılımcıların ülkenin farklı çevrelerinden ve farklı kişisel özellikleri haiz olarak seçilmesi ile çoğulcu bir katılım yönteminin oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır. Komitelerde ve forumlarda demokratik ilkeler çerçevesinde seçme ve seçilme haklarının kullanılması yönünde çalışma metotları geliştirilmiştir. Bu açıdan komitelerin başkanları ve forumda kendilerini temsil edecek üyeleri, çocuk komiteleri mensuplarınca kendi aralarından seçilmektedir. İki yılda bir seçilen çocuk forumu koordinatörlerinin, rekabet çerçevesinde yapılacak seçimler ile tespit edilmesi yönünde bir süreç öngörülmüştür.²⁶²

Hedeflenenin aksine her ilde çocuk komitelerinin etkin bir şekilde çalışma gösteremediği, yetişinler tarafından yeterli destek ve koordinasyonun yapılamaması ile zorunluluk teşkil etmeyen komite yapısının bu anlamda kimi zaman yetersiz olabildiği vurgulanmaktadır. Diğer yandan süreklilik arz eden forumlar ve çocuk komiteleri çalışmalarının toplumsal olarak önemli bir etki oluşturması hususunda yeterince güçlü olmadığı belirtilmektedir. Nitekim yalnızca seçme ve seçilme hakkının bir ön uygulamasından ziyade, katılımcı bir anlayış çerçevesinde karar alma süreçlerinin doğrudan içinde olunan bir süreç olması gerekmektedir. Katılım hususunda geniş bir yelpazede uygulamanın olmaması da bir başka eleştiri konusu olmakla beraber, mevcut girişimin katılım hususunda oldukça önemli bir adım olduğunun göz ardı edilmemesi gerektiği ifade edilmektedir.²⁶³ Çocukların yalnızca sahte konseylerde bir nevi katılım pratiği yaparak, kararlara neredeyse herhangi bir etkilerinin olmadığı bir uygulamanın oldukça yetersiz olduğu belirtilmektedir.²⁶⁴

Ombudsmanlık kurumu aşağıda detaylı bir şekilde açıklanmakla birlikte burada, İzlanda Çocuk Ombudsmanlığı ekseninde çocukların siyasal faaliyette bulunabilmesi adına özel olarak oluşturulmuş bir yapıdan bahsetmek gerekmektedir.

²⁶² UNICEF, “Türkiye’de Ulusal Çocuk Forumu ve Çocuk Katılımının Öyküsü”, 14.

²⁶³ Ercüment Erbay, **Çocuk Hakları**, 2. Baskı, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2019, ss. 88-91.

²⁶⁴ Nylund, **a.g.e.**, 211.

Ulusal düzlemde çocukların kendilerini ifade ederek karar alma sürecinde bulunabilmeleri imkanı olarak İzlanda Çocuk Ombudsmanlığı Danışma Grubu (Gençlik Konseyi) önemli bir yere sahiptir. Gençlik Konseyi, çocukların mevcut hakları ve yaşadıkları problemler doğrultusunda tavsiye kararlar alabilecekleri bir platformdur. 13 ila 18 yaşındaki çocukların temsilcilerinden oluşan bu yapının, karar alıcıları etkilemek ve kamuoyu oluşturmak bakımından etkili olduğu ifade edilmektedir. Her ay İzlanda Çocuk Ombudsmanlığı çatısı altında bir araya gelen ve Çocuk Ombudsmanının da katılımıyla gerçekleştirilen toplantılar eşliğinde haklarının bilincinde olan çocuklar, meselelerin çözümünde etkin bir rol alma imkanını elde etmektedirler.²⁶⁵ Yine burada Finlandiya Çocuk Ombudsmanlığı, her yıl dört beş kez Genç Danışmanlar olarak adlandırılan bir yapı ile bir araya gelmekte, çocukların ve gençlerin yaşadıkları olayları aktardıkları bir toplantı eşliğinde ombudsmanın bilgilendirilmesi ve çocukların kendilerini ifade ederek siyasal düzlemde varlık gösterebilme olanağını elde etmesi mümkün olmaktadır.²⁶⁶

3. Yerel Yönetimler ve Çocukların Katılımları

Yerel yönetimler, demokrasinin temel taşlarından birisini teşkil etmektedir.²⁶⁷ Toplumun katılımcı bir şekilde yönetim süreçlerine dahil olmasını sağlayan yerel yönetimler, halkın ihtiyaçlarına ve beklentilerine daha yakından odaklanarak etkili çözümler üretebilirler. Öte yandan yerel yönetimler, halkın temsilcilerini seçmeleri vasıtasıyla karar alma süreçlerine etkin katılımı teşvik eder ve bu sayede yerel topluluğun çeşitli görüşlerini ve ihtiyaçlarını yansıtabilirler. Buna ek olarak vatandaşların yerel politikalar üzerinde doğrudan etkisi olması bakımından, toplulukların gelişimi için katkıda bulunma fırsatı ortaya çıkmaktadır.²⁶⁸

Yerel yönetimler, kişilerin bir arada yaşadığı yakın mekansal düzlemdeki gereksinimlerini gidermeye yönelik olarak varlık gösteren örgütlenme biçimidir. Bu anlamda bir devletin köy, kasaba veya kent gibi daha küçük oluşumlarının hukuki

²⁶⁵ Mustafa Önen ve Enis Ergüzel, “İskandinavya Çocuk Ombudsmanlığı Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, **Ombudsman Akademik**, Sayı 14, 2021, 48.

²⁶⁶ **a.g.e.**, 51.

²⁶⁷ Zerrin Toprak, **Yerel Yönetimler**, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, İzmir, 2014, 36.

²⁶⁸ **a.g.e.**, ss. 38-39.

anlamda belirli bir düzen içeren birimlerindeki yönetim düzeyi olarak tezahür etmektedir. Öte yandan ekonomik ve mali yönleriyle kamusal ihtiyaçların karşılanması süreçlerinin yürütülmesini sağlayan yerel yönetimlerin yapılanmasında, söz konusu düzenin tesisinde alınması gerekli olan kararlar için siyasi otorite olarak tezahür etmeleri gerekmektedir. Bu maksatla vatandaşlar tarafından seçilen yöneticiler nezdinde demokratik, hukuki ve siyasi bir yapı ortaya çıkmaktadır.²⁶⁹

Yerel yönetimler katılım hakkının uygulanması bakımından kişilerin çeşitli yöntemler ile sürece dahil olabilmelerini sağlamaktadır. Merkezi yönetimlerin yerel ihtiyaçlar karşısındaki zayıf otoritesine karşın, yerel anlamda katılımın araçları ile doğrudanlığa daha fazla yaklaşılabilir. UNICEF'e göre yerel yönetimler daha küçük bir coğrafi bölge içerisinde var olan, anayasal olup yasama ve yürütme gücü tarafından oluşturulan, birtakım işlevleri yerine getiren özel bir kurum olarak tarif edilmiştir. UNICEF'e göre yerel bir otoritenin yerel yönetim olarak değerlendirilebilmesi için kurumsal bir yapıyı haiz olması, kendi siyasi liderliğine sahip olması, yerel kamu işlevlerini yerine getirmesi, kendi bütçesini hazırlaması, onaylaması ve uygulaması gereklilikleri aranmaktadır.²⁷⁰

Katılımcı anlayışın özel bir görünümü olan yerel yönetimler, halkın farklı şekillerde karar mekanizmalarına dahil olabilmelerini sağlamaktadır. Bu bakımdan kent konseyleri, meclisler, çalışma grupları, katılımcı bütçeleme, halk toplantıları veya planlama forumları gibi yöntemler söz konusu amaca hizmet eden araçlardır.²⁷¹

Yerel yönetimler düzeyinde oluşturulan yukarıdaki gruplar, katılım göstermekte yalnızca tali konular üzerine değil, esas olarak önemli kabul edilen konular bakımından da söz sahibi olabilmeli ve alınacak kararlarda doğrudan etki gösterebilmelidir. Ayrıca söz konusu gruplarda belirli bir kesimin değil, olabildiğince

²⁶⁹ Hacı Ömer Köse, "Yerel Yönetim Olgusu ve Küreselleşme Sürecindeki Yükselişi", **Sayıştay Dergisi**, Sayı 52, 2014, 11.

²⁷⁰ UNICEF, **Child Participation in Local Governance**, 2017, 2. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.unicef.org/sites/default/files/2019-12/UNICEF-Child-Participation-in-Local-Governance.pdf, Erişim Tarihi (18.06.2023).

²⁷¹ Çukurçayır, a.g.e., ss. 139-174.

fazla sayıda bu gruplarda bulunma niteliğine sahip kişilerin iradesinden faydalanılması gerektiği ve bu anlamda bütüncül bir yapı teşkil etmeleri gerektiği belirtilmektedir.²⁷²

1992 yılında Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde düzenlenen Birleşmiş Milletler Yeryüzü Zirvesi, yerel yönetimler ve sürdürülebilir kalkınma hakkında birtakım kararların alınması bakımından önem arz etmektedir. Zirve, çevresel sürdürülebilirlik ve kalkınma konularında küresel bir çerçeve oluşturmayı amaçlamıştır. Bu zirve kapsamında onaylanan Gündem 21 ise kapsamlı bir eylem planı olarak kabul edilmiştir. Bu plan, sosyal, ekonomik ve çevresel boyutları içeren sürdürülebilir kalkınma için stratejik bir yol haritası sunar. Gündem 21, uluslararası iş birliği, yerel yönetimlerin rolü, ekosistemi koruma, biyolojik çeşitliliğin korunması, enerji verimliliği ve toplumların katılımı gibi konuları ele alarak küresel sorunlara çözüm bulma amacını taşır. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler Yeryüzü Zirvesi ve Gündem 21, dünya genelinde sürdürülebilir kalkınma ve çevresel koruma çabalarına rehberlik etmektedir.²⁷³

Birleşmiş Milletler tarafından küresel düzeyde kabul edilen Gündem 21 doğrultusunda, yerel yönetimler çerçevesinde uyarlanmış bir versiyonu olarak Yerel Gündem 21 kabul edilmiştir. Belirtilen sorunların çözümü aşamasında yerel yönetimlerin önemli bir sorumluluğunun bulunduğu ve dolayısıyla sürecin de temel paydaşlarından birisi olduğu belirtilmiştir. Bu yaklaşım, yerel toplulukların sürdürülebilir kalkınma hedeflerini belirlemelerine ve uygulamalarına odaklanmaktadır. Yerel Gündem 21, yerel yönetimlerin, sivil toplumun ve özel sektörün iş birliği içinde, çevresel, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla bütünlük içinde sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmayı amaçlar. Bu doğrultuda, yereldeki kaynakları etkin bir şekilde kullanarak çevresel sorunlara çözümler üretmeyi, yerel ekonomiyi güçlendirmeyi ve toplumun yaşam kalitesini artırmayı hedefler. Yerel Gündem 21, yerel yönetimlerin katılımcılığı ve yerel halkın ihtiyaçlarına duyarlılığı vurgulayarak sürdürülebilir kalkınmanın temel taşlarını yerel düzeyde inşa etmeyi amaçlamaktadır.

²⁷² Leen Schillemans ve Maria Bouverne-De Bie, "Yerelde Gençliğin Katılımı İçin Olanaklar: Flaman Bölgesi Örneği", **Gençlerin Siyasi Katılımı**, Der. Volkan Yılmaz ve Devın Bahçeci, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 139-140.

²⁷³ Sadun Emrealp, "Yerel Gündem 21", **Öneri Dergisi**, Cilt 2, Sayı 10, 1998, 27.

Bu bakımdan ülkelerdeki yerel yönetimlerin de kendi Yerel Gündem 21'lerini oluşturmaları ve sorunların çözümü hususunda kapsamlı bir eylem planı oluşturmaları gerektiği ifade edilmiştir. Nitekim yerel yönetimdeki tüm kesimlerin katılımcı bir şekilde söz konusu sürece dahil olmaları ve devamlılığın sağlanması amaçlanmıştır. Bu anlamda yerel yönetimler vasıtasıyla problemlerin çözümü için girişimde bulunulmasının yanında, yönetim ilkesi ekseninde modern bir yönetim modelinin uygulanması hedefi çizilmiştir.²⁷⁴

Yerel Gündem 21 temelde katılımcılığı vurgulamakta ve sürdürülebilir kalkınma konusunda tüm paydaşlara yer verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu durum herhangi bir yönetim yapısını dikte etmekten ziyade yönetimin paylaşılması maksadını taşımaktadır. Yerel Gündem 21, en küçük ölçekten başlamak suretiyle meselelere odaklanmayı öngördüğü gibi 1996 tarihli HABİTAT II Kent Zirvesi dahilinde kabul edilen İstanbul Deklarasyonu ile yerel yönetimdeki kişilerin, edilgen bir konumda bulunmalarından ziyade, etkin bir şekilde karar alma mekanizmalarına dahil olmaları hedeflenmiştir. Nitekim bu anlamda gençlerin kentlerin yönetiminde söz sahibi olabilmeleri, bu anlamda kendilerini ifade edebilecekleri ve paylaşımında bulunabilecekleri mecraların tesis edilmesinin zorunlu olduğu vurgulanmaktadır. Bahsedilen hedefe binaen yerel yönetimler dahilinde gençlik komiteleri ve gençlik konseyleri gibi modellerin oluşturulması ve bu vesileyle örgütlü bir gençlik yapısı kurulması gerektiği, gençler tarafından geliştirilen politikaların uygulanabilirliğini tanıma olanaklarının oluşturulması önerilmektedir.²⁷⁵

Yukarıda açıklanan gelişmeler doğrultusunda kent konseyleri kurulmuştur. Kent konseyleri, yerel yönetimlerin karar alma süreçlerine katılımı artırmayı ve toplumun çeşitli kesimlerinin görüşlerini dikkate almayı amaçlayan demokratik bir yapıdır. Bu konseyler, şehirdeki farklı sosyal grupların, meslek odalarının, sivil toplum kuruluşlarının ve vatandaşların temsil edildiği bir platform sunmaktadır. Kent konseyleri genellikle şehirdeki sorunları analiz eder, öneriler geliştirir ve yerel yönetimle iş birliği içinde çözüm yolları ararlar. Katılımcı bir yönetim anlayışını

²⁷⁴ a.g.e., 28.

²⁷⁵ Yunus Emre Özer, "Gençlerin Toplumsal Yaşama Katılımı ve Yerel Yönetimlerin Rolü", **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 26, Sayı 1, 2011, 45.

destekleyen kent konseyleri, şehir planlaması, çevreyi koruma, kültür ve eğitim gibi çeşitli alanlarda politika oluşturulmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu yapılar şehirdeki demokratik süreçlere güç katarak, toplumun daha etkin bir şekilde yönetim süreçlerine katılmasını sağlama hedefi gütmektedir.²⁷⁶

Yerel Gündem 21 bağlamında sürece dahil edilmesi istenen gruplardan birisi de çocuklar ve gençlerdir. Gündem 21 bağlamında da ifade edildiği üzere çocukların ve gençlerin aktif katılımı hedeflenmiş olup mevcut ve gelecekteki problemlerin doğrudan etkisi altında olan bu grubun, çözüm önerilerini iletebilmeleri ve temsil edilebilmeleri amaçlanmıştır. Gençlik meclisleri, demokrasiye duyarlılık kazanma ve toplumsal sorumlulukları yerine getirme hususunda katkıda bulunmaktadır. Ayrıca gençlik meclisleri, yerel yönetimle iş birliği yaparak çocukların ve gençlerin kent yaşamını şekillendirmelerine ve kendi projelerini hayata geçirmelerine olanak tanır. Bu meclisler toplumsal meselelere aktif bir şekilde müdahil olmayı teşvik ederek, sorumlu vatandaşların yetişmesine yönelik önemli bir rol üstlenirler.²⁷⁷

Yerel Gündem 21 kapsamında yerel gençlik meclislerinin yanında ulusal gençlik parlamentosu kurulması gerektiği de belirtilmiştir. Gençlik meclisi üyelerinin katılımı ile mevcudiyet kazanan bu parlamentonun 15 ila 25 yaş arasındaki kişiler tarafından oluştuğu ve herhangi bir ayrımcılık olmadan tüm gençleri kapsadığı belirtilmektedir.²⁷⁸

Türkiye’de 1997 yılı itibariye Yerel Gündem 21 kapsamında geçici nitelikli birtakım kararlar alınmış, 2000 yılından itibaren de devamlı surette uygulanmaya başlanmıştır. Söz konusu amaç doğrultusunda ortaya konulan girişimlerden birisi de kent konseyleri olmuştur. 2005 yılında çıkarılan 5393 sayılı Belediye Kanunu mucibince kurulan kent konseyleri, Kent Konseyi Yönetmeliği’nin 1. maddesinde de vurgulandığı üzere vatandaşların katılım haklarını etkili bir şekilde kullanması,

²⁷⁶ Sadun Emrealp, **Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler El Kitabı**, 2. Baskı, IULA-EMME Yayını, İstanbul, 2005, 65.

²⁷⁷ **a.g.e.**, 92.

²⁷⁸ Kaan Akman, “**Türkiye’de Gençlik ve Siyaset: Gelecek İçin Nasıl Bir Katılım?**”, Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, 2021, 171.

yönetişim ekseninde hesap verilebilir ve denetlenebilir bir sistem ve yerel ihtiyaçların ve hedeflerin tespiti ile eylem planlarının oluşturulması amaçlanmıştır.²⁷⁹

Kent konseyinin görevleri başlıklı Kent Konseyi Yönetmeliği'nin 6. maddesi, *“Çocukların, gençlerin, kadınların ve engellilerin toplumsal yaşamdaki etkinliklerini arttırmak ve yerel karar alma mekanizmalarında aktif rol almalarını sağlamak”* hükmünü ihtiva etmektedir.

Kent konseyleri bünyesinde kurulan çocuk meclisleri, çocuk hakları başta olmak üzere belediyenin gerçekleştirdiği işlemlere binaen düşüncelerini ortaya koymalarını sağlamaktadır. Çocuk meclisleri vasıtasıyla çocuklar gerek doğrudan kendilerini ilgilendiren konularda gerek belediyeceliğe dair tüm hususlarda görüş beyan etme ve karar alma süreçlerine dahil olma imkanına sahip olabilmektedirler.²⁸⁰

Çocuk meclisleri belediyeler arası değişkenlik gösterecek düzeyde katılımcının bir araya gelmesinden müteşekkil bir yapıyı haizdir. Yönetim organı ve komitelerin tespitinin ardından, yıl içerisinde gerçekleştirilmesi planlanan eylemler raporlaştırılır ve söz konusu plan dahilinde uygulamaya geçirmek için hedefler belirlenir. Üyeler ayda en az bir kez toplanmak suretiyle kararlar doğrultusunda programlar ve faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için bir araya gelir.²⁸¹

Detaylı bir şekilde düzenlenmiş olan içtüzüğü ve ilk oluşturulmuş çocuk meclisi olması sebebiyle Ankara Büyükşehir Belediyesi Çocuk Meclisi'nin yapısı ve çalışma düzeni Türkiye uygulaması hakkında temel bir yere sahiptir. Ankara Büyükşehir Belediyesi içerisinde faaliyet gösteren Büyük Şehir Belediyesi Çocuk Meclisi, 3030 sayılı yasanın 6. maddesi ile 1580 Sayılı Yasanın 1. maddesine istinaden hazırlanan Büyükşehir Belediye Meclisi'nin 21.4.1995 tarih ve 303 sayılı kararı ile onaylanan Ankara Büyükşehir Belediyesi Çocuk Meclisi Kuruluş Yönetmeliğine göre

²⁷⁹ Duru Şahyar Akdemir, “Yerel Demokrasi, Katılım ve Türkiye Kent Konseyleri Platformu”, **KTÜSBD**, Yıl 10, Sayı 9, 2020, 2.

²⁸⁰ UNICEF, **Child Participation in Local Governance- UNICEF Country Office Case Studies**, 12. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.unicef.org/sites/default/files/2019-12/Child-Participation-in-Local-Governance-UNICEF-Country-Office-Case-Studies.pdf, Erişim Tarihi (01.07.2023).

²⁸¹ **a.g.e.**, 13.

kurulmuştur. Çocuk Meclisi TBMM'nin kararı ile 9 Aralık 1994 tarihinde taraf olunan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 27 Ocak 1995'te yürürlüğe girmesinin ardından kurulan ilk çocuk meclisi olma özelliğini taşımaktadır.²⁸²

Meclis kent düzeyinde çocukların meseleler hakkında fikir beyan etmelerini, çözüme dair girişimlerde bulunabilmelerini, ülkenin manevi ve ahlaki değerlerini öğrenmeleri ile geleceğe güvenle bakabilmelerini hedef olarak belirlemiştir. Eğitim, kültür ve sanat, çevre ve sağlık, barış ve kardeşlik, yardımlaşma, çocuk hakları, basın-yayın ve spor komisyonları oluşturulup farklı başlıklar altında çocukların katılımları sağlanmaya çalışılmaktadır. İfade edilen vizyon ve misyona göre çocuk meclisi kararlarının yalnızca tavsiye mahiyetinde olmayıp kararların alınmasında doğrudan etkide bulunabilen bir mecra olmasının gerekliliği vurgulanmaktadır.²⁸³

Her bir yıllık dönem için yapılan seçimler ile Çocuk Meclisi yenilenmektedir ve meclis şu an 27. dönemindedir. Seçim günü 9 ila 13 yaş aralığındaki çocuklar mecliste görev almasını istediği üç isim için oy kullanmaktadır. 150 üyeden oluşan mecliste en çok oyu alanlar görev almakta ve asil üye sıfatını kazanmaktadır. İhtüzük madde 9'da özürlü, suça eğilimli, korunmaya muhtaç, mahkum ve çalışan çocuklar için %20'lik kontenjan ayrıldığı belirtilmektedir. En çok oyu alan 120 çocuğun asil, sonraki 120 çocuğun da yedek üye seçileceği belirtilmektedir. Ayrıca yukarıda ifade edilen kontenjan dahilinde 30 üye asil ve 30 üye de yedek olarak seçilecektir. Üye olabilmek için belirtilen yaş sınırlandırmasının yanında, Ankara'da ikamet etmek ve çocuğun velisinin muvafakat vermesi şartları aranmaktadır. Seçimin ardından asil üyelerce başkanlık divanı oluşturulmaktadır. En fazla oyu alan altı asil üye meclis başkanlık divanında görev almaktadır. Üyelerin üçte ikisinin oyunu alan çocuk başkan seçilir. Nitelikli çoğunluk sağlanamadığı takdirde seçime üç tur devam edileceği ve üçüncü turun sonunda en çok oyu alanı kişinin başkan seçileceği belirtilmektedir. İkinci, üçüncü ve dördüncü en çok oyu alanlar başkan yardımcısı olmakta ve beşinci ile altıncı en çok oyu alan üyeler de birinci ve ikinci katip üyeliği

²⁸² Ankara Büyükşehir Belediyesi Çocuk Meclisi, **Tanıtım**, <https://cocukmeclisi.ankara.bel.tr/tanitim>, Erişim Tarihi (20.02.2024).

²⁸³ Ankara Büyükşehir Belediyesi, **Çocuk Meclisi**, <https://www.ankara.bel.tr/sosyal-hizmetler/cocuk-hizmetleri/cocuk-meclisi>, Erişim Tarihi (20.02.2024).

görevini yerine getirmektedirler. Meclis üyeliği çocuğun 14 yaşından gün alması ve İttüzüğe aykırılık göstermesi halinde sona erecektir. Ayrıca art arda üç meclis ya da komisyon toplantısında mazeretsiz şekilde bulunmayan üye, Meclis kararı ile istifa etmiş sayılacaktır. Meclis komisyon başkanlarından oluşan bir icra heyeti oluşturulacaktır. Her ayın ilk ve son haftasında bir araya gelecek olan heyet, Çocuk Meclisi'nin aldığı kararların uygulanmasını sağlamakla görevlidir.²⁸⁴

Yukarıda ifade edilen komisyonlarda en az sekiz en fazla on dokuz çocuğun görev alabileceği belirtilmiştir. Daha fazla başvuru olduğu takdirde seçim yapılacağı ifade edilmiştir. Her komisyon bir başkan ve iki başkan vekili ile iki tane de sözcü seçerek yönetim kurullarını oluşturacaktır. Komisyonlar çalışma alanlarını iç yönetmelik hazırlayarak tespit edecek, Genel Kurul'a öneriler hazırlayacak ve oylama ile komisyon kararlarını aylık ve yıllık faaliyet raporları şeklinde alacaklardır. Komisyonlar ayda iki kez pazar günleri bir araya gelmektedir. Her ay gerçekleştirilecek olan olağan genel kurul toplantısında komisyon kararları değerlendirilecek ve meclisin onayına sunulacaktır. Alınan kararlar Büyükşehir Meclisi'ne tavsiye kararı olarak iletilmektedir.²⁸⁵

Çocuk Meclisi'nin olağan toplantısı her ay bir defa ve en fazla beş gün olarak gerçekleştirilecektir. Olağanüstü şekilde de toplanabilecek olan Meclis, üyelerin üçte birinin gerekçeli teklifi veya meclisin yazılı çağrısı ile bir araya gelecek ve yalnızca söz konusu mesele hakkında görüşebilecektir. Toplantıların programı en az on gün ve acil durumlarda üç gün öncesinde üyelere iletilecektir. Görüşmelerin gerçekleştirilebilmesi için Meclis üyelerinin salt çoğunluğun bulunması gerekmektedir. Çoğunluğun sağlanmadığı durumlarda başkan tarafından Meclis tatil edilir ve yedi gün sonra tekrardan herhangi bir katılım sayısı şartı aranmadan görüşmeler yapılır ve karar verilir. Katılan üyelerin salt çoğunluğu ile kararlar alınacak ve oyların eşit çıkması halinde başkanın tarafı kabul edilecektir. Toplantılar açık veya alınacak karar üzerine gizli yapılabilir. Her üye çocuk faaliyetleri ile alakalı konularda

²⁸⁴ **Ankara Büyükşehir Belediyesi Çocuk Meclisi İttüzüğü**, <https://cocukmeclisi.ankara.bel.tr/tanitim/ic-tuzuk>, Erişim Tarihi (20.02.2024).

²⁸⁵ Ankara Büyükşehir Belediyesi, **Çocuk Meclisi**, <https://www.ankara.bel.tr/sosyal-hizmetler/cocuk-hizmetleri/cocuk-meclisi>, Erişim Tarihi (20.02.2024).

gensoru verebilir. Önerge üye tam sayısının salt çoğunluğunca onaylandığı takdirde gündeme alınır. Başkanın görevlendirdiği kişiler gensoruyu Meclis önünde yanıtlar. Nihayet belirtilmektedir ki Çocuk Meclisi, çalışmalarını sırasında rehber öğretmenlerden oluşan Danışma Kurulu'ndan yararlanacaktır.²⁸⁶

Ankara Büyükşehir Belediyesi Çocuk Meclisi'nin yayımladığı son veriler ışığında, 24. Dönem seçimlerinde meclis başkanı 93 aday arasından seçilmiştir. 11 merkezde 1623 meclis üyeliğine adaylık başvurusu gerçekleştirilmiş ve 90 okuldan 78 kız, 87 erkek üye seçilmiş olup 15 tane de kontenjan üye seçilmiştir. Her yıl ortalama 2500 başvurunun yapıldığı ve kız üyelerin genellikle daha fazla olduğu görülmektedir.²⁸⁷

Ankara örneğinde Çocuk Meclisi'nin yanında Kent Konseyi çatısı altında Gençlik Meclisi de kurulmuştur. 15 ila 30 yaş arasındaki üyelerden oluşan Meclis, siyasal katılımın güçlendirilmesi için bir başka önemli kurumdur. Yine İstanbul, Konya, Bursa gibi birçok şehirde çocuk ve gençlik meclisleri oluşturulmuştur. Ankara örneğine benzer yaş aralıklarında üyelerden oluşan meclisler çalışmalarını sürdürmektedir. Bir başka örnek olarak 2011 yılında İzmir Seferihisar Çocuk Belediyesi ve ardından 2023 yılında İzmir Çocuk Belediyesi kurulmuştur. 9 ila 14 yaş arasındaki çocuklardan oluşan İzmir Çocuk Belediyesi için üyeler 211 çocuğun katılımı ile kura çekmek suretiyle tespit edilmiş ve 100 asıl, 50 yedek ve 61 gönüllü üye belirlenmiştir. Kentsel haklar komisyonu, sosyal etkinlikler planlama komisyonu, doğa ve ekoloji komisyonu ve bilgi ve teknoloji komisyonu olmak üzere dört komisyon oluşturulmuştur.²⁸⁸

Uluslararası örnekler yerel katılımında çocukların etkisinin tespit edilmesi bakımından önem arz etmektedir. Danimarka Aarhus'ta Gençlik Kent Konseyi bir yıl içerisinde yedi toplantı düzenlemekte ve Belediye Meclisi ile görüşmeler

²⁸⁶ **Ankara Büyükşehir Belediyesi Çocuk Meclisi İçtüzüğü**, <https://cocukmeclisi.ankara.bel.tr/tanitim/ic-tuzuk>, Erişim Tarihi (20.02.2024).

²⁸⁷ Ankara Büyükşehir Belediyesi Çocuk Meclisi, **Seçim İstatistikleri**, <https://cocukmeclisi.ankara.bel.tr/secimler/secim-statistikleri/21-22-23-24-donem-secim-statistikleri>, Erişim Tarihi (20.02.2024).

²⁸⁸ **İzmir Çocuk Belediyesi**, <https://www.izmir.bel.tr/tr/Projeler/cocuk-belediyesi/2660/4>, Erişim Tarihi (20.02.2024).

gerçekleştirmektedir. Hangi meseleler hakkında toplantılar düzenleyeceği hususunda özgür olan bu konsey, yılda dört öneri sunma hakkına sahip olup Aarhus Kent Konseyi'nde bu konular tartışılmak zorundadır.²⁸⁹ Finlandiya örneği incelendiğinde ise çocukların ve gençlerin siyasal katılımında birçok girişim göze çarpmaktadır. Öncelikle denilebilir ki Finlandiya yasal düzenlemeler bağlamında birçok katılım modeli oluşturmakta ve etkin katılımı desteklemektedir. 1970'lere kadar uzanan yasal düzenlemelerden ilki 1972 tarihli Yerel Gençlik Yönetimi Kanunu'dur. 1993 tarihinde Gençlik Kanunu, 1995 yılında Gençlik Çalışması Kanunu, 2006 yılında Gençlik Kanunu, 2010 yılında Gençlik Kanunu Değişikliği ve 2017 yılında çıkarılan Gençlik Yasası önemli yasal düzenlemelerdir. Finlandiya'da yerel katılımın artırılması için önemli bir model geliştirilmiştir. Helsinki Katılım Modeli olarak adlandırılan bu modele göre, uzmanlıklardan faydalanmak suretiyle kentin daha iyi bir hale gelmesini tesis etmek ve katılım için eşit fırsatlar oluşturmak hedeflenmiştir. Bu modele göre katılım gösterecek kişiler 13 ila 17 yaş grubu arasındaki bireylerden oluşmaktadır. Söz konusu katılım modeli ışığında kurulan Ruuti adlı Gençlik Ajansı önemli bir girişimdir. Nitekim klasik katılım sınırlarını aşan mahiyetteki bu yapı ile çocuklara ve gençlere sanatsal ve kültürel olarak katılım imkanı sunulmakta ve karar mekanizmalarına tesir etmeleri sağlanmaktadır. Diğer yandan ulusal gençlik organizasyonlarının bir arada bulunmasını sağlayan üst yapı olarak Allianssi isimli bir yapı oluşturulmuştur. İttifak anlamına gelen bu yapı 130 adet alt yapının bir araya gelmesinden meydana gelmektedir. Yine bir üst yapı olarak kurulan Gençlik Expo, fikirlerin özgürce tartışıldığı ve ardından aksiyon grupları kurularak, meseleler hakkında çözümlerin hayata geçirilmesine dair projelerin üretildiği bir mecra olarak çalışmaktadır. Bu adım kapsamında bir tane internet sitesi oluşturulmuş, çocukların ve gençlerin erişiminin kolaylaştırılması hedeflenmiştir. Helsinki Katılım Modeli, çocukların ve gençlerin kendilerini rahat hissedebilecekleri ortamlarda bulunmasını sağlaması, genç kuşağın problemleri tespit edip çözüm odaklı çalışmalar yürütmesine olanak oluşturması ve farklı şekillerde katılım imkanlarını tesis etmesi bakımından önemlidir. Bir diğer önemli nokta kuşak çatışmasını en az indirmek üzere, yılın belirli bir bölümünde bir araya gelen eski ve yeni nesilden bireyler bir konu hakkında

²⁸⁹ Hartoft, a.g.e., 303.

istişarelerde bulunmaktadır. Nihayet şehir yönetiminde bulunanların da gençleri ilgilendiren konularda gençleri dinlemesi zorunlu tutulmuş olup sistemin etkin bir şekilde işlemesi hedeflenmektedir.²⁹⁰

C. Siyasal Parti Özgürlüğü

Siyasal partiler, mevcut sistem içerisindeki konumları, etkinlikleri ve mevcut sistemin niteliğine binaen farklı şekillerde tarif edilmektedir. Siyasal partiler nihayetinde yönetimde bulunma gayesi güden, toplumun çeşitli kesimlerini temsil eden ve belirli politika hedefleri doğrultusunda faaliyet gösteren örgütlenmelerdir.²⁹¹ Genellikle demokratik sistemlerde ortaya çıkan siyasal partiler, vatandaşların politik süreçlere katılımını sağlamak, siyasi tercihlerini dile getirmelerini kolaylaştırmak ve yönetimi belirli bir ideoloji veya politika çerçevesinde şekillendirmek amacını taşır. Partiler çeşitli seçimlerde aday gösterme, politika oluşturma, kamuoyunu bilgilendirme ve politikalarını savunma gibi roller üstlenir. Siyasal partiler, genellikle bir liderlik yapısına sahip olup üyeleri arasında ortak değerlere ve amaçlara dayanan bir birlik sağlarlar. Ayrıca toplumsal çeşitliliği yansıtarak demokratik süreçlerin de çeşitliliğini artırmaya yönelik önemli araçlardır. Siyasal partiler demokratik bir toplum içinde siyasi rekabet, çeşitlilik ve temsilin sağlanmasına katkıda bulunurlar.²⁹²

Siyasal partiler iktidarın kararlarına tesir etme idealinin ötesinde doğrudan iktidara gelmek maksadı güderler. Devlet ile halk arasında talepler ve karar alınması hususunda bir geçişken görev üstlenen siyasal partiler, bu anlamda bütüncül bir ilerleyiş gösterme eğiliminde olan kurumsal yapılardır. Temsili demokrasi ile özdeşleşen siyasal partiler, halkın iradesini yansıtmaya ve isteklerin neticelendirilmesi maksadı gütmektedirler. Fakat burada vurgulanması gereken durum, siyasal partilerin doğrudan talepleri ileten bir kurum olmaktan ziyade, ortaya koyacağı duruş ile talepler ve eylemler arasında bir bütünlük meydana getirmeye çalışmalarıdır. Öyle ki kimi

²⁹⁰ Veli Ercan Çetintürk ve Hülya Küçük. “Gençlik Politikalarında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme: Türkiye ve Finlandiya Örneği”, **SDÜİİBFD**, Cilt 24, Sayı 2, 2019, ss. 277-280.

²⁹¹ Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, 293.

²⁹² Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, ss. 182-183.

zaman halkın istençleri, siyasal partilerin yönlendirmesiyle mevcut halini almaktadır.²⁹³

Kimi görüşlere göre siyasal partilerin çeşitlilik arz etmesi ile ancak istenilen mahiyette olabileceği, aksi durumda gerçek anlamda siyasal parti uygulamasının var olamayacağı belirtilmektedir. Öte yandan siyasal partilerle ilgili olarak, vatandaşların yönetimde söz sahibi olabilmesinin aracı olmakla siyasal parti uygulamasının gerçekleşeceği belirtilmekte ve çok partili sistemin temel anlamda zaruri olmadığı belirtilmektedir. Bir diğer belirlemeye göre partilerin siyasi otorite olma hedefleri doğrultusunda hareket ettikleri ifade edilmekle birlikte, partinin hangi yolla mevcudiyet kazandığı sorusunun tartışılması gerektiği ifade edilmektedir. Nitekim demokratik yöntemlerin zaruri olduğu fikrine karşıt olarak, seçim haricindeki bir yöntemle gelenlerin de siyasal parti olarak ifade edilebileceği de belirtilmektedir.²⁹⁴

1982 Anayasasında siyasal partiler demokratik hayatın vazgeçilmez unsuru olarak belirtilmiştir. Yine 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 3. maddesi tanım olarak, "*Siyasi partiler, Anayasa ve kanunlara uygun olarak; Cumhurbaşkanı, milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir Devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanan tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır.*" hükmünü içermektedir.

Siyasal partiler tüzel kişiliği haiz yapılardır. Anayasa'da siyasal haklar içerisinde yer alan siyasi partiler özgürlüğü, yalnızca vatandaşlar tarafından kullanılacak bir haktır. Siyasal partilerin önceden izin almadan kurulacağı belirtilmiş, 2820 sayılı Siyasal Partiler Kanunu uyarınca İçişleri Bakanlığına gerekli belgelerin teslimi ile bildirim yapmanın yeterli olduğuna karar verilmiştir. Bildirim yapmakla siyasal partilerin tüzel kişiliklerini kazanacakları ifade edilmektedir. İlgili kanuna göre siyasal partiler, üye olma gereksinimlerini karşılamış en az otuz Türk

²⁹³ Tanel Demirel, "Siyasal Güçler", **Siyaset Bilimi**, Eds. Davut Dursun ve Mustafa Altınoğlu, Siyaset Bilimi, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları, Eskişehir, 2013, 181.

²⁹⁴ **a.g.e.**, ss. 181-182.

vatandaşı tarafından kurulabilecektir. Siyasal partiye üyelik için on sekiz yaşını doldurma şartı aranmıştır.²⁹⁵

Çocukların ve gençlerin özellikle siyasal parti özgürlüğünü kullanabilmeleri adına ilk olarak siyasal toplumsallaşma bağlamında ve yaş sınırlamaları doğrultusunda incelenmeleri gerekmektedir. Çocukların siyasal olarak toplumsallaşmasının üç aşamada değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Çocuklar aileden başlamak üzere bireysellikten toplumsallaşmaya doğru gelişim gösterirler. Aidiyet eksenli fikir çocuklarda yer etmeye başladıkça ulusal anlamda toplumun bir parçası olma duygusu gelişecektir. İlkim kimi semboller aracılığıyla edinilen bilgi, daha sonrasında soyut fikirlerin kavranılmasıyla birlikte yeni bir boyut kazanmaktadır. İkinci aşama olarak çocukların yaşadıkları topluma karşı hakları ve sorumlulukları oldukları düşüncesi, toplumun ilerlemesine yönelik olarak birtakım yönelimler göstermelerine sebebiyet vermektedir. Nitekim burada farklı etkilenmelerle birlikte, siyasal partiler gibi dar anlamdaki örgütlenmelerle kendilerini bağdaştırmaları ortaya çıkabilmektedir. Nihayet çocuklar siyasal süreçlerin nasıl işlediğine dair siyasal ve kurumsal yapılar ile otorite hakkında detaylı bilgiler edinmektedirler.²⁹⁶ Toplumsallık fikrinden, daha dar siyasal yapıların öğrenilmesi ve içerisinde olunmasına dair bir süreçte çocuklar için siyasal partiler, örgütlenme yapısına binaen zamanla edinilen bilgiler doğrultusunda yönelim gösterilebilen bir yapı olarak tarif edilebilir.

Gençlik olarak belirlenen dönem için yaşa bağlı olarak farklı şekillerde belirlemeler yapılmıştır. I. Gençlik Şurası'nda gençlik 12 ila 14 yaş arasındaki kişilerin yer aldığı bir topluluk olarak tespit edilmiştir.²⁹⁷ II. Beş Yıllık Kalkınma Planında gençlik 14 ila 25 yaş arasındakiler, III. Kalkınma Planında 14 ila 22 yaşındakiler, IV. Kalkınma Planında 12 ila 24 yaş arasındakiler ve sonraki kalkınma planlarında da 15 ila 24 yaş arasındakiler genç olarak kabul edilmiştir.²⁹⁸ UNESCO'ya ve Birleşmiş Milletlere göre gençler 15 ila 24 yaş arasındakilerdir.²⁹⁹ Görüleceği üzere gençlik,

²⁹⁵ Abdurrahman Eren, **Anayasa Hukuku**, 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2023, 356.

²⁹⁶ Nuri Bilgin, **Siyaset ve İnsan**, 1. Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 34-35.

²⁹⁷ **I. Gençlik Şurası**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1989, 28.

²⁹⁸ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, **Kalkınma Planları**, <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>, Erişim Tarihi (20.02.2024).

²⁹⁹ **Hacettepe Üniversitesi Gençlik Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi**, <https://hugaum.hacettepe.edu.tr/#:~:text=Bu%20ba%C4%9Flamda%20toplumda%20gen%C3%A7lik>

çocukluktan yetişkinliğe doğru uzanan bir dönemdir ve özellikle siyasal partiler uygulamalarında güçlü bir potansiyeldir. Çocukluk dönemi yukarıda da değinildiği üzere siyasal partiler hakkında fikirlerin oluşmaya başladığı ve gençliğin başlangıcı olarak 14-15 yaşlarında aktif olarak dahil olunmaya başlanan bir dönemdir. Gençlere siyasal parti fikri kimi araştırmalara göre, farklı etmenlere bağlı olmakla birlikte doğrudan ve net bir şekilde aileden çocuğa aktarımının mümkün olduğu ifade edilmektedir.³⁰⁰

Günümüz toplumlarında siyasal partilerin eskisi gibi etkili olmadığı ve üye sayılarının da ciddi oranda azaldığı ifade edilmektedir. Siyasal partilerin klasik yapısı ve dönüşen dünya içerisinde karar almakta zayıf olması sebepleri doğrultusunda farklı seçeneklerin ortaya çıktığı belirtilmektedir. Öncelikle günümüzde bireyler siyasi katılım ve etkileşim konusunda farklı mecraları tercih etmektedir. Sosyal medyanın etkisi ve dijital iletişim araçlarının gelişimi, insanların politik konulardaki görüşlerini daha hızlı ve geniş kitlelere duyurabilecekleri yeni yollar sunmuştur. Ayrıca bazı bireyler siyasi partilere üye olmanın etkili bir değişim yaratma aracı olmadığına inanabilmekte ve bu nedenle alternatif toplumsal hareketlere veya sivil toplum örgütlerine yönelebilmektedirler. Son olarak denilebilir ki bireylerin politik katılım algısı değişebilir. Bireyler siyasi partilere doğrudan üye olmak yerine, kamusal meselelere daha geniş bir perspektiften etki edebilecekleri farklı yöntemlere yönelebilmektedirler. Bu anlamda siyasal katılım, gelişen teknolojik yapılar ile katılıma çeşitli düzeyde insanların tesirine imkan vermektedir. Öyle ki çocuklar ve gençler, siyasal meseleler hakkında daha fazla bilgi edinme ve katılım gösterebilme imkanına sahip olmaktadır. Özellikle sosyal medyanın geniş bir etki alanı oluşturması sebebiyle, kamuoyu oluşturmakta nüfusun önemli bir payını oluşturan çocuklar ve gençlerin önemli tesiri olabilmektedir.³⁰¹

Gençlerin siyasal partilerde yoğun bir şekilde bulunmayışının, katılım gösterme faaliyeti ve katılımın gerçekleşeceği mecra ile doğrudan bağlantılı olduğu

%20%C3%B6nemli,aras%C4%B1n%C4%B1%20gen%C3%A7lik%20d%C3%B6nemi%20olarak%20benimsemi%C5%9Ftir., Erişim Tarihi (20.02.2024).

³⁰⁰ Turan, **a.g.e.**, 56.

³⁰¹ **a.g.e.**, ss. 185-186.

hususunu unutulmadan tespit yapılması gerektiği ifade edilmektedir. Söz konusu gerçeğin yalnızca gençlerin katılıma eğilimindeki motivasyon eksikliği olarak değerlendirilmenin bu anlamda yanıltıcı olabileceği belirtilmektedir. Siyasal partiler gibi geleneksel katılım araçlarının yeterli bir araç olmadığı vurgulanmaktadır. Burada üzerinde durulması gerekenin ilgi eksikliği mi ya da gençleri bu kanala dahil etme istencinin mevcut olmaması mı sorularının sorulması gerektiği ifade edilmektedir.³⁰² Bu açıdan partilerin artık çok daha fazla insanı parti çatısı altında toplamaktan ziyade, medya kanalı aracılığıyla kamuoyu oluşturmayı ve partinin eylemlerini ortaya koymayı hedeflediği görülmektedir. Medyadaki bilinirliğe sahip kişiler, uzmanlar ve görünürlük kazanma için partilerin mücadele ettiği açıktır. Bu anlamda kaynaklar, eskiden olduğu gibi gençler dahil olmak üzere daha fazla insana fiziki olarak ulaşılmıyorsa belirtilen yöntemler için kullanılmaktadır.³⁰³

Siyasal Partiler Kanunu'nun 7. maddesine göre siyasal partiler tüzüklerinde belirtmek koşuluyla gençlik kolu ve benzeri yan kuruluşlar oluşturabilme imkanını haizdirler. Esasen siyasal partilerin gençlik kolları, genç bireylerin siyasi katılımını teşvik etmek, politik süreçlere dahil olmalarını sağlamak ve genç neslin politika anlayışını oluşturmak amacıyla kurulan örgütlenmelerdir. Gençlik kolları, genç bireyleri politik konularda bilinçlendirmek, liderlik yeteneklerini geliştirmek ve demokratik değerlere bağlı bir toplum oluşturmak için çeşitli etkinlikler düzenler. Bir ideal olarak gençlik kolları, genç bireylerin politika yapım süreçlerine katılımlarını destekler ve onlara siyasi arenada etkili birer aktör olma fırsatı sunar. Bu örgütlenmeler, gençlerin politik görüşlerini ifade etmelerini, toplumsal sorunlara duyarlılık kazanmalarını ve demokratik süreçlere aktif olarak katılmalarını teşvik eder. Ayrıca gençlik kolları, siyasi partilere genç neslin perspektifinden bakarak daha yenilikçi ve kapsayıcı politikalar geliştirmelerine yardımcı olabilir. Siyasi bilincin artmasına katkıda bulunmayı hedefleyen gençlik kollarının amacı, genç bireyleri sadece seçim dönemlerinde değil, sürekli olarak politik süreçlere dahil ederek demokratik değerlere bağlı bir toplumun temellerini atmaktır. Nihayet gençlik kolları

³⁰² Marc Hooghe, Dietlind Stolle, “Siyasi Partiler İçindeki Gençlik Örgütleri: Siyasi Desteği ve Parti Sistemlerinin Dönüşümü”, **Gençlerin Siyasi Katılımı**, Der. Volkan Yılmaz ve Devlin Bahçeci, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 31-32.

³⁰³ **a.g.e.**, 33.

başta olmak üzere gençlik örgütlerinde bulunanların siyasi faaliyetlerde erken yaşlarda etkin görev alma olanağına sahip olabildikleri belirtilmektedir.³⁰⁴

Türkiye'de siyasal partilerin gençlik kollarına katılmak isteyen bireylerin genellikle belirli şartları yerine getirmeleri beklenir. İlk olarak, gençlik kollarına üye olabilmek için genellikle Türk vatandaşı olma şartı aranır. Siyasal partiler düzleminde katılım gösterebilme imkanı açısından değerlendirildiğinde ise 18 yaş sınırı göze çarpmaktadır. Nitekim Siyasal Partiler Kanununda da 11. madde uyarınca siyasal partilerle ilgili herhangi bir örgütlenme biçimi sınırlandırılmadan, bu yaşa gelmiş kimselerin üye olup aktif bir şekilde faaliyet gösterebileceği ifade edilmektedir. Ayrıca siyasal partinin gençlik kolu üyeliği için belirlenmiş özel bir yaş sınırı bulunabilir ve bu sınır genellikle 18 ile 30 yaş arasında değişebilmektedir. Üyelik başvurusu yapacak bireylerin genellikle ilgili siyasal partinin gençlik kolu şubelerine başvuruda bulunmaları gerekmektedir. Başvuruda bulunacak bireylerden genellikle kimlik belgesi, nüfus kayıt örneği gibi kişisel bilgileri içeren belgeler talep edilir. Ayrıca üye olmak isteyen kişinin siyasi partiye ve gençlik kolu faaliyetlerine olan ilgisini ve katılım niyetini belirten bir başvuru formu doldurması istenebilmektedir.³⁰⁵

D. Kamu Hizmetine Girme Hakkı

Kamu hizmetine girme hakkı, bir bireyin toplum hizmetine katılma ve kamusal sorumluluklarını yerine getirme yeteneğini ifade eder. Bu hak demokratik bir toplumun temel taşlarından biridir ve vatandaşların aktif bir şekilde toplumsal, kültürel ve ekonomik hayata katılımını teşvik eder. Kamu hizmetine girme hakkı, bireylere devletin ve toplumun genel çıkarları için çaba harcama fırsatı tanır. Vatandaşlar, seçilmiş görevliler olarak toplumlarının iyiliğini koruma ve geliştirme amacıyla çeşitli şekillerde kamu hizmetine katılabilirler. Bu hak demokratik süreçlerin güçlenmesine, toplumsal adaletin sağlanmasına ve çeşitli perspektiflerin dikkate alındığı bir karar

³⁰⁴ Hooghe ve Stolle, **a.g.e.**, 39.

³⁰⁵ Gençlik kollarına üye olma şartı olarak yaş sınırı partilerin çoğunda 18 ila 30 yaş olarak tespit edilmiştir. Örnekler için bkz. **AKP Parti Tüzüğü m. 83, CHP Parti Tüzüğü m. 27, İYİ Parti Tüzüğü m.57.** Kimi partilerde ise gençlik kollarının kurulması ve çalışması ile ilgili bilgiler yer almakla birlikte herhangi bir yaş sınırlandırması tespit edilmemiştir. **MHP Parti Tüzüğü m. 15, SP Parti Tüzüğü m. 9.**

alma sürecine katkıda bulunur. Kamu hizmetine girme hakkı, bireylerin etkin bir vatandaşlık anlayışıyla toplumlarına değer katmalarına olanak tanır.³⁰⁶

Türk Anayasası kamu hizmetine girme hakkını teminat altına alan önemli hükümleri içermektedir. Anayasa'nın 70. maddesi her Türk vatandaşının kamu hizmetine girme hakkına sahip olduğunu vurgular. Bu madde kamu hizmetine girişte liyakat ilkesini esas alarak, herkesin eşit fırsatlarla kamusal görevlere başvurma hakkına sahip olduğunu belirtir. Anayasa kamu hizmetine girme sürecinde adil ve şeffaf bir rekabet ortamının sağlanmasını önemseyerek devletin, vatandaşlar arasında ayırım yapmadan, herkesin yetenekleri doğrultusunda kamu hizmetlerine katılma imkanını güvence altına alır. Bu hükümler demokratik bir toplumda vatandaşların eşitlik, adalet ve katılımcılık ilkeleri doğrultusunda kamu hizmetine katılma haklarını korur ve güçlendirmeyi hedefler. Türk Anayasası bu şekilde kamu hizmetine girme hakkını demokratik değerlerle uyumlu bir biçimde teminat altına alarak, toplumsal katılımı teşvik etme işlevi görür.³⁰⁷

Anayasa'da belirtildiği üzere her Türk kamu hizmetine girme hakkını haiz olmakla birlikte kamu hizmetine giriş birtakım objektif sınırlamalara tabi tutulabilir. Görevin yerine getirilebilmesi adına temel becerilerin kişide bulunmasının haricinde öğrenim düzeyi, yaş, askerlik hizmeti gibi sebepler doğrultusunda birtakım gereksinimler ortaya konulabileceği ifade edilmektedir. Kamu hizmetine girişte yaş sınırlaması, birçok ülkede ve Türkiye'de de genellikle belirlenen standartlar dahilinde uygulanır. Bu yaş sınırlamaları genç bireylerin deneyim kazanmaları, eğitimlerini tamamlamaları ve olgunlaşmaları amacıyla konulmuştur. Türk kamu hizmetlerine girişte genellikle 18 yaşını doldurmuş olma şartı aranır. Bu yaş sınırlaması, bireyin toplumsal sorumluluklarını anlama, kendini geliştirme ve iş yaşamına atılma sürecini destekler. Yaş sınırlamaları gençlerin eğitimlerini tamamlamalarını, kişisel ve mesleki becerilerini geliştirmelerini sağlamak ve böylece kamu hizmetlerinde daha etkili bir şekilde yer almalarına olanak tanımak içindir. Aynı zamanda belirli bir yaşa ulaşan bireylerin daha fazla deneyime ve olgunluğa sahip olduğunu düşünerek, kamu

³⁰⁶ Mehmet Emre Can, **Kamu Hizmetine Girme Hakkı Bakımından Görevin Gerektirdiği Nitelikler**, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, 2023, 20.

³⁰⁷ a.g.e., 32.

hizmetine girişte istikrar ve etkinlik sağlamayı hedefler. Yaş sınırlamalarının esnek bir şekilde değerlendirilmesi gerektiği belirtilmekte ve bireylerin özel yetenekleri, deneyimleri ve eğitim düzeyleri göz önüne alınarak adil bir sürecin işletilmesini sağlamak açısından bu sınırlamaların önemli olduğu ifade edilmektedir.³⁰⁸

Kamu hizmetinin herkesin girebileceği bir alan olarak eşitlik ilkesi çerçevesinde tarif edilmesinin yanında, kamu hizmetinin dar anlamda anlaşılması gerektiği belirtilmektedir. Nitekim yalnızca memuriyetin değil, daha geniş çerçevede kamuya hizmet edebilme imkanın bir hak olarak tanınması yönünde kabul edilmesi gerektiği belirtilmektedir.³⁰⁹

Çocukların kamu hizmetinde bulunması genel olarak mümkün görünmemekle birlikte, kimi özel kanunlarda çocuğun özel gereksinimlerine istinaden ve çocuğun yararına olacak şekilde kamu hizmetinde bulunabileceği belirtilmektedir. Nitekim Çocuk Koruma Hizmetleri Planlama ve Çocuk Bakım Kuruluşlarının Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik 31. madde kapsamında, “*Örgün eğitime devam edemeyen ya da zorunlu eğitimini tamamlamış çocuklar, zorunlu eğitimi tamamlamaları için desteklenir. Bunun yanı sıra çocuklar ilgi ve yetenekleri doğrultusunda uygun meslek alanlarında öğrenim görmeleri ve meslek edinmeleri için Milli Eğitim Bakanlığına bağlı mesleki eğitim merkezlerine yönlendirilir ve takibi yapılır.*”, “*İkinci fıkra kapsamında mesleki eğitim merkezine devam etmeyen ve yasal olarak çalışma yaşının üzerinde olan çocuklar, iş ve meslek sahibi olabilmeleri için kamu veya özel iş yerlerinde ilgili mevzuat kapsamında çalışabilir*” hükümleri kayıt altına alınmıştır.

Ceza İnfaz Kurumları İle Tutukevleri İşyurtları Kurumu ve İşyurtlarını İdare ve İhale Yönetmeliği kapsamında maksat, “*Hükümlü ve tutukluların çalıştırılmalarındaki amaç; meslek ve sanatlarının korunup geliştirilmesi veya bir meslek ve sanat öğrenmeleri suretiyle ceza infaz kurumu sonrası hayatlarına topluma yararlı bireyler olarak dönmelerini sağlamak, ekonomik yönden rahatlamalarını temin etmek, ceza infaz kurumlarındaki insan gücünün hizmet ve üretime*

³⁰⁸ Danıştay 5.D., E.1987/2417, K. 1988/1286, **Danıştay Dergisi**, Sayı 74-75, 302.

³⁰⁹ Yasin Sezer, “Kamu Hizmetine Girme Hakkı”, **SÜHFD**, Cilt 11, Sayı 3-4, 2013, 155.

dönüştürülerek ülke ekonomisine katkıda bulunmalarına yardımcı olmaktadır.” olarak belirtilmiştir. Çocuk hükümlülerin çalıştırılması: *“Çocuk hükümlülerin çalıştırılması yalnızca meslek eğitime yönelik olur. Öğretim kurumlarına veya örgün eğitime devam eden çocuklar ile genç hükümlüler öğretim yılı içinde atölye ve işyerlerinde çalıştırılmazlar. Bunların çalıştırılmalarında 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanununun 5275 sayılı Kanuna aykırı olmayan hükümleri uygulanır.”* şeklinde belirtilmiştir. 5275 sayılı kanunda da çocuk hükümlülerin çocuk eğitim evlerinde mesleki kazanım ve toplumla yeniden uyum sağlama maksatları ile gerekli imkanların tesis edileceği belirtilmektedir. Bu anlamda çalıştırılmanın yalnızca meslek eğitime yönelik olabileceği, öğrenim süreci boyunca da atölye ve iş yerlerinde çalıştırılmayacakları ifade edilmiştir. Ayrıca çocuk eğitim evindeki hükümlülerin kurum dışında da çalışabilecekleri ifade edilmiştir.

Siyasal haklar içerisinde çocukların buldukları yaş dolayısıyla henüz eğitim ve öğretim faaliyetlerinin devam etmesi gibi sebepler doğrultusunda kamu hizmetinde bulunmaları oldukça kısıtlıdır. Görüleceği üzere çocukların kamu hizmetine girme hakkı, çocuklar için kısıtlanmış ve çok özel durumlarda çocukların kamuya dair hizmetlerde ve kendi yararları uyarınca çalışabilecekleri ifade edilmiştir.

E. Dilekçe Hakkı

Dilekçe, bireyin birtakım haklarının korunması, adaletin sağlanması veya belirli bir konuda taleplerinin karşılanması amacıyla yetkili kurumlara yönelik yazılı olarak ilettiği resmi bir talep belgesidir. Bu belge, bireyin demokratik bir toplum içerisinde yöneticilere doğrudan başvurarak haklarını savunma ve taleplerini dile getirme hakkını içermektedir. Diğer taraftan yönetenler ve yönetilenler arasındaki uzun süreçte ortaya çıkan ayrımın bir neticesi olarak dilekçe hakkı, vatandaşların karşılıklı iletişiminin doğrudan ve etkin bir şekilde kullanımının bir adresi olarak tezahür etmiştir.³¹⁰ Dilekçe hakkı subjektif ve kamusal bir hak olarak tarif edilmektedir. Nitekim bireyin kendisiyle ilgili veya toplumsal meselelerle bağlantılı olarak talebini resmi kanallar vasıtasıyla iletmesi, söz konusu hakkın bu anlamda belirleyici niteliğini

³¹⁰ Eroğul, a.g.e., 86.

oluşturmaktadır.³¹¹ Bireysel olarak ve özellikle gelişen teknoloji araçlarının kullanılması ile dilekçe hakkı, doğrudan demokrasiye yaklaşan bir uygulama imkanı oluşturmaktadır.³¹²

Bu hak bireylerin toplumsal katılımını artırmakta ve hukukun üstünlüğünü desteklemekte önemli bir konumdadır. Dilekçeler genellikle belirli bir konuda yaşanan adaletsizlik iddiasına yönelik olup haksızlıkların giderilmesi veya bir hizmetin yerine getirilmesi şeklindeki çeşitli amaçlara yöneliktir. Denilebilir ki dilekçe hakkı, toplumun demokratik olarak şekillenmesine katkıda bulunan, yönetimle vatandaş arasındaki bağı kuvvetlendiren önemli bir mekanizmadır. Bir diğer açıdan dilekçe hakkı ile vatandaşlar tarafından yönetimin denetlenmesi işlevi yerine getirilmekle şeffaf bir yönetimin tesisi mümkün olabilmektedir.³¹³ Nitekim kamuoyu oluşturmakla toplumsal bir çerçevede dilekçe hakkı, etkin bir dönüşüm aracı işlevi görür.³¹⁴

Dilekçe hakkı, 1982 Anayasasının 74. maddesinde, “*Vatandaşlar ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye’de ikamet eden yabancılar kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikayetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir.*”, “*Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu gecikmeksizin, dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir.*” belirlemeleri kapsamında hüküm altına alınmıştır. 74. maddenin son fıkrasında dilekçe hakkı dahil olmak üzere belirtilen hakların kanunla düzenleneceği ifade edilmiştir. Bu maksatla 2071 sayılı Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Yasa çıkartılmıştır.³¹⁵

Dilekçe hakkının kullanılması için yetkili kurum olarak 1982 Anayasası döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi Dilekçe Komisyonu kurulmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi altında 1990 yılında kurulan İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu ve 2009 yılında kurulan Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu da dilekçe hakkı kapsamında halkın başvuruda bulunabileceği kurumlardır. Diğer yandan

³¹¹ Gizem Güner Yaşar, “Anayasal Bir Hak Olarak Dilekçe Hakkının Etkinliğinin Değerlendirilmesi”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 25, Sayı 2, 2023, 794.

³¹² Yaşar, **a.g.e.**, 789.

³¹³ Zabunoğlu, **a.g.e.**, 150.

³¹⁴ Eroğul, **a.g.e.**, 177.

³¹⁵ Zabunoğlu, **a.g.e.**, 151.

Anayasa metninde ifade edildiği üzere dilekçe hakkı, başvurunun konusunu oluşturan duruma göre TBMM ve yargı organları haricinde yetkili makamlar aracılığıyla da kullanılabilir. Yine 2003 yılında faaliyet göstermeye başlayan Bilgi Edinme ve Değerlendirme Kurulu, 2004 yılında kurulan Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2016 yılında kurulan Kişisel Verileri Koruma Kurumu ile Türkiye İnsan Hakları Eşitlik Kurumu ve 2006 yılında halkın doğrudan başvuru yapabilmesi imkanı tanıyan ve ilkin BİMER adı altında ve günümüzde de CİMER ismiyle faaliyet gösteren kurum, dilekçe hakkının etkin bir şekilde kullanılabilmesi maksadını güden girişimlerdir.³¹⁶

Dilekçe hakkı genel olarak konu bakımında herhangi bir sınırlamaya tabi tutulmamasına karşın, hakkın içeriğine binaen kişilerin kendileriyle ilgili ya da kamusal bir mesele ile ilgili hususlarda dilek, ihbar veya şikayetlerini bildirmesi gerekmektedir. Bu noktada bireysel hususların geniş bir şekilde değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmekte olup dar anlamda kişinin doğrudan kendisi ile ilgili meseleler ile sınırlandırmanın hakkın korumak istediği değeri fazlasıyla daraltacağı belirtilmektedir. Yine aynı şekilde kamusal olan hususlar için de aynı şekilde değerlendirilme yapılması gerektiği ifade edilmektedir.³¹⁷

Dilekçelerin yazılı ve Türkçe olarak sunulması gerekmektedir. 4778 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile 3071 sayılı Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun'da yapılan değişiklik ile yabancıların da dilekçe haklarını Türkçe yazılı olarak kullanması gerektiği hüküm altına alınmıştır. Dilekçe hakkı kanunda belirtildiği üzere kişinin ismi, soy ismi, imzası ve iş ya da ikametgah adresinin bulunması gerekliliğinin haricinde herhangi bir süreye tabi olmadan kullanılabilir. 2003 yılındaki değişiklik öncesinde dilekçelerin, “*Bizzat veya başkaları aracılığıyla teslim edilebileceği gibi, ilgili makamlara veya TBMM’ye posta veya diğer teknik araçlar ile de gönderilebileceği*” belirtilmişken, değişiklik sonrası söz konusu ibare kaldırılmış ve madde 6’da, “*TBMM’ye veya yetkili makamlara*

³¹⁶ Yaşar, a.g.e., ss. 804-805.

³¹⁷ a.g.e., 807.

verilen veya gönderilen” şeklindeki son haliyle yine aynı şekilde farklı bir kimse vasıtasıyla dilekçelerin teslim edilebileceği ifade edilmiştir.³¹⁸

Dilekçelerin incelenmesi ve karara bağlanmasına ilişkin düzenlemeler genel anlamda TBMM İktüzüğü’ nün 115. ila 120. maddeleri arasında, birtakım düzenlemeler de 3071 sayılı Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun’da hüküm altına alınmıştır. Dilekçeler ilkin TBMM Dilekçe Komisyonu’na gelmektedir. Dilekçe Komisyonu Başkanlık Divanı tarafından incelenen başvurular ardından karar altına alınacaktır. Komisyonda dilekçelerin nihayete ermesi 60 günlük bir süreye tabi tutulmuştur. 1982 Anayasasına sonradan eklenen gecikmeksizin ifadesi doğrultusunda, Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun’da yapılan bir değişiklikle de dilekçeye konu işlemin ilerleyişi hususunda ilgililere 30 gün içerisinde gerekçeli cevap verilmesi gerektiği hükmü eklenmiştir.

Dilekçe hakkının daha önceki düzenlemelerde ifade edildiği halinin aksine topluca kullanımının mümkün olduğuna dair bir ibare yer almamaktadır. Söz konusu durumun, dilekçe hakkının yalnızca bireysel olarak kullanılabilmesi şeklindeki yorumuna karşın, Anayasa’da herhangi bir belirleme olmamasının yasaklayıcı olması anlamına gelmeyeceği belirtilmektedir.³¹⁹

Vatandaşların kullanabilmesi bakımından dilekçe hakkı, çocukların söz konusu hakka sahip olup olmaması açısından tartışılmaktadır. Gerek anayasal gerek yasal bağlamda incelendiğinde herhangi bir yaş sınırlamasının tespit edilmemesi dolayısıyla dilekçe hakkının herkese hitap ettiği belirtilmektedir. Nitekim sınırlı ehliyetli olmaları bakımında küçüklerin, gerçekleştirecekleri işlemler dolayısıyla zarara uğramamaları hedeflenmekte iken, dilekçe hakkı kapsamında incelendiğinde bu hakkı kullanmaları küçüklerin zararına bir durum teşkil etmeyeceği belirtilmektedir. Buna mukabil çocukların gerek bireysel hususlarda gerek yaşadıkları toplum açısından taleplerini dilekçe ile sunmaları mümkün görünmektedir. Öte yandan bir başka görüşe göre siyasal hak olması sebebiyle bireyde yeterli derecede bilincin mevcut olmasının

³¹⁸ a.g.e., 810.

³¹⁹ Ömer Anayurt, “1982 Anayasası ve 3071 Sayılı Kanun’a Göre Dilekçe Hakkı”, **İnsan Hakları Yıllığı**, Cilt 23, 2001, 103.

aranması gerektiği, seçme ve seçilme hakkında var olan yaş sınırlaması gibi burada da bir sınırın olduğu belirtilmekte olup dilekçe hakkının çocuklara kapalı olduğu ifade edilmektedir. Nihayet denilebilir ki dilekçe hakkı, ayırt etme gücüne sahip çocukların, çocukların katılımı hususundaki düzenlemeler ışığında dilekçe hakkına sahip olması gerektiği, yasal sınırın olmaması sebebiyle dilekçe hakkının kullanabilmesinin daha isabetli olduğu görülmektedir.³²⁰

F. Bilgi Edinme Hakkı

Bilgi edinme hakkı, bireylerin devlet ve diğer kamu kuruluşlarından bilgi talep etme hakkını içeren temel bir demokratik ilkedir ve katılımcılık, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi demokratik değerlere dayanır. Bilgi edinme hakkı, bireylere kamusal karar alma süreçlerine aktif bir şekilde katılım imkanı tanıyarak, toplumsal etkileşimi artırma, vatandaşların bilinçlenmesini sağlama ve kamu hizmetlerine daha etkili bir şekilde müdahale etme olanağı sunar. Bilgi edinme hakkı, ayrıca devletin ve kamu kurumlarının gücünü dengeleme işlevi de görür. Bireylere, devletin ve kamu kurumlarının faaliyetlerine yönelik eleştiri, denetim ve düzeltme taleplerini iletmeleri için bir araç sağlar. Bu sayede olası yolsuzluklar, haksız uygulamalar veya yetkilerin kötüye kullanımları daha etkin bir şekilde ortaya çıkabilir ve düzeltilmesi için girişimlerde bulunulabilir. Bu hak genellikle hukuki düzenlemelerle korunmuş olup birçok ülkede anayasal veya özel bir yasal düzenleme tarafından güvence altına alınmıştır. Bireyler bu düzenlemeler kapsamında devletin ve kamu kurumlarının işleyişi, harcamaları, politika oluşturma süreçleri gibi konularda bilgi talep edebilirler. Böylece toplumun geniş bir kesimi, kamusal alanlarda daha etkili bir şekilde söz sahibi olabilir ve demokratik süreçlere daha etkin bir katılım sağlayabilir.³²¹

Bilgi edinme hakkı kapsamı oldukça geniş bir haktır. Nitekim temelinde ifade hürriyetini barındıran bir hak olmasıyla bilgi edinme hakkı, karşılıklılık ilkesi çerçevesinde birbirlerini tamamlamaktadırlar. Öte yandan basın özgürlüğü ve dilekçe hakkı gibi haklarla ilişkili olarak bilgi edinme hakkı, diğer hakların kullanılabilmesi

³²⁰ Zabunoğlu, a.g.e., ss. 151-152.

³²¹ Turgay Uzun, "Kamu Yönetiminde Değişim ve Bilgi Edinme Hakkı", **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt 5, Sayı 9, 2005, ss. 230-231.

ile bağlantılı bir haktır. Birbirine oldukça benzeyen iki hak olan bilgi edinme hakkı ile dilekçe hakkı belli noktalarda birbirinden ayrılmaktadır. Nitekim dilekçe hakkı, kişinin birtakım istençlerini bildirmesi ve cevap beklemesi olarak seyretmektedir. Müracaatın yanıtsız kalması halinde kişi, yine klasik yöntemler aracılığıyla hakkını arama girişiminde bulunacak ve etkin bir şekilde kullanım söz konusu olmayacaktır. Öte yandan bilgi edinme hakkı idareye, bilgi talebinde bulunan kimseye karşı bir mükellefiyet yüklemektedir. Denilebilir ki bilgi edinme imkanı karşıt olarak bilginin zorunlu olarak aktarılmasını gerektirmektedir.³²²

Bilgi edinme hakkının kapsamı birkaç başlık altında değerlendirilmektedir. İlk olarak kişiler bilgi ve belgelere ulaşma imkanını haizdirler. Söz konusu bağlamdaki belgeler, herhangi bir girişimde bulunulmadan açık bir şekilde elde edilebilecek belgeler olmayıp edinebilmek için bir talebin olması gerektiği belirtilmektedir.³²³ İkinci olarak kişiler bireysel anlamda mevcut olan bilgilere erişim hakkına sahiptir. Bireylerin kişisel bilgilerine erişim hakkı, kendi verilerinin nasıl işlendiğini ve kullanıldığını anlamalarına olanak tanır. Bu durum çevrimiçi platformlarda ve diğer bilgi sistemlerinde toplanan kişisel verilerin şeffaf bir şekilde işlenmesini ve kullanılmasını sağlar. Ayrıca bireyler, kişisel bilgilerinde herhangi bir yanlışlık veya eksiklik olduğunu fark ettiklerinde bu bilgileri düzeltme veya güncelleme hakkına da sahiptirler. Bir diğer başlık, kişilerin söz konusu belgelerin bir örneğini alma hakkıdır. Belgelerin bir örneğini alma hakkı, bireylerin kendi haklarını savunma, hukuki süreçlere etkin katılım ve adil bir hukuki süreç izleme imkanı tanımaktadır. Son olarak kişiler, söz konusu verilerle ilgili bilgi ve açıklama talep edebilecektir. Nitekim kişilerin, tesis edilen işlemlerin neye yönelik olduğunu veya işlemin detaylarını öğrenmesi, hukuk devleti ilkesi çerçevesinde yönetenlerin keyfi işlem gerçekleştirmemesini sağlayacaktır.³²⁴

Bilgi edinme hakkı ilkin yasal düzenleme neticesinde, 2004 yılında 4982 sayılı Bilgi Edinme Kanunu ile tanınmıştır. Ardından 2010 yılında yapılan anayasa

³²² Zabunoğlu, a.g.e., ss. 160-161.

³²³ Taner Ayanoglu, "Bilgi Edinme Hakkı ve Yargısal Korunmasına İlişkin Bazı Sorunlar", **Legal Hukuk Dergisi**, Cilt 18, 2004, 1531.

³²⁴ İlhan Cihaner, **İnsan Hakkı Olarak Bireysel Bilgi Alma Hakkı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001, ss. 33-37.

değişikliği çerçevesinde anayasal güvence altına alınmıştır. Anayasa maddesine göre herkesin bilgi edinme hakkına sahip olduğu vurgulanmıştır. İlgili yasa kapsamında ise yabancılar hususunda gerçek kişiler bakımından Türkiye’de ikamet etmeleri dahilinde ve tüzel kişilerin Türkiye’de işlerini gerçekleştirmesi durumunda, talep edilen belgelerin kendileri ile ya da faaliyet kapsamlarında olması halinde, karşılıklılık ilkesi ile bilgi edinme haklarının olduğu belirtilmiştir.³²⁵ Birtakım sınırlandırmalar yapılmakla birlikte Anayasa’daki belirlemeden de çıkarılacağı üzere bilgi edinme hakkı genele hitap eder mahiyettedir. Bu anlamda herhangi bir yaş sınırı getirilmediği gibi ilgili kurum ve kuruluşların işlemlerinden etkilenecek olanların küçük yaştaki kişiler olabileceği de açıktır. Denilebilir ki bilgi edinme hakkı, kişinin özel durumuna göre yaş sınırı olmadan herkesin kullanabileceği bir hak niteliğindedir.

Bilgi Edinme Kanunu, kanunun amacının açıklandığı ilk maddesinde yönetimin açık olması gerektiğini ve demokratik ilkeler çerçevesinde, eşitlik ilkesine riayet eden, şeffaf bir yönetim anlayışının benimsendiğini ifade etmiştir. Bu doğrultuda kanunun bilgi edinme hakkının kapsamını ve uygulanmasını göstermeye yönelik olduğu hüküm altına alınmıştır. Devamındaki maddede belirtildiği üzere bilgi edinme hakkı, kamu kurum ve kuruluşları ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına yönelmiştir. Kanun maddesinde genel bir belirleme yapmakla yetinilmekle birlikte Bilgi Edinme Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik’te söz konusu kurumlar daha da netleştirilmek suretiyle tespit edilmiştir. İlgili Yönetmelik’in 2. maddesi, *“Bu Yönetmelik; merkezi idare kapsamındaki kamu idareleri ile bunların bağlı, ilgili veya ilişkili kuruluşlarının, köyler hariç olmak üzere mahalli idareler ve bunların bağlı ve ilgili kuruluşları ile birlik veya şirketlerinin, T.C. Merkez Bankası ve üniversiteler de dahil olmak üzere kamu tüzel kişiliğini haiz olarak enstitü, teşebbüs, teşekkül, fon ve sair adlarla kurulmuş olan bütün kamu kurum ve kuruluşlarının ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının faaliyetlerinde uygulanır.”* hükmünü barındırmaktadır.

Hakkın kullanımı için öncelikle istenilen bilgi veya belgelerin açık şekilde belirtilmesi suretiyle bir müracaat gerekmektedir. Kanunda ifade edilen kişisel

³²⁵ BEK m. 4.

bilgilerin eklenmesi ile başvuru ilgili mercilere iletilecektir.³²⁶ Başvuru için kişilerin herhangi bir sebep ortaya koymasının gerekmediği görülmektedir. Başvurular idarenin taktir yetkisine bağlı olarak, ölçülülük esası çerçevesinde belirli bir ücretlendirmeye tabi tutulabilecektir. Müracaatın gerekli koşulları sağlaması halinde elektronik ortamda ya da farklı iletişim araçları kanalıyla da iletilebileceği belirtilmiştir.³²⁷ Başvuruya esas teşkil edecek bilgi ve belgeler kanunda tespit edilmiştir.³²⁸ Söz konusu bilgi ve belgelerin, istenilen kurumda halihazırda mevcut olması gerektiği, haricen yapılacak girişimler neticesinde elde edilebilecek olması halinde kurum ve kuruluşların menfi yönde yanıt verebilecekleri belirtilmiştir. Diğer taraftan talep edilen bilgi ya da belgenin başka bir yerde mevcut olması halinde ise müracaat belgesi, bilgi ya da belgenin mevcut olduğu kuruma iletilerek bu durum müracaat sahibine iletilecektir. İstenilen bilgi veya belge, başvuru kurum ve kuruluşta başka bir yerde bulunuyorsa, başvuru dilekçesi bu kurum ve kuruluşa gönderilir ve durum ilgiliye yazılı olarak bildirilir.³²⁹ Yönetmelik'te hüküm altına alındığı üzere eğer bilgi ve belge, daha sonraki bir tarihte ilan edilecek bir yapıdaysa ve önceki bir vakitte duyurulması kamu yararının zararına bir durum teşkil edecek ya da bireysel fayda sağlayacaksa, belgenin söz konusu tarihte ilan edileceği belirtilerek erişim imkanı sağlanmayacaktır.³³⁰ Öte yandan bilgi ve belgeler gizli veya açıklanması yasaklanmış mahiyette olabilir. Böyle bir durumda erişimi mümkün olanlar ile gizlilik derecesinde olanların birbirinden ayrılarak kişiye aktarılma olanağı tespit edilerek mevcut durum, nedeniyle birlikte müracaat sahibine iletilecektir.³³¹

Müracaatlara yazılı biçimde olumlu ya da olumsuz olarak yanıt verilmesi gerekmektedir. Yanıtların olumsuz neticelenmesi durumunda gerekçesi belirtilerek müracaat sahibine, fiziki olarak ya da elektronik mecralarda bildirilecektir.³³² Yanıt süresi Kanun'a göre değişkenlik göstermektedir. Genel olarak tespit edilen süre on beş gündür. Fakat kanunda ifade edildiği haliyle çeşitli şekillerde on beş günlük sürenin

³²⁶ BEK m. 6.

³²⁷ BEK m. 10.

³²⁸ BEK m. 3.

³²⁹ BEK m. 7.

³³⁰ BEHKUY m. 12.

³³¹ BEHKUY m. 21.

³³² BEK m. 12.

yetersiz olduğu durumlarda süre otuz gün olarak tespit edilmiştir. Böyle hallerde ilk on beş günlük sürede müracaat sahibine yazılı olarak bilgi verileceği ifade edilmiştir. Yine eğer bilgi ya da belgeye ulaşabilmek belirli bir maliyet oluşturuyorsa bu durum, ödemesi için başvurucuya bildirilecek ve bu süreçte tutar ödenene dek süre kesilecektir.³³³

Bilgi edinme hakkı Kanun'da da tespit edildiği üzere sınırsız bir alanı kapsamamaktadır. Bu hak, şeffaf yönetim ve demokratik katılımın temelini öngörmektedir. Fakat devlet düzeni ya da başka kişilerin menfaatleri ile çatışabilecek bazı durumlarda hakkın erişimine belirli sınırlandırmalar getirilmiştir. Bu sınırlamalar genellikle milli güvenlik, kişisel gizlilik, ticari sır, hukuki süreçlerin korunması gibi haklı gerekçelere dayanabilir. Özellikle devletin güvenliği, terörle mücadele veya suçun önlenmesi gibi durumlar, bilgi edinme hakkında belirli kısıtlamaların uygulanmasına neden olabilir.³³⁴ Bu sınırlamalar, bilgi edinme hakkının keyfi olarak kullanılmasını engellemek ve toplumun genel güvenliği ile bireylerin hakları arasında bir denge kurmayı amaçlar. Ancak bu sınırlamaların uygulanması sırasında şeffaflık ve hesap verebilirlik prensiplerine uyulması, hükümetlerin bu sınırlamaları adil ve dengeli bir şekilde uygulamalarını sağlamak açısından önemlidir. Ayrıca bireylerin bilgi edinme hakkını kullanmalarını zorlaştıran aşırı sınırlamalar, demokratik süreçlerin sağlıklı işleyişini zedeleme riski taşır. Bu bakımdan Bilgi Edinme Hakkında Kanun kapsamında, bilgi edinme ile ilgili yukarıda sayılan sebepler doğrultusunda birtakım sınırlamalar getirilmiştir.

Türkiye'de bilgi edinme hakkının etkin bir şekilde uygulanmasını denetleyen ve değerlendiren bir organ olarak Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu faaliyet göstermektedir. Bilgi Edinme Kurulunun nitelik olarak hem kurumsal hem de işlevsel olarak bağımsız bir yapıda olduğu belirtilmektedir. Nitekim görevde buldukları vakit boyunca görevden alınamayacakları ifade edilmiştir. Ayrıca verecekleri kararlar ve gerçekleştirecekleri işlemlerinin herhangi bir hiyerarşi ya da vesayet denetimine

³³³ BEK m. 11.

³³⁴ Ayhan Küçük, "Bilgi Edinme Hakkının Sınırları ve Bu Hakkın İhlalinde İdare ve Kamu Görevlilerinin Sorumluluğu", *Sayıştay Dergisi*, Sayı 81, 2011, 112.

tabi olmadığı belirtilmiştir. Nihayet hiçbir kişinin ya da kuruluşun, kurumun vereceği kararlarda herhangi bir müdahalede bulunamayacağı beyan edilmiştir.³³⁵

Bilgi Edinme Hakkı Kanununun 14. maddesinde Kurum'un, müracaatlar kapsamında yapılacak itirazlar doğrultusunda görev yapacağı ifade edilmiştir. Kurum itirazlara binaen verilen kararlar hakkında incelemede bulunacak ve bilgi edinme hakkının kullanılmasına yönelik kararlar verecektir. 2006 tarihli ve 26191 sayılı Resmi Gazete'de yürürlüğe giren Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulunun Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik kapsamında kurulun görev ve yetkileri daha ayrıntılı şekilde tespit edilmiştir. Buna göre ilk olarak yukarıda da ifade edildiği üzere itirazların incelenmesi görevi vardır. Bir diğer görev alanı olarak, söz konusu hakkın kullanılmasıyla ilgili görüş ve değerlendirme isteği yönündeki müracaatları karara bağlaması gerekmektedir. Üçüncü olarak kurumlar ve kuruluşların gönderdiği raporları ve kendisinin oluşturacağı genel raporu yıllık olarak nisan ayı bitimine dek TBMM'ye iletmekle görevlidir. Gerekli gördüğü taktirde Kurul, kimi işlerin gündem dahilinde değerlendirilmesini isteyebilecektir. Nihayet mevzuat ile ilgili gerekli gördüğü değişiklikleri önermekle görevli kılınmıştır.³³⁶

Bilgi Edinme Hakkı Kanunu çerçevesinde Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu'nun kimlerden müteşekkil olduğu hüküm altına alınmıştır. Kanunun 14. maddesinde, *“Kurul; birer üyesi Yargıtay ve Danıştay genel kurullarının kendi kurumları içinden önerecekleri ikişer aday, birer üyesi ceza hukuku, idare hukuku ve anayasa hukuku alanlarında profesör veya doçent unvanına sahip kişiler, bir üyesi Türkiye Barolar Birliğinin baro başkanı seçilme yeterliliğine sahip kişiler içinden göstereceği iki aday, iki üyesi en az genel müdür düzeyinde görev yapmakta olanlar ve bir üyesi de Adalet Bakanının önerisi üzerine bu Bakanlıkta idarî görevlerde çalışan hâkimler arasından Cumhurbaşkanınca seçilecek dokuz üyeden oluşur.”* denilerek kurul üyelerinin seçimi tespit edilmiştir. Önerilen adayların onayları alınmak zorundadır. Başkanlık edecek kişi Kurul üyeleri arasından seçilmektedir. Başkanın olmadığı durumlarda toplantı en yaşlı üye başkanlığında yürütülecektir. Kurul üyeleri

³³⁵ Cemil Kaya, **İdare Hukukunda Bilgi Edinme Hakkı**, Seçkin Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2005, 283.

³³⁶ **BEDKUY m. 4.**

dört yıllığına görev yapmaktadır ve yeniden göreve gelme hakkını haizdirler. Eğer görev süresi devam ederken üyelere birisi görevden ayrılacak olursa, aynı şekilde yerine seçilen üye, ayrılan üyenin görev süresinin biteceği tarihe kadar görevde bulunma hakkına sahiptir. Diğer yandan yeni Kurul üyeleri göreve gelene kadar mevcut üyeler görevini sürdürecektir. Kurul üyelerine kanunda belirtildiği nispette huzur hakkı ödemesi yapılacaktır.

Kurul ayda en az bir defa bir araya gelmelidir ve ihtiyaca binaen her vakitte başkanın çağrısı üzerine toplanılabilecektir.³³⁷ Kurul kendi içerisinde tespit edilen konulara istinaden komisyonlar ve çalışma grupları oluşturabilir. Ayrıca ihtiyaç duyulması halinde farklı kurum ve kuruluşlardan destek alınması istenebilecektir.³³⁸ İlgili Yönetmelik'e göre en az altı üye ile toplanabilecek Kurul için karar yeter sayısı da beştir. Üyelerin çekimser oy kullanma imkanları mevcut değildir.³³⁹ Gündemdeki konular art arda görüşülmekle birlikte, *“Başkan ve üyeler, kendilerini, eşlerini, üçüncü dereceye kadar kan ve ikinci dereceye kadar kayın hısımlarını ve evlatlıklarını ilgilendiren görüşmelerle ilgili toplantılara katılamazlar.”* hükmü uyarınca kimi üyeler, konunun esas teşkil edeceği kişilere binaen toplantılarda bulunamayacaktır.³⁴⁰

Kurul, bilgi edinme hakkının bazı konulara istinaden sınırlandırılması dolayısıyla iletilen müracaatlar doğrultusunda, başvurunun gerçekleştirildiği kurumdan her türlü bilgi ve belge talep etme yetkisini haizdir. Kurumların on beş iş günü içerisinde talep edilen belgeleri göndermesi gerekmektedir.³⁴¹ Kurul müracaat sahibini ve müracaat edilen kurum ve kuruluşlardaki yetkililerin yazılı ya da sözlü olarak dinlenilmesini isteyebilir ve ayrıca uzmanların desteklerinden faydalanabilecektir. Kurul, inceleme hususunda vereceği kararla haricen çeşitli incelemelerde de bulunabilecektir.³⁴²

Bilgi edinme talebinde bulunan kişiler, müracaatlarının kurum veya kuruluş tarafından reddedilmesi ya da altmış gün içerisinde yanıtlanmaması üzerine Bilgi

³³⁷ **BEDKUY m. 6.**

³³⁸ **BEDKUY m. 13.**

³³⁹ **BEDKUY m. 7.**

³⁴⁰ **BEDKUY m. 14.**

³⁴¹ **BEDKUY m. 13.**

³⁴² **BEHKUY m. 26.**

Edinme Kurulu'na başvurabilecektir. Ret halinde kişiler on beş gün süresince yazılı olmak kaydıyla kurula itiraz edebilecektir. Kurul, otuz gün içerisinde kendisine iletilen kararı neticelendirecektir. İdari başvuru niteliğinde değerlendirilebilecek bu süreç, gidilmesi gereken zorunlu bir yol değildir. Nitekim kişiler doğrudan idari dava yoluna gitme imkanına sahiptirler.³⁴³

Kurul kararlarının mevzuattaki hükümler doğrultusunda zorunluluk arz ettiği ile ilgili belirlemenin yapılmadığı görülmektedir. Kurula iletilen itirazlara istinaden dava açma süresinin durması nedeniyle, Kurul kararlarının bağlayıcı olmadığı fikri hakimdir. Bu anlamda belirtilen sebepler doğrultusunda, kişilerin Kurul'un karar vermesini talep etme yoluna gitmekten imtina edebilecekleri ifade edilmektedir.³⁴⁴

G. Kamu Denetçisine Başvuru Hakkı

1. Giriş

Kamu denetçisi, bir başka ismiyle ombudsman, İsveç dilinde aracı anlamına gelen “ombud” kelimesi ile kişi manasında “man” kelimelerinin bir araya gelmesi ile oluşmuştur ve aracı kişi olarak tarif edilmektedir.³⁴⁵ Bu kurumun tarihsel olarak ve ülkelerdeki farklı dinamiklere binaen çeşitli şekillerde var olması dolayısıyla ortak bir tanımın yapılması güç görünmektedir.³⁴⁶ Genel anlamda ifade edilecek olursa ombudsmanlık, birey ile idare arasında ortaya çıkan çatışmalarda çözüm arayan bir kurumdur. Öte yandan tarih boyunca genel anlamda ortak gayelerde olmakla birlikte ombudsman yerine parlamento komiseri, yurttaş koruyucusu, arabulucu ya da halk avukatı gibi isimler kullanılmıştır. Türkiye’de ise söz konusu kavram için kamu denetçisi ibaresi kullanılmaktadır.³⁴⁷

Tüm gelişmeler ışığında yine de bir tanım yapmak gerekirse ombudsman, esas olarak parlamento tarafından atanan fakat hükümet ya da parlamentoya karşı bağımsız

³⁴³ BEHKUY m. 24.

³⁴⁴ Kaya, a.g.e., ss. 287-289.

³⁴⁵ Haydar Efe ve Murat Demirci, “Ombudsmanlık Kavramı ve Türkiye’de Kamu Denetçiliği Kurumundan Beklentiler”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı 90, 2013, ss. 51-52.

³⁴⁶ Muhammed Serkan Şahin, *Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Uygulama Örnekleri*, 1. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2015, ss. 17-18.

³⁴⁷ a.g.e., 20.

bir yapıda olan, bireylerin yönetsel işlemler tarafından mağduriyet yaşamaları dolayısıyla şikayette bulunmasına binaen, oldukça geniş bir yelpazede inceleme yetkisiyle donanmış şekilde faaliyet gösteren bir kurumdur. Bu bakımdan denetçi, mağduriyetlerin giderilmesini sağlamak için var olan problemlerin, idari usulsüzlüklerin ve haksızlıkların tespiti, hukuka uygunluğun yeniden tesisi, bağlayıcı nitelikte olmasa da tavsiyelerde bulunmak, gerekli önlemler ile değişikliklerin yapılmasıyla ilgili girişimlerde bulunmak görevlerini icra edebilmektedir.³⁴⁸

Hukuk devletinin istenilen ölçekte ve devamlı surette uygulanabilmesinin koşullarından birisi de etkin bir denetim sisteminin varlığıdır. Denetimin yeterli olmaması durumlarına binaen ombudsmanlık kurumunun göz önünde bulunması, ombudsmannın denetim sistemleri içerisinde bir denetimci olarak tarif edilmesine sebebiyet vermekle birlikte, bu nitelendirmeler ombudsmanlık için eksik bir değerlendirme olacaktır. Nitekim yukarıda da değinildiği üzere ombudsmanlık bir aracı olmakla denetimden daha geniş bir çerçevede varlık göstermektedir.³⁴⁹

Ombudsmanlık, denetim mekanizmalarının işleyen süreçteki klasik ve bürokratik yapısını yeri geldiğinde aşan yapısı ve çeşitli denetim özellikleri ile ayrılmaktadır. Bu bakımdan kişilerin daha kolay şekilde başvuruda bulunabilmesi ya da doğrudan müdahil olabilmesi ile kamuoyu denetimine, parlamento tarafından atanması ve dolayısıyla bu bağlamda çalışması ile siyasi denetime, hukuki çatışmalar karşısında tespit ve çözüm aşamalarında bulunması ve nihayete erdirilmesi hususunda icrai olmayan önerilerde bulunmakla hukuki denetime ve yoğun bir araştırma olanağına sahip olup incelemeler yaptıktan sonra haklılık durumuna göre yönetim tarafında olabilmekle yönetsel denetime benzemektedir.³⁵⁰

Ombudsman, sorunların tespitinde gerektiğinde soruşturma yapabilen, idari herhangi bir eksikliği dile getirebilen ve çözümün gerçekleştirilebilmesi için faaliyet gösteren bir yapıdadır. Öte yandan dikkat edilmesi gereken husus olarak denetçi, söz

³⁴⁸ Ferhat Yıldırım, **Arabuluculuk ve Ombudsmanlık**, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2023, 158.

³⁴⁹ Raci Kılavuz, Abdullah Yılmaz ve Ferit İzci, “Etkin Bir Denetim Aracı Olarak Ombudsmanlık ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, 2003, ss. 53-54.

³⁵⁰ **a.g.e.**, 54.

konusu meselenin çözümünü için doğrudan eylemsel faaliyet gösteremez. Nitekim ombudsmannın yukarıda sayılan niteliklerinin yalnızca inceleme yetkisi olduğu ifade edilmektedir.³⁵¹

Günümüz toplumlarında yönetimin haiz olduğu geniş yapısıyla her gün yeni mevzuat hükümleri oluşturulmakta ve oldukça fazla sayıda idari işlem gerçekleştirilmektedir. Kişilerin sahip oldukları hakları ve yerine getirmesi gereken yükümlülükleri bilmesi her geçen gün zorlaşmaktadır. Bu yüzden bahsedilen konuya binaen hak kayıplarının oluşması ve bireyin aleyhine zararların doğması ortaya çıkabilmektedir. Açıkça görülmektedir ki idarenin neredeyse her alanı kapsamaması, klasik metotlar ile denetim yapılmasını yetersiz bırakmaktadır.³⁵²

Yargısal denetim, çatışmaların mahkemeye taşınması anından itibaren bağımsız ve tarafsız bir hakim tarafından, var olan kurallar ışığında ve meseleye sonuç kazandırıp uygulanması ile zorunlu mevcudiyeti inkar edilemez bir süreçtir. Hukuki yaşamın tesisinde başat aktör rolü gören mahkemeler, idarenin toplumsal yaşamın neredeyse her alanına dahil olması ve buna bağlı olarak ortaya çıkan meseleler karşısında gerekli dönüşümü sağlayamamıştır. Etkinlik gösterme hususlarında ise gerek uzayan dava süreci gerek yüksek maliyetler gibi sebepler ile yetersiz kalmaktadır. Denilebilir ki mahkemelerin karmaşık süreçlerin dahil olduğu zorluklar ile vatandaşların haklarını koruyabilmesi oldukça zorlaşmaktadır.³⁵³

Ombudsmanlık yukarıda sayılan sebepler doğrultusunda günümüzde varlığı önemli olan bir kurumdur. Nitekim günümüz sistemlerinde daha basit ve tesirli yöntemlerin bulunması önem arz etmekte olup yöneten ve yönetilen arasındaki karşılıklı ilişkinin de yeniden tespit edilmesi gerektiği belirtilmektedir.³⁵⁴ Ayrıca, vatandaşların daha basit yöntemlerle erişebileceği, maliyeti düşük, sürüncemede

³⁵¹ Şükrü Mert Karcı, **Ombudsman (İskandinav Modelleri ve Türkiye Uygulaması)**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016, 64.

³⁵² Muammer Oytan, "Ombudsman Eli İle İdarenin Denetimi Konusunda Kıyaslamalı Bir İnceleme", **Danıştay Dergisi**, Sayı 18-19, ss. 193-194.

³⁵³ a.g.e., 194.

³⁵⁴ a.g.e., 195.

kalmayan ve sonuca bağlanan bir denetim imkanı olmakla ombudsmanlık yenilikçi bir girişimdir.³⁵⁵

2. Ombudsmanlık Kurumunun Özellikleri

Ombudsmanın her şeyden önce bağımsız ve tarafsız olması gerektiği ifade edilmektedir. Nitekim vatandaşların idare ile ilgili yaşadığı olumsuzluklar karşısında başvurabileceği ve nispeten yeni bir oluşum olarak bu kurumun etkili bir araştırma ve soruşturma yapabilmesi için söz konusu gerekliliği taşıması gerekmektedir. Bağımsızlık, ombudsmanın dış etkilere karşı bağımsız bir duruş sergileme yeteneğini ifade eder. Kurumun idari otoritelerden, siyasi baskılardan veya diğer dış müdahalelerden etkilenmeden tarafsız bir şekilde vatandaşların haklarını koruma görevini yerine getirebilmesini sağlar. Aynı zamanda tarafsızlık ilkesi, ombudsmanın herhangi bir tarafın lehine veya aleyhine önyargılı bir tutum içine girmemesini gerektirir. Bu sayede vatandaşlar, yönetimde adil bir muamele gördüklerine ve şeffaf bir şekilde haklarının savunulduğuna dair güven duyabilirler. Bağımsızlık ve tarafsızlık, ombudsmanın toplum içindeki etkisini artırarak adaletin ve dürüstlüğün sağlanmasına katkıda bulunur. Bu nedenle ombudsmanın bu ilkelere sıkı sıkıya bağlılığı, kurumun etkinliğini ve toplumsal güveni sağlamlaştırmada temel bir rol oynar.³⁵⁶

Bağımsızlığın sağlanabilmesi için ombudsmanın gerek göreve gelme biçimi gerek hangi usullerde çalışacağı ve yetkilerinin tespiti önem arz etmektedir. Bu bakımdan ombudsmanlar daha çok parlamentolarca göreve getirilen ve meclise bağlı olmakla birlikte bağımsız olmaları öngörülen kurumlardır. Öyle ki bu durumun tesis edilebilmesi adına kimi ülkelerde seçim usulleri zorlaştırılmakla, daha fazla temsilci tarafından karar verilen kimsenin ombudsman olarak seçilmesi hükme bağlanmıştır.³⁵⁷

Ombudsmanlık kurumunun erişilebilir olması, vatandaşların bu önemli hizmete kolaylıkla ulaşabilmesi ve hukuki haklarını etkin bir şekilde savunabilmesi

³⁵⁵ Efe, **a.g.e.**, 54.

³⁵⁶ Karcı, **a.g.e.**, 64.

³⁵⁷ Nuri Tortop, "Ombudsman Sistemi ve Çeşitli Ülkelerde Uygulanması", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 31, Sayı 1, 1998, 13.

açısından kritik bir unsurdur. Erişilebilirlik, vatandaşların şikayetlerini iletmek, bilgi almak veya danışmanlık hizmetlerinden faydalanmak için kuruma ulaşma süreçlerinin basit, şeffaf ve kullanıcı dostu olmasını içerir.³⁵⁸ Ombudsmanlık kurumunun çeşitli iletişim kanalları aracılığıyla kolayca erişilebilir olması, vatandaşların dil, engel veya coğrafi konum gibi farklılıklarını dikkate alarak geniş bir kesime hitap etmesine yardımcı olur. Elektronik iletişim araçları, telefon hattı ve fiziksel ofisler aracılığıyla sunulan hizmetlerin, vatandaşlara eşit şartlarda sunulabilmesi için kurumun erişilebilirlik ilkelerine titizlikle bağlı kalması, toplumun geniş kesimlerinin hakkını arama ve adalet taleplerini iletmekte engelsiz bir yol sunar. Bu şekilde ombudsmanlık kurumunun erişilebilir olması, demokratik süreçlerin güçlendirilmesine ve vatandaşların güvenilir bir şekilde haklarını koruma süreçlerine katılımına olanak tanımaktadır.

Ombudsmanlık, genel mahiyette oldukça geniş bir yelpazede yetkilerle donatılmış bir kurumdur. Bu özelliği, erişilebilirliğinin yanında problemlere etkin bir şekilde sirayet edebilmesini ve çözümler üretebilmesini sağlamaktadır. Maddi gerçeğin öğrenilebilmesi için ombudsmanın araştırma, inceleme, soruşturma ve uzman kişilerden destek alma gibi yetkileri haiz olması önem arz etmektedir. Öyle ki yalnızca izleyici konumunda olması dahilinde, aktif bir şekilde gereklilikleri yerine getirmekte zayıf kalacaktır. Çalışma sahasının da bu anlamda geniş olması, kurumun mevcut yetkileri ile değerlendirildiğinde bir başka önemli kriter olarak değerlendirilmektedir.³⁵⁹

Son aşamada ombudsmanlık kurumunun kararlarının bağlayıcı nitelikte olmaması, genellikle ombudsmanın danışmanlık ve öneri temelli bir rolü olduğunu yansıtır. Ombudsman vatandaşların şikayetlerini değerlendirir, idari süreçlerdeki haksızlıkları araştırır ve sorunlara çözüm önerileri sunar. Ancak ombudsmanın kararları yasal bağlayıcılık taşımaz ve genellikle tavsiye niteliğindedir. Bu durum, ombudsmanın bağımsız bir arabulucu ve danışman olarak hareket etmesine olanak

³⁵⁸ Mustafa Önen, “Ombudsman Kurumu: İsveç Parlamento Ombudsmanlığı ile Kamu Denetçiliği Kurumu’nun Denetim Alanları ve Kararlarının Bir İncelenmesi”, **İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, 2015, 166.

³⁵⁹ Ümit Arkan, “Bir Kamu Denetim Sistemi Olarak Ombudsman ve Türkiye’de Uygulanabilirliği” **Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Cilt 4, Sayı 3, 2006, 88.

tanır. Bağlayıcı olmayan kararlar, idare ile vatandaş arasında çözüm odaklı bir diyalog sürecine öncülük eder ve taraflar arasındaki anlaşmazlıkların dostane bir şekilde çözülmesine yardımcı olur. Ombudsmanın kararlarının bağlayıcı olmaması, hukuki prosedürleri aşma ve problemin çözümünü hızlandırma amacını taşır. Bu esneklik, vatandaşların sorunlarını daha hızlı ve etkili bir şekilde çözmeye sürecine katılımını teşvik eder. Ayrıca bağlayıcı olmayan kararlar, idari birimlere daha geniş bir öğrenme ve düzeltme süreci sağlayarak gelecekte benzer sorunların önlenmesine katkıda bulunabilir.³⁶⁰

3. Kamu Denetçiliği Kurumu

İlk olarak 1809 tarihli İsveç hukukunda ortaya çıkan bu kurum, sonrasında yaygınlık kazanarak farklı ülkelerde de mevcudiyet kazanmıştır. Anayasa hükümleri mucibince 2012 yılında 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu yürürlüğe girmiştir. Kamu Denetçiliği Kurumu 2013 yılından itibaren TBMM'ye bağlı olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Kurumun kurulması ile ilgili çalışmalara daha öncesinde başlanmış ve hazırlanan kanun taslağı 2006 yılında TBMM tarafından kabul edilmiştir. Anayasa Mahkemesi Anayasa'ya aykırılık dolayısıyla kanun maddesini iptal etmiş olup 2010 yılındaki anayasa değişikliği ile Kamu Denetçiliği Kurumu anayasal bir zeminde geçerlilik kazanmıştır. Yine devamında mevzuat dahilinde, Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik ile kurumun işleyişi ile ilgili kurallar tespit edilmiştir.³⁶¹

Söz konusu anayasa değişikliği ile kamu denetçiliğine dair usul ve esaslar düzenlenmiştir. Bu bağlamda 2010 yılında yapılan değişiklikler ile, “Herkes, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkına sahiptir.”, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bağlı olarak kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu idarenin işleyişiyle ilgili şikâyetleri inceler.”, “Kamu Başdenetçisi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından gizli oyla dört yıl için seçilir. İlk iki oylamada üye tamsayısının üçte iki ve üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır. Üçüncü oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü

³⁶⁰ a.g.e., 64.

³⁶¹ a.g.e., ss. 193-195.

oylama yapılır; dördüncü oylamada en fazla oy alan aday seçilmiş olur.” “Bu maddede sayılan hakların kullanılma biçimi, Kamu Denetçiliği Kurumunun kuruluşu, görevi, çalışması, inceleme sonucunda yapacağı işlemler ile Kamu Başdenetçisi ve kamu denetçilerinin nitelikleri, seçimi ve özlük haklarına ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.” hükümleri mevcudiyet kazanmıştır.

a) Yapısı ve İşleyişi

Kanunun 4. maddesinde, *“Bu Kanunda belirtilen görevleri yerine getirmek amacıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bağlı, kamu tüzel kişiliğini haiz, özel bütçeli ve merkezi Ankara’da bulunan Kamu Denetçiliği Kurumu kurulmuştur.”* şeklinde Kurum’un kuruluşu ile ilgili belirleme yapılmıştır. Diğer taraftan TBMM’ye bağlı olması, Kurum’un herkese eşit mesafede davranmasına engel teşkil etmeyecek olup Kanun’un 12. maddesinde bağımsız ve tarafsız olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda herhangi bir makam ya da kurumdan Kamu Denetçiliği Kurumu’na müdahale edilemeyeceği açıkça belirtilmiştir. Ayrıca Kurum’un tüzel kişiliği haiz ve özel bütçeli yapısı, bağımsız ve tarafsız olma özelliğini koruyabilmesi bakımından önemli iki unsur olarak Kurum’un yapısında mevcuttur.

Kamu Denetçiliği Kurumu’nun görevleri Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu’nda sıralanmıştır. Buna göre Kurum, idarenin gerçekleştireceği faaliyetlere binaen kendisine gelen şikayetler doğrultusunda harekete geçecektir. Gerçekleştireceği araştırma ve incelemelerinde, insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde ve hakkaniyetle davranacağı ve gerektiğinde tavsiyelerde bulunacağı ifade edilmiştir. Öte yandan Kurum’un idari tüm alanlarda görevli olmadığı görülmektedir. Nitekim Kanun’un 5. maddesinde belirtildiği üzere, yasama veya yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin işlemler ile Türk Silahlı Kuvvetleri’nin sırf askeri nitelikteki faaliyetleri Kurum’un varlık gösterebileceği alanların dışında tutulmuştur.

Kamu Denetçiliği Kurumu baş denetçilik ve genel sekreterlikten müteşekkil bir yapıyı haizdir. Bir baş denetçi ve beş denetçi ile genel sekreter ve diğer personelin

görev yaptığı bir kurum olarak görev yapmaktadır. Ayrıca gerektiğinde bürolar açılabileceği ifade edilmiştir.³⁶²

Kamu Baş Denetçiliği Kurumu Kanunu'nun 7. maddesinde baş denetçinin görevleri sıralanmıştır. İlk olarak yukarıda da değinildiği üzere baş denetçi, kişilerce gelen şikayetlere istinaden inceleme ve araştırma yapmakla yükümlü olup gerektiğinde de idareye tavsiyeler sunmaktadır. Yine yönetmelik hazırlamak, yıllık raporu hazırlamak ve gerektiğinde özel raporlar hazırlamak, hazırladığı raporları kamuoyu ile paylaşmak, kendisinin bulunmadığı zamanlarda yerine geçecek denetçiyi tespit etmek, birisi kadın ve çocuk hakları ile görevli olmak bakımından denetçi atamak ve denetçiler arasındaki görev paylaşımını yapmak, genel sekreter ile diğer personelleri atamak ve kanunun belirttiği diğer görevleri yapmakla yükümlüdür. Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik bağlamında da baş denetçi, kurumun başında bulunmak ve kurum adına temsiliyette bulunmakla görevlendirilmiştir. Ayrıca denetçilerin birlikte ve insicam üzere çalışmalarını tesis etmek, denetçilerle ilgili olası görev uyuşmazlıklarını çözmek, yeri geldiğinde müracaatları doğrudan neticelendirmek, Kurum'un işleyişine yönelik olarak hazırlanan yönetmelikte gerekli değişikliklerde bulunmak, Kurum'un faaliyetleri doğrultusunda bilgilendirmede bulunmak, genel sekreter, uzman ve uzman yardımcılarının görevlerinden dolayı suç işledikleri iddiasına istinaden ceza soruşturması ve kovuşturması yapılabilmesi için izin vermek, bilirkişi ve şahitlerle ilgili süreci yönetmek, gerektiği taktirde kimi kamu kurumlarında çalışanların geçici olarak görevlendirilmesini talep etmek, başvuruya binaen yeri geldiğinde idareden gerekli belgeleri talep etmek, gerçekleştireceği çalışma bakımından devlet sırrı mahiyetindeki hususları incelemek ya da vazifelendirdiği denetçiye inceletmek, Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'in 22. maddesi uyarınca inceleme ve araştırma yapmak ve uluslararası düzlemde faaliyetler gerçekleştirmekle görevli tutulmuştur.

³⁶² KDKK m. 6.

Kanuna göre denetçiler de baş denetçinin belirttiği işleri yapmak ve kendisine yardımcı olmakla görevlendirilmiştir.³⁶³ Yönetmelik uyarınca denetçiler, gerekli çalışmaları yapmak ve baş denetçiye yerine göre önerilerde bulunmak, idareden bilgi ve belge talebinde bulunmak ve aksi yönde davrananlar hakkında soruşturma açılmasını istemek, şikayetin niteliğine göre özel rapor tertip etmek ve baş denetçiye bildirmek, baş denetçinin isteği doğrultusunda Kurum'un gerçekleştirdikleri ile ilgili beyanatta bulunmak, bilirkişi tayini ile şahit dinlenilmesi görevlerini yerine getirmek, devlet sırrı mahiyetindeki hususlarla ilgili görevlendirildiği takdirde yerinde incelemelerde bulunmakla³⁶⁴ ve Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'in 22. maddesi uyarınca yerinde inceleme yapmak, baş denetçinin bulunmadığı hallerde yerine geçmekle görevli tutulmuştur.

Baş denetçi ve denetçi olabilmek için kanunda birtakım koşullar öngörülmüştür. Bu bakımdan baş denetçi ve denetçinin, Türk vatandaşı olmak, seçilecekleri vakitte baş denetçinin elli, denetçinin ise kırk yaşını doldurmuş olması şartlarını yerine getirmesi gerekmektedir. Ayrıca, *“Tercihen hukuk, siyasal bilgiler, iktisadi ve idarî bilimler, iktisat ve işletme fakültelerinden olmak üzere dört yıllık eğitim veren fakültelerden veya bunlara denkliği kabul edilmiş yurt içi veya yurt dışındaki yükseköğretim kurumlarından mezun olmak.”*, *“Kamu kurum ve kuruluşlarında, uluslararası kuruluşlarda, sivil toplum kuruluşlarında veya kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarında ya da özel sektörde toplamda en az on yıl çalışmış olmak.”*, *“Kamu haklarından yasaklı olmamak.”*, *“Başvuru sırasında herhangi bir siyasi partiye üye olmamak.”*, *“26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 53 üncü maddesinde belirtilen süreler geçmiş olsa bile kasten işlenen bir suçtan dolayı hapis cezasına ya da affa uğramış olsa veya hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararı verilmiş olsa bile Türk Ceza Kanununun ikinci kitabının birinci kısmının bir ve ikinci bölümündeki suçlar, Devletin güvenliğine karşı suçlar, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, millî savunmaya karşı suçlar, Devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk suçları ile yabancı devletlerle olan*

³⁶³ KDKK m. 7.

³⁶⁴ KDKUY m. 41.

ilişkilere karşı suçlardan veya zimmet, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama veya kaçakçılık suçlarından mahkûm olmamak.” şartlarının sağlanması gerekmektedir.³⁶⁵

Kamu baş denetçisinin seçimi, belirtildiği üzere Anayasa'nın ilgili maddesince tespit edilmiştir ve kanunda da bu durum tekrar edilmiştir. Denetçilerin seçimi ise Kanun'un 11. maddesinde belirtildiği üzere, *“Komisyon tarafından oluşturulacak alt komisyon, başvuruda bulunan aday adayları arasından, seçilecek denetçi sayısının üç katı kadar adayı, başvuru süresinin bittiği tarihten itibaren onbeş gün içinde belirler ve Komisyona sunar. Komisyon sonraki onbeş gün içinde denetçi seçimlerini yapar. Denetçiler, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile seçilir. Birinci oylamada bu çoğunluk sağlanamadığı takdirde ikinci oylamaya geçilir. İkinci oylamada da üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun oyu aranır. Bu oylamada üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu sağlanamadığı takdirde üçüncü oylamaya geçilir ve üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyunu alan aday seçilmiş olur. Üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu sağlanamadığı takdirde en çok oy alan adaylardan, seçilecek aday sayısının iki katı kadar aday ile seçime gidilir. Dördüncü oylamada karar yeter sayısı olmak şartıyla en fazla oy alan aday seçilmiş olur. Birden fazla denetçi seçimi yapılacağı durumlarda adaylar için birleşik oy pusulası düzenlenir. Adayların adlarının karşısındaki özel yer işaretlenmek suretiyle oy kullanılır. Seçilecek denetçilerin sayısından fazla verilen oylar geçersiz sayılır.”* usulüne uygun olarak gerçekleştirilir.

Baş denetçi ve denetçiler dört yıllık bir süre içerisinde vazifelerini yerine getirirler. Bu görevleri ifa eden kişiler en fazla iki defa seçilmek suretiyle bu makamda bulunabilecektir. Ayrıca seçildikleri vakitten itibaren yalnızca bu görevle ilgili olarak çalışmalarını yürütebileceklerdir.³⁶⁶

Belirli birtakım şartları haiz olması beklenen baş denetçi ya da denetçilerin, sonraki bir vakitte söz konusu şartlara sahip olmadıkları fark edildiği anda veya daha

³⁶⁵ KDKK m. 10.

³⁶⁶ KDKK m 14.

sonra bu koşulları yitirmeleri mevzubahis olduğunda, TBMM Dilekçe Komisyonu ile İnsan Hakları İnceleme Komisyonu üyelerini barındıran Karma Komisyon'un bahsedilen eksiklikleri tespit etmesi ile TBMM Genel Kurulu herhangi bir görüşme yapmadan baş denetçinin, Karma Komisyon da denetçilerin görevlerine son verecektir. Yine seçilmesinde engel teşkil edecek bir suç dolayısıyla kesin hüküm giyen ve kısıtlanmış olan baş denetçi ile ilgili mahkeme kararının TBMM Genel Kurulu'nun, denetçi ile ilgili kesinleşmiş mahkeme kararının da Karma Komisyon'un bilgisine sunulması ile vazifeleri nihayete erecektir.³⁶⁷

b. Başvuru

Kamu Denetçiliği Kurumu'na başvurabilmek için öncelikle idari başvuru yollarının tüketilmesi gerekmektedir. Eğer bu yönüme başvurulmadan şikayette bulunulmuşsa Kurum başvuruyu ilgili kuruma iade eder. Fakat Kanun, başvurunun belirtilen sebeple iade edilmesi telafisi güç veya imkansız zararlara sebebiyet verecekse, yukarıdaki şart aranmadan şikayetin kabul edilebileceğini hüküm altına almıştır. Ayrıyeten ilgili Yönetmelik'te de şikayete esas olan husus, idarenin tutum ve davranışlarına yönelik ise idari yolların tüketilmesi şartının tamamlanmasının gerekli olmadığı ve idarenin kanunda açıkça kesin olduğu işlemlerine karşı da doğrudan müracaatta bulunulabileceği ifade edilmiştir.³⁶⁸

Kamu Denetçiliği Kurumu'na başvuru belirli sürelerle sınırlandırılmıştır. Bir ön koşul olarak idari başvuru mercilerine başvurunun ardından Kamu Denetçiliği Kurumu'na müracaat etme hakkı elde edilmesi doğrultusunda, ilk olarak kişi idarenin yanıt vermesini beklemek durumundadır. İki olasılık dahilinde şayet idare yanıt verirse, kişi tebliğden itibaren altmış gün içerisinde, yanıt verilmediği durumda da altmış günlük sürenin bitiminden itibaren altı aylık süre içinde Kamu Denetçiliği Kurumu'na başvurma hakkına sahiptir. Bir diğer ihtimalde müracaata konu olan idarenin tutum ve davranışları ise, tutum ve davranışın gerçekleştiği ya da öğrenildiği andan itibaren altı ay içerisinde başvuruda bulunma hakkı ortaya çıkacaktır. Diğer

³⁶⁷ KDKK m. 15.

³⁶⁸ KDKK m. 17.

yandan kanunlarda kesin olduğu belirtilen işlemlere karşı yapılacak müracaatlarda da işlemin tebliğinden itibaren altı ay içerisinde şikayet hakkı kullanılabilir.³⁶⁹

Kurum'a başvuruda bulunabilecek kişilerin tespiti bir başka önemli husustur. Nitekim Kurum'un ortaya çıkma sebebi doğrultusunda herkese hitap etmesi ve eşitlik ilkesiyle hareket etmesi beklenmektedir. Kanun maddeleri incelendiğinde herhangi bir kısıtlama belirtilmediği gibi kişilerin menfaatlerinin ihlali yönünde bir durum ortaya çıkması şeklinde de bir belirleme yapılmamıştır. Diğer taraftan ilgili Yönetmelik'in 7. maddesi incelendiği takdirde, müracaatta bulunacak kimselerin menfaatin ihlal edilmiş olması koşulunun arandığı görülmektedir. Bu sınırlandırmaya rağmen eğer şikayetin esası insan hakları, temel hak ve özgürlükler, kadın hakları, çocuk hakları ya da kamuoyunu ilgilendiren genel konuları barındırması durumunda söz konusu şartın aranmayacağı ifade edilmiştir. Denilebilir ki müracaat konusunun bu hususlara ilişkin olup olmaması hususundaki tespitler hakkında Kurum'un takdir yetkisi bulunmaktadır.

Kamu Denetçiliği Kurumu'na başvuru birtakım usullere tabidir. Kanun'un 17. maddesi, *"Başvuru; başvuru sahibinin adı ve soyadı, imzası, yerleşim yeri veya iş adresini ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları için vatandaşlık kimlik numarasını, yabancılar için pasaport numarasını, başvuru sahibi tüzel kişi ise tüzel kişinin unvanı ve yerleşim yeri ile yetkili kişinin imzasını, varsa, merkezi tüzel kişilik numarasını ve yetki belgesini içeren Türkçe dilekçe ile yapılır. Bu başvuru, yönetmelikte belirlenen şartlara uyulmak kaydıyla elektronik ortamda veya diğer iletişim araçlarıyla da yapılabilir."* hükmünü ihtiva etmektedir.

Türkçe ile başvuru Kanun'da belirtilmiş olmakla birlikte, ilgili Yönetmelik'in 8. maddesi uyarınca, başvurunun Türkçe yapılması vurgulanmakla birlikte kişinin farklı bir dilde başvurusu hususunda Kurum'a takdir hakkı tanınmıştır. Diğer taraftan başvurunun farklı yöntemlerle yapılabileceği belirtilmektedir. Nitekim müracaatın doğrudan Kurum'a ya da valilikler ve kaymakamlıklar aracılığıyla da elden teslim edilebileceği gibi farklı elektronik sistemlerin de kullanılabilirliği belirtilmiştir. Valilik veya kaymakamlıkların kendilerine gelen müracaatlara tarih ve sayı ekleyerek

³⁶⁹ KDKK m. 17.

kaydedip, gerekli belgeleri en geç üç günde Kamu Denetçiliği Kurumu'na iletmesi gerekmektedir. Elektronik posta ya da faks ile başvurunun yapılması durumunda, eğer elektronik posta kayıtlı değilse, dilekçenin aslının da on beş gün içerisinde Kurum'a iletilmesi gerekmektedir.

Kurum'a yapılan müracaatlarda herhangi bir ücret belirlenmemiştir.³⁷⁰ Kamu Denetçiliği Kurumu'na yapılan başvurunun ücretsiz olması, demokratik bir toplumun işleyişi açısından önemli bir avantaj sunmaktadır. Ücretsiz başvuru imkanı, vatandaşların kamu hizmetlerinde veya kurumlarında meydana gelen haksızlıkları, usulsüzlükleri veya adaletsizlikleri dile getirmelerini kolaylaştırır. Bu durum, toplumun daha adil, şeffaf ve hesap verebilir bir yapıya doğru ilerlemesine katkı sağlar. Ücretsiz başvuru, vatandaşların her kesiminden gelen taleplerin engelsiz bir şekilde duyulmasına ve incelenmesine olanak tanır ve böylece kamu hizmetlerinin kalitesi artar. Ayrıca bu uygulama, toplumun genelinde güven duygusunun pekişmesine katkıda bulunur. Herkesin eşit şartlarda bu denetim sürecine katılabilmesi, adaletin tecellisini güçlendirir. Bu nedenle Kamu Denetçiliği Kurumu'na ücretsiz başvuru imkanı, demokratik değerleri pekiştirerek toplumda daha sağlıklı bir yapı oluşturur.

Başvurular talep edildiği takdirde gizli olarak tutulacaktır.³⁷¹ Kamu Denetçiliği Kurumu'na yapılan başvuruların gerektiğinde gizli tutulması, başvuruçunun güvenliği, müracaatın şeffaf olması açısından önemli bir rol oynar. Bazı durumlarda bireyler, haksızlıkları ve usulsüzlükleri ortaya çıkarmak isteyebilmekle birlikte bu süreçte güvenlikleri açısından müracaatının gizli tutulmasını isteyebilir. Gizli şekilde başvuru, kişilerin cesaretle doğru bilgileri paylaşmalarına olanak tanır. Ayrıca gizlilik, tanıkların ve mağdurların korunmasına yardımcı olarak daha fazla insanın bu tür durumları bildirmesini teşvik eder.

Kamu denetçisine başvuru dava açma süresinde yapıldığı takdirde, süregelen dava açma süresini durduracaktır. Kurum tarafından kişinin başvurusu reddedilirse gerekçeli ret kararının kişiye tebliğ edilmesinden itibaren başvuruçunun dava açma süresi yeniden işlemeye başlayacaktır. Diğer durumda Kurum'un müracaatı kabul

³⁷⁰ KDKK m. 17.

³⁷¹ KDKK m.17.

etmesi halinde, belirteceği öneriler dahilinde gerekli işlemlerin yapılmaması veya kurumun altı ay içinde başvuruyu neticelendirmemesi durumunda dava açma süresi yeniden işlemeye devam edecektir.³⁷²

Müracaat halinde başvurular ilkin ön incelemeye tabi tutulacaktır. Gerekli araştırma yapıldıktan sonra Kurum, ön incelemeden geçen kararlarla ilgili gönderme kararı verebilmektedir. Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik 6. bölümde açıkça belirtildiği üzere tavsiye kararı, ret kararı, dostane çözüm kararı ya da karar verilmesine yer olmadığına dair kararlar Kurum tarafından verilebilecek kararlardır. Kurum kimi kararlarında kısmen tavsiye ve kısmen ret kararı da verebilmektedir.

c) Çocukların Başvurusu

Yönetimin farklı şekillerde faaliyet gösteren yapısı, tüm işlevlerin tek bir yapı altında bulunması döneminden, ortaklık içeren bir yapıya doğru dönüştüğü görülmektedir. Yine aynı şekilde yönetim işlevi yönetimin kendi uhdesinde olmakla beraber sürecin ilerleyişi dönüşüme uğramıştır. Bu anlamda yönetim fonksiyonlarından birisi olan denetim ve kontrol de çeşitli şekillerde ilerleme gösterir olmuştur. Ortaklık ilkesi dahilinde bu işlev, kimi özellikler bakımından değişkenlik gösteren kurumlar ve süreçlerle paylaşılmaya başlanmıştır. Daha şeffaf ve hesap verilebilir bir yönetimin sunulması doğrultusunda önem arz eden bu değişim, kamu kaynaklarının kullanılması ve yapılan haksızlıkların giderilmesi hususunda daha geniş bir perspektif sunmaktadır. Ayrıca daha kapsamlı bir değerlendirme imkanı sunmasının yanında, demokratik katılımın artması yönünde de fayda teşkil etmektedir.³⁷³

Kontrol ve denetimin farklı paydaşlar ile yürütülmesi doğrultusunda, geniş bir topluluk olan çocukları da barındırması önem arz etmektedir. Nitekim oldukça geniş bir yaş aralığını kapsayan çocukların, hayatın her alanında varlık göstermesi ile

³⁷² **KDKK m.17.**

³⁷³ Arzu Dilaveroğlu, “Çocuk Haklarının Korunmasında Kamu Denetçiliği Kurumu’nun Rolü”, **Ombudsman Akademik Dergisi**, Yıl 8, Sayı 15, 2021, ss. 104-105.

yalnızca belirli bir yaştan sonra klasik anlamda çoğu siyasal hakkı elde etmesi düşünülemez.

Çocuklar uluslararası hukuk ve anayasal anlamda gerek sırf insan olmak bakımından gerek çocuk olmaları doğrultusunda birtakım hak ve özgürlüklere sahiptir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi kapsamında çocukların kendi özel yapılarıyla bağlantılı olarak fikirlerini ifade etme haklarının olduğu ve devletlerin de söz konu hakkın ifa edilebilme özelliğini temin etmekle yükümlü olduğu belirtilmiştir. Çocukların gerek bireysel gerek toplumsal olarak yaşadığı problemler karşısında kendilerini ifade etme haklarının korunması bu anlamda önem arz etmektedir. Siyasal haklar hususunda oldukça yetersiz bir konumda bulunan çocuklar, yönetime kendilerini açıklayabilme ve haklarını muhafaza etme bakımından özel yöntemlerin geliştirilmesine ihtiyaç duymaktadır. Gelişen ve dönüşen siyasal katılımın geniş kesimleri de içine alacak şekilde varlık alanını genişletmesi bakımından, çocukların da katılım haklarını barındıracak şekilde ilerleme göstermesi kaçınılmazdır.³⁷⁴

Çocuklarla ilgili hizmetlerin uygulanmasında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı dahilinde Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü görevlendirilmiştir. Çocukların yaşadığı sorunlar karşısında denetimle sorumlu tutulmuş birim, tabiri caizse bağımsız ve tarafsız olarak yerine getirmesi gereken yükümlülüğünü aksi yönde barındırmaktadır. Merkezi idare sistemi içerisinde bağımlılık arz eden Kurum'un kısıtlı sorumluluk alanı olması sebebiyle, işlevsel olarak istenilen düzeyde görevini yerine getirmekte birtakım eksiklikleri barındırdığı açıktır. Bu bakımdan ombudsmanlık, çocuk haklarının korunması için elzem görünmektedir.³⁷⁵

Ombudsmanlık kurumu denetim mekanizmasının bir parçası olmak ve geniş çevrelerce sürecin bir paydaşı olabilme imkanını tesis etme potansiyeli olan bir

³⁷⁴ a.g.e., 111.

³⁷⁵ Yasemin Mamur Işıkçı, "Türkiye'de Çocuk Refahı İçin Çocuk Ombudsmanlığı Önerisi", **Journal of Emerging Economies and Policy**, Cilt 1, Sayı 1, 2016, 131.

kurumdur. Söz konusu kurumsal yapı, toplumun daha güçlü bir şekilde haklarının muhafaza edilmesini sağlama niteliğindedir.³⁷⁶

Ombudsmanlık farklı şekillerde tezahür edebilmekte, çeşitli şekillerde ve belirli konularda uzmanlaşmış çeşitli ombudsmanlık kurumları mevcudiyet gösterebilmektedir. Nitekim çocuk ombudsmanlığı da bu çeşitliliğin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Çocuk ombudsmanlığı, çocukların haklarını korumak, onları temsil etmek ve yaşamlarıyla ilgili konularda destek sağlamak amacıyla kurulan bir kurumdur. Çocuk ombudsmanı, çocuklara yönelik politika ve uygulamaları izleyen, değerlendiren ve bu alandaki sorunlara çözümler üreten bir role sahiptir. Bu kurum, çocukların eğitim, sağlık, güvenlik ve genel refahlarına dair endişeleri ele alırken, aynı zamanda onların katılımını teşvik eder. Çocuk ombudsmanları, çocukların haklarını savunurken duyarlı bir perspektife sahiptirler ve genellikle çocuklarla doğrudan iletişim kurarak onların seslerini duyurmayı amaçlarlar. Bu kurum çocukların ihtiyaçlarına uygun politika ve hizmetlerin geliştirilmesine katkıda bulunurken, aynı zamanda toplumun genelinde çocuk hakları konusunda farkındalığı artırır. Çocuk ombudsmanlığı, çocukların potansiyellerini tam olarak gerçekleştirebilmeleri ve güvenli bir ortamda büyüebilmeleri için çaba sarf eder. Bu kurumlar genellikle çocukları istismar, ihmal, ayrımcılık ve diğer risklere karşı korumayı amaçlarlar. Çocuk ombudsmanlığı, toplumda adil bir çocuk hakları anlayışının gelişmesine ve çocukların yaşamları üzerinde olumlu bir etki bırakacak politika değişikliklerine öncülük eder.³⁷⁷

İsveç'te, Danimarka'da, İzlanda'da, Polonya'da, İrlanda'da, Finlandiya'da, Sırp Cumhuriyeti'nde, Hollanda'da ve Hırvatistan'da çocuk ombudsmanı adı altında görevliler bulunmaktadır. Diğer birtakım ülkelerde de farklı isimlerle anılmakta olan ve çocukların haklarını savunan görevliler mevcuttur. Çocuk ombudsmanının etkin ve bağımsız olarak görevini ifa edebilmesi için birtakım nitelikleri haiz olması gerekmektedir. Öncelikle çocuklarla ilgili uzmanlığa sahip kimselerce oluşturulmalıdır. Çocukların haklarının korunması maksadıyla yasal düzenlemeler

³⁷⁶ a.g.e., 106.

³⁷⁷ Kemal Özden, **Ombudsman (Kamu Denetçisi) ve Türkiye'deki Tartışmalar**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2010, ss. 51-56.

teklif edebilmeli ve konuyla ilgili kurumlara önerilerde bulunabilmelidir. Hükümete, yerel yönetimlere ve çocuk kurumlarına yönelik görüşmeler yapabilmeli gerek kendisi gerek devletin yetkili kurumları ile özel hallerde araştırma ve soruşturmalarda bulunabilmelidir.³⁷⁸

Çocuk ombudsmanlığının mevcut olduğu Norveç'te söz konusu kurum, doğrudan ya da başvuruya binaen yetkilerini kullanabilme imkanını haizdir. İnceleme konusu çocuk olduğunda, diğer bazı sınıflandırmaların aksine çok daha fazla ihtimam gösterilmesi gerektiği aşikardır. Öyle ki çocukların sırf şikayet hakkına sahip olabilmesi, bu haklarını etkin bir şekilde kullanabilmeleri anlamına gelmemektedir. Özellikle şiddete maruz kalan çocukların bu anlamda oldukça dezavantajlı olduğu, diğer yandan çocukların bizatihi ya da bir başkası aracılığıyla başvurusunun çocukta güvene dair problemler oluşturabileceği görülmektedir. Dolayısıyla denilebilir ki başvuru hakkı önemli bir girişim olmakla birlikte istenilen düzeyde bir çocuk hakları koruma mekanizması oluşturmakta yetersiz kalabilmektedir. Ülkemizde de Kamu Denetçiliği Kurumu re'sen hareket etme özgürlüğüne sahip olmamakla birlikte, çocuk hakları ile ilgili hususlarda Kurum'a yapılacak başvurularda, menfaatin ihlal edilmesi koşulu olmadan müracaatta bulunulabilecektir. Bu doğrultuda bahsedilen konuyla ilgili olarak diğer kişilerce de başvuruda bulunulabilecektir.³⁷⁹ Bir diğer husus olarak Norveç Çocuk Ombudsmanlığı, iki hususta çocuklarla ilgili olarak çalışmalarda bulunamamaktadır: İlk olarak sosyal refah kuruluşlarının, okulların ve mahkemelerin kararlarını ortadan kaldıracak şekilde eylemlerde bulunamayacaktır. İkincisi de çocukların gözaltına alınması ile ilgili ebeveynler ile çocuklar arasındaki uyuşmazlıklarda görev gerçekleştiremez.

Ülkemizde de Kamu Denetçiliği Kurumu içerisinde denetçiler farklı konuları paylaşmakta ve çocuk hakları konusuyla ilgilenen bir denetçinin de mevcut olduğu görülmektedir. Türkiye'de çocuklarla ilgili olarak bir denetçinin görevli olması, Türkiye'de çocuk ombudsmanlığının var olduğu anlamına gelmemektedir. Kamu Denetçiliği Kurumu 6328 sayılı Kanun'un yalnızca çocukları önceleyerek

³⁷⁸ Önen ve Ergüzel, **a.g.e.**, ss. 36-37.

³⁷⁹ Dilaveroğlu, **a.g.e.**, ss. 112-114.

kurulmamasına karşın diğer tüm ülkelerde genellikle ayrı bir çocuk ombudsmanlığı kanunu ile kurulmuştur. Öte yandan çocuklarla birlikte birçok konuyu da içerisinde barındıran bir denetçilik kurumu çocuk ombudsmanlığından ayrılmaktadır. Nitekim tek bir konuyla ilgilenen bir sistem, birçok konuyu barındıran bir yapıya kıyasla daha fazla uzmanlık geliştirebilecek ve sorunların tespitinde doğrudanlığı sağlayabilecektir.³⁸⁰

Anayasal değerlendirmeye göre incelendiğinde herkesin kamu denetçisine başvuru hakkı olduğu kayıt altına alınmıştır. Kamusal alanın neredeyse hayatın her alanına sirayet etmesi ile ortaya çıkacak uyuşmazlıklardan da toplumun her kesimi etkilenmektedir. Siyasal hakların birçoğu kişilerin hakkın tamamına erişimine müsaade etmemektedir. Nitekim gerek seçme ve seçilme hakkı gerek siyasi partilerde bulunma hususlarında yaş sınırlaması getirilmektedir. Mevzuat hükümleri incelendiğinde Kamu Denetçiliği Kurumu'na müracaat etmekte herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. Hatta çocuk hakları ile ilgili başvurular hususunda kimi düzenlemeler getirilmiş olup söz konusu başvuruların değerlendirilmesi süreci özel olarak ele alınmıştır.

Çocuk hakları ile ilgili müracaatlarda başvuru yapan kimse başvurusunu çekse bile veya idare nezdinde problem çözülmüş olsa dahi Kurum araştırma ve inceleme faaliyetlerine devam edebilmektedir.³⁸¹ İdari yolların tüketilmesi şartı, yukarıda da değinildiği üzere bir koşul olarak belirtilmekle birlikte, telafisi güç ya da imkansız zararlara sebebiyet teşkil edecek hallerde söz konusu koşul aranmayacaktır.³⁸² Öte yandan eğer şikayet konusu kadın veya çocuk hakları ile ilgiliyse Kurum yerinde inceleme ve araştırma yapabilmektedir.³⁸³

Kurum'un 2022 yılı yıllık raporuna göre 17.8136 başvuru içerisinde, 0-18 yaş grubundan 153 başvuru geldiği belirtilmiştir ve başvurular içerisinde %0,86 oranında bir paya sahiptir. Çocuklar arasındaki başvurular incelendiğinde, sayısal olarak

³⁸⁰ Önen ve Ergüzel, a.g.e., 59.

³⁸¹ **Kamu Denetçiliği Kurumu**, <https://kdkcocuk.gov.tr/anasayfa/hakkimizda/index-1.html>, Erişim Tarihi (13.09.2023).

³⁸² **KDKK m. 17.**

³⁸³ **KDKUY m. 22.**

cinsiyetler arasında neredeyse hiçbir fark yoktur.³⁸⁴ Raporun konularına göre yaptığı tablo incelendiğinde de çocuk hakları ile ilgili 214 müracaat gerçekleştirilmiş olup başvurular içerisinde %1,20 oranında bir yer teşkil etmektedir.³⁸⁵ Yapılan başvurularda çocukların genellikle elektronik kanallar aracılığıyla müracaatta buldukları görülmektedir.³⁸⁶ Ülkemizdeki çocukların kapladığı yoğun nüfus ve yaşanan adli ya da idari olaylar düşünüldüğünde müracaatların daha yoğun olması gerektiği aşıkardır.

Kamu Denetçiliği Kurumu çocukların başvuru yapabilmesini ayrıca önemsemektedir. Bu bakımdan çocukların erişimine ve bilgilendirilmesine kolaylık sağlayabilmek adına 2014 yılında ayrı bir internet sitesi oluşturulmuştur. Çocuklar için Kamu Denetçiliği Kurumu tarafından ayrı bir site hazırlanması, genç neslin haklarını koruma ve katılımını teşvik etme açısından önemli bir adım olabilir. Öncelikle bu özel site aracılığıyla çocuklar, kendi yaş gruplarına uygun olarak düzenlenmiş bilgiye kolayca erişebilirler. Bu durum onların kamu hizmetleri, eğitim ve diğer alanlardaki hakları konusunda bilinçlenmelerine yardımcı olabilir. Ayrıca çocuklara özel bir platform, onların deneyimlerini, şikayetlerini veya önerilerini dile getirmelerini kolaylaştırır. Çocukların toplumsal sorunlara duyarlı olmalarını sağlayacak ve aynı zamanda Kamu Denetçiliği Kurumu'nun çocuklar için daha etkili ve duyarlı hizmet sunabilmesine de olanak tanınacaktır. Bu özel site aynı zamanda çocuklara yönelik eğitici materyaller, interaktif içerikler ve bilgilendirici kaynaklar sunarak onların demokratik süreçlere daha fazla katılımını destekleyebilir. Böylece çocuklar, toplumlarına aktif bir şekilde katkıda bulunma becerilerini geliştirebilir ve kendi haklarına sahip çıkma konusunda daha güçlü bir bilince sahip olabilirler. Bu sayede Kamu Denetçiliği Kurumu, çocukların katılımını artırarak daha kapsamlı ve adil bir toplumun oluşturulmasına katkı sağlayabilir. Yine bu sitede engeli bulunan çocuklar

³⁸⁴ Kamu Denetçiliği Kurumu, **2022 Yıllık Raporu**, <https://paylasim.ombudsman.gov.tr/dokuman/documentuploads/2022-yillik-rapor-web/mobile/index.html> ss. 57-58, Erişim Tarihi (01.10.2023).

³⁸⁵ **a.g.e.**, 60.

³⁸⁶ Dilaveroğlu, **a.g.e.**, 117.

için farklı yöntemler ile erişim imkanı tesis edilmiş olup erişim imkanı çeşitlendirilmiştir.³⁸⁷

³⁸⁷ **Kamu Denetçiliği Kurumu**, <https://www.kdkcocuk.gov.tr/>, Erişim Tarihi (02.10.2023).

SONUÇ

Çocukların siyasal katılma hakkı katılımcı anlayış ekseninde değerlendirilmelidir. Çocukların ancak belirli bir yaşa gelmekle siyasal anlamda irade ortaya koyabilecekleri düşüncesi, modern demokratik anlayış çerçevesinde kabul edilebilir bir yaklaşım değildir. Nitekim çocukların korunması anlayışına sıkışmış bir çocuk hakları algısı, çocuklara söz hakkı tanımayı değersiz gösterebilmekte ve toplumun önemli bir paydaşı olan çocukların göz ardı edilmesine neden olmaktadır.

Siyasal katılma hakkının çocuklara istenilen ölçekte tanınması, çocuklara kendilerini ifade edebilme imkanı verilmesinin yanında en doğru kararın alınmasını da sağlayacaktır. Çocukların siyasal katılma hakkına farklı uygulamalar düzeyinde sahip oldukları söylenebilmekle birlikte, ülke uygulaması bakımından etkin bir katılım ortamının olmadığı, kullanım alanı kısıtlanmış ve eski uygulamaların sürdürülmesi şeklinde ilerleyen bir sürecin mevcut olduğu söylenebilir. On sekiz yaş ile yeterli bilinç seviyesine ulaşıldığı düşüncesi ve klasik katılım yolları, çocukların siyasal katılımlarını oldukça kısıtlamaktadır. Ülke nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan çocuklar, siyasal süreçlerde etkin bir katılım gösterebilmeli ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde de belirtildiği haliyle, özellikle kendilerini ilgilendiren meselelerde doğrudan söz sahibi olabilmelidirler.

Öte yandan çocukların siyasal katılımlarının hiçbir şekilde var olmadığını söylemek doğru değildir. Nitekim hukuki anlamda yeterince katılım süreçlerine dahil olamayan çocuklar, sosyal medya başta olmak üzere birçok alternatif katılım yolları ile kendilerini ifade edebilme alanları aramaktadır. Siyasal meselelerde bilgi sahibi olabilmenin ve farklı fikirlere erişimin kolaylaştığı günümüz toplumlarında, fikirlerini beyan etme imkanına da sahip olan çocuklar siyasal gündemi etkileyebilmektedir. Fakat yalnızca kitle iletişim araçları üzerinden katılım yeterli değildir ve hukuki düzenlemeler ile çocukların katılım sahalarının genişletilmesi gerekmektedir. Çocukların fazlaca kullandığı internetin, farklı ülkelerdeki uygulamalara benzer şekilde, bir imkan olarak çocukların siyasal katılımında kullanılması önemli bir adım olacaktır.

Ülkemizde çocukların katılma haklarını gerçekleştirebilmeleri adına birtakım girişimlerde bulunulmuştur. 1982 Anayasası, kanuni düzenlemeler ve pratik uygulamalar ışığında denilebilir ki çocukların siyasal katılma hakları oldukça ufak bir alanda ve yeterli olmayan bir düzeydedir. Öncelikle çocukların katılma hakkı anayasal düzeyde korunan ve yasal olarak düzenlenen bir yapıda olmalıdır. Finlandiya örneğinde olduğu gibi ayrı bir yasal düzenleme ile çocukların katılma hakları tespit edilmeli ve ayrıca çocukların hangi konularda alınacak kararlara dahil olabileceği düzenlenmelidir. Nitekim çoğunlukla çocukları ilgilendiren konularda çocukların kendilerini ifade edebilmesi ve siyasal süreci yönlendirebilmeleri gerekmektedir.

Önemli adımlar olmalarının yanında, uluslararası gelişmeler ışığında ulusal parlamento, gençlik meclisleri, çocuk meclisleri ve çocuk belediyeleri oluşturulmakla beraber bu yapılar, ne yazık ki çoğunlukla etkin bir sistem ortaya koyamamaktadır. Bir diğer açıdan çocukların bir araya geldiği meclis benzeri yapılar genellikle uygulamada çoğulcu bir yapı oluşturamamıştır. Birçok yönden farklılık gösteren çocukların çocuk meclisleri çatısı altında bulunması, bazı düzenlemelerce sağlanmaya çalışılsa da çoğu çocuğa ulaşılamamaktadır. Burada özellikle yerel düzeyde yalnızca bir meclisin çalışmasının yeterli olmadığı söylenebilir. Etkin bir sistemin yanında birçok siyasal katılma yapısı oluşturularak çocukların tamamına ulaşılabilmesi gerekmektedir.

Bir diğer olumlu girişim çocukların Kamu Denetçiliği Kurumu'na başvuru hakkıdır. Fakat çocukların Kamu Denetçiliği Kurumu'na başvuruları veya çocuklar için yapılan başvurular, yoğun bir çocuk nüfusuna sahip ülkemizde belirli oranlarda olmakla beraber yeterli sayıda değildir. Çocukların yaşadıkları problemlere binaen başvuruda bulunabilmesi veya onların adına başkalarının başvuruda bulunabilmesi, kendilerini yeterince güvende hissedemeyen çocuklar için değerli fakat eksik bir uygulamadır. Ayrı bir uzmanlık alanı olarak çocukların başvurusuna özel bir alan oluşturulması olumlu gelişmelerdendir. Fakat birçok çalışma alanının yanında çocukların da mevcut olduğu bir denetçilik sistemi, çocuk haklarının korunması bakımından yeterli değildir. Sadece çocuklarla ilgili uzmanlaşmış bir çocuk ombudsmanlığının oluşturulması gerekmektedir ve çalışma sahaları genişletilmelidir.

Çocuklara yalnızca birtakım haklar tanımak ve kimi uygulamalar ile başvuruyu kolaylaştırmak, etkin bir kontrol sisteminin olmadığı mevcut düzen içerisinde yeterli bir imkan olarak görülemez.

Öte yandan diğer birçok ülkedeki uygulamalarda görülmektedir ki çocuk parlamentoları ve meclisleri etkin bir yapı oluşturmakta ve çocukların siyasal katılımı hususunda önemli adımlar atılmaktadır. Özellikle İskandinavya ülkeleri bu açıdan çocukların katılımı için birçok yöntem geliştirmiş ve farklı şekillerde çocukların siyasal süreçlere dahil olabilmelerini hedeflemektedir. Özellikle çocuk ombudsmanlığı çatısı altında çocukların her türlü meseleyi tartışması ve problemlerin farkında olmaları ile çözüm üretme mekanizmalarına katılmaları önemlidir. Son olarak denilebilir ki dünyadaki diğer uygulamalarda da çocukların katılım neticesinde ortaya koydukları fikirler, çoğunlukla tavsiye niteliğinde kalıp doğrudan karar alma sorumluluğundan uzaktır.

Araştırma kapsamında çocukların siyasal katılım hakları Türkiye'deki düzenlemeler ve uygulamalar ışığında değerlendirilmiştir. Tez kapsamında çocukların siyasal katılımının önemi vurgulanmış, onların seslerini duyurabilecekleri ve karar alma süreçlerine etki edebilecekleri daha kapsayıcı ve çocuk dostu mekanizmaların oluşturulmasının gerekliliği ortaya konulmuştur. Çocukların bir özne olarak siyasal faaliyette bulunabilmelerinin imkanları tespit edilmiş ve her bir hak nezdinde incelemeler yapılmıştır. Siyasal olan tüm meselelerde doğrudan etkilenen çocukların, oldukça kısıtlı bir pencereden katılım haklarının mevcudiyeti ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çocukların siyasal katılımı, demokrasinin güçlenmesine, toplumsal adaletin sağlanmasına ve geleceğin daha demokratik ve kapsayıcı bir şekilde şekillenmesine katkı sağlayacaktır. Bu nedenle çocukların siyasal katılımını teşvik etmek ve desteklemek, toplumların daha demokratik, adil ve sürdürülebilir bir geleceğe doğru ilerlemesine yardımcı olacaktır. Nihayet denilebilir ki çocukların katılma hakkı tüm alanlarda olduğu gibi siyasal alanda da geliştirilmeli, anayasal ve hukuki anlamda çocukların katılma hakkını destekleyecek şekilde düzenlemelerde bulunulmalıdır.

KAYNAKÇA

- ACARAY, Deniz;** “İnsan Haklarının Korunması Amacıyla Devlet İktidarının Sınırlandırılması ve Siyasal Katılmanın Buna Etkisi”, **Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl 2013, Cilt 2, Sayı 4, 119-144.
- AKAY ORHAN, Esra;** **Toplumsal, Kültürel ve Katılımsal Boyutuyla Siyasal Davranışın Sosyo-Politik Analizi**, 1. Baskı, Nobel Akademi Yayıncılık, Ankara, 2009.
- AKILLIOĞLU, Tekin;** **İnsan Hakları: Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri**, 3. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2019.
- AKINCI, Selçuk;** “Siyasal Katılımın Toplumsal Dinamikleri ve Kitle İletişim Araçları”, **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl 2014, Sayı 8, 305-322.
- AKMAN, Kaan;** “Türkiye’de Gençlik ve Siyaset: Gelecek İçin Nasıl Bir Katılım?”, **Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi**, Yıl 2021, Cilt 4, Sayı 1, 157-181.
- AKTAN, Ercan;** **Sosyal Medya ve Siyasal Katılım**, 1. Baskı, Eğitim Yayınevi, Konya, 2017.
- AKYÜZ, Emine;** “Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel Çizgileri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı”, Yıl 2001, **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı 151, 3-24.
- AKYÜZ, Emine;** **Çocuk Hukuku (Çocukların Hakları ve Korunması)**, 6. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2018.
- ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz;** “Temsili Demokrasinin Seçim Ayağı”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Yıl 2005, Cilt 18, Sayı 60, 71-96.
- ALTAN, Cemal;** “Eğitim-Siyasal Eğilim İlişkisi: Mersin Örneği”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Yıl 2011, Cilt 12, Sayı 1, 313-329.
- ANAYURT, Ömer;** “1982 Anayasası ve 3071 Sayılı Kanun’a Göre Dilekçe Hakkı”, **İnsan Hakları Yıllığı**, Cilt 23, Yıl 2001, 95-128.
- ANAYURT, Ömer;** **Anayasa Hukuku (Temel Kavramlar ve Türk Anayasa Hukuku)**, 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012.
- _____**Ankara Büyükşehir Belediyesi Çocuk Meclisi İçtüzüğü**,
<https://cocukmeclisi.ankara.bel.tr/tanitim/ic-tuzuk>, Erişim Tarihi
(20.02.2024).
- ANDERSEN, Kristi;** “Working Women and Political Participation, 1952-1972”, **American Journal of Political Science**, Yıl 1975, Cilt 19, Sayı 3, 439-453.

- ARABACI**, İmam Bakır ve Murat Polat; “Dijital Yerliler, Dijital Göçmenler ve Sınıf Yönetimi”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl 2013, Cilt 12, Sayı 47, 11-20.
- ARKLAN**, Ümit; “Bir Kamu Denetim Sistemi Olarak Ombudsman ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, **Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Yıl 2006, Cilt 4, Sayı 3, 82-100.
- ATABEY**, Güllü ve Derya Hasta; “Siyasal Katılım, Siyasal Yeterlilik ve Toplumsal Cinsiyet”, **Nesne Psikoloji Dergisi**, Yıl 2018, Cilt 6, Sayı 13, 484-516.
- AYANOĞLU**, Taner; “Bilgi Edinme Hakkı ve Yargısal Korunmasına İlişkin Bazı Sorunlar”, **Legal Hukuk Dergisi**, Yıl 2004, Cilt 18, 1529-1540.
- AYBAY**, Rona; **Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 113, TBB İHAUM Dizisi 7, Ankara, 2006.
- AYBAY**, Rona; **İnsan Hakları Hukuku**, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015.
- AYBAY**, Rona ve Nimet Özbek ve Gizem Ersen Perçin; **Vatandaşlık Hukuku**, 1. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2019.
- BAYKAL**, Deniz; **Siyasal Katılma-Bir Davranış İncelemesi**, 1. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970.
- BENHABİB**, Şeyla; **Buhran Çağında Haysiyet Zor Zamanda İnsan Hakları**, Çev. Barış Yıldırım, 1. Baskı, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.
- _____ **BM** **25** **No’lu** **Genel** **Yorum**,
https://insanhaklariizleme.org/vt/yayin_view.php?editid1=693, Erişim Tarihi (22.04.2023).
- BİLGİN**, Nuri; **Siyaset ve İnsan**, 1. Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2005.
- BRAY**, Daniel ve Sana Nakata; “The Figure of the Child in Democratic Politics”, **Contemporary Political Theory**, Yıl 2020, Cilt 19, Sayı 1, 20-37.
- CAN**, Mehmet Emre; **Kamu Hizmetine Girme Hakkı Bakımından Görevin Gerektirdiği Nitelikler**, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, İstanbul, 2023.
- CİHANER**, İlhan; **İnsan Hakkı Olarak Bireysel Bilgi Alma Hakkı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001.
- ÇAM**, Esat; **Siyaset Bilimine Giriş**, 10. Baskı, Der Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- ÇETİNTÜRK**, Veli Ercan ve Hülya Küçük; “Gençlik Politikalarında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme: Türkiye ve Finlandiya Örneği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl 2019, Cilt 24, Sayı 2, 263-284.

- ÇUKURÇAYIR**, Mehmet Akif; **Siyasal Katılma Ve Yerel Demokrasi: Küreselleşme Sürecinde Yurttaş, Yönetim ve Siyaset**, 1. Baskı, Çizgi Kitabevi, Konya, 2002.
- _____ Danıştay 5.D., E.1987/2417, K. 1988/1286, **Danıştay Dergisi**, Sayı 74-75.
- DAVER**, Bülent; “Seçim Sistemi ve Anayasa Yargısı”, **Anayasa Yargısı**, Yıl 1989, Sayı 5, Ankara, 131-147.
- DAVER**, Bülent; **Siyaset Bilimine Giriş**, 4. Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1976.
- DEĞİRMENCİ**, Nigar; “Siyasal Sinizm”, **Siyaset Bilimi Araştırmaları Teori ve Türkiye Uygulamaları**, Eds. H. Aliyar Demirci, İsmet Parlak ve Nigar Değirmenci, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014.
- DEMİREL**, Tanel; “Siyasal Güçler”, **Siyaset Bilimi**, Eds. Davut Dursun, Mustafa Altınoğlu, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları, Eskişehir, 2013.
- DİLAVEROĞLU**, Arzu; “Çocuk Haklarının Korunmasında Kamu Denetçiliği Kurumu’nun Rolü”, **Ombudsman Akademik Dergisi**, Yıl 2021, Sayı 15, 103-133.
- DİLBER**, Fadime; “Siyasal Katılımda Kitle İletişim Araçlarının Seçmenler Üzerine Etkisi; Karaman İli Seçmenleri Üzerine Bir Alan Araştırması”, **Humanities Sciences**, Yıl 2012, Cilt 7, Sayı 3, 154-191.
- DOĞAN**, Vahit; **Türk Vatandaşlık Hukuku**, 15. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2018.
- DURSUN**, Davut; “Siyaset ve Birey: Siyasal Katılma”, **Siyaset Bilimi**, Eds. Davut Dursun ve Mustafa Altınoğlu, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları, Eskişehir, 2013.
- DURAL**, Mustafa ve Tufan Ögüz; **Türk Özel Hukuku Cilt II Kişiler Hukuku**, 21. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2020.
- EFE**, Haydar ve Murat Demirci; “Ombudsmanlık Kavramı ve Türkiye’de Kamu Denetçiliği Kurumundan Beklentiler”, **Sayıştay Dergisi**, Yıl 2013, Sayı 90, 49-72.
- EMREALP**, Sadun; “Yerel Gündem 21”, **Öneri Dergisi**, Yıl 1998, Cilt 2, Sayı 10, 27-28.
- EMREALP**, Sadun; **Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler El Kitabı**, 2. Baskı, IULA-EMME (UCLG-MEWA) Yayını, İstanbul, 2005.
- ERBAY**, Ercüment; **Çocuk Hakları**, 2. Baskı, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2019.

- ERBAY**, Ercüment; “Türkiyede Çocuk Haklarını Tanıtma, Yaygınlaştırma ve İzlemeye Yönelik Uygulamaların Eleştirel Analizi ve Bir Model Önerisi”, **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, Yıl 2012, Cilt 23, Sayı 2, 47-74.
- ERDEM**, Bahattin Bahadır; **Türk Vatandaşlık Hukuku**, 6. Baskı, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 2017.
- ERDOĞAN**, Mustafa; **Anayasal Demokrasi**, 4. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001.
- ERDOĞAN**, Mustafa; **İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku**, 4. Baskı, Orion Kitabevi, Ankara, 2015.
- EREN**, Abdurrahman; **Anayasa Hukuku**, 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2023.
- EROĞUL**, Cem; **Devlet Yönetimine Katılma Hakkı**, 1. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1991.
- FENDOĞLU**, Hasan Tahsin; **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2020.
- GISLADÓTTIR**, Elisabet; “Children's Right to Participation in Iceland”, **Children’s Constitutional Rights in The Nordic Countries**, Ed. Pernilla Leviner, Cilt 5, Brill Open, Boston, 2019.
- GÖGER**, Erdoğan; **Türk Tabiiyet Hukuku**, 4. Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979.
- GÜNER YAŞAR**, Gizem; “Anayasal Bir Hak Olarak Dilekçe Hakkının Etkinliğinin Değerlendirilmesi”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl 2023, Cilt 25, Sayı 2, 789-822.
- GÜNGÖR**, Gülin; **Tabiiyet Hukuku (Gerçek Kişiler-Tüzel Kişiler-Şeyler)**, 10. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2022.
- GÜNGÖR**, Süleyman; “Siyasetin @ Hali: Djital Çağda Siyasal Katılım”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl 2017, Cilt 22, KAYFOR 15 Özel Sayısı, 2259-2273.
- HAKYEMEZ**, Yusuf Şevki; “Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Açısından Seçim Barajı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı”, **Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl 2007, Cilt 11, Sayı 1, 2-17.
- HARTOFT**, Hanne; “Children’s Right to Participatin in Denmark; What is the Difference Between Hearing, Co-Determination and Self Determination?”, **Children’s Constitutional Rights in The Nordic Countries**, Ed. Pernilla Leviner, Cilt 5, Brill Open, Boston, 2019.

- HOOGHE**, Marc ve Dietlind Stolle; “Siyasi Partiler İçindeki Gençlik Örgütleri; Siyasi Desteği ve Parti Sistemlerinin Dönüşümü”, **Gençlerin Siyasi Katılımı**, Der. Volkan Yılmaz ve Devlin Bahçeci, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.
- İNAL**, Kemal; **Çocuk Hakları ve Siyaset**, 2. Baskı, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2018.
- KABOĞLU**, İbrahim Özden; “İnsan Haklarının Gelişmeci Özelliği Ve Anayasa Yargısı (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinden Günümüze)”, **Anayasa Dergisi**, Yıl 199, Sayı 9, 121-136.
- KALAYCIOĞLU**, Ersin; **Çağdaş Siyasal Bilim**, 1. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1984.
- KALAYCIOĞLU**, Ersin; **Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, Siyasal Eylemlerin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme**, 1. Baskı, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1983.
- KDKK 2022 YILLIK RAPORU**,
<https://paylasim.ombudsman.gov.tr/dokuman/documentuploads/2022-yillik-rapor-web/mobile/index.html>, Erişim Tarihi (01.10.2023).
- KAPANİ**, Münci; **Kamu Hürriyetleri**, 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2015.
- KAPANİ**, Münci; **Politika Bilimine Giriş**, 19. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2007.
- KARCI**, Şükrü Mert; **Ombudsman (İskandinav Modelleri ve Türkiye Uygulaması)**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016.
- KAYA**, Cemil; **İdare Hukukunda Bilgi Edinme Hakkı**, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2005.
- KAYAPINAR**, Mehmet Akif; “Siyaset Nedir? Türkiye’de Siyaset Çalışmalarının İmkânı Üzerine Kavramsal Bir Çözümleme”, **Artuklu Akademi**, Yıl 2022, Cilt 9, Sayı 1, 50-96.
- KILAVUZ**, Raci, Abdullah Yılmaz ve Ferit İzci; “Etkin Bir Denetim Aracı Olarak Ombudsmanlık ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Yıl 2003, Cilt 4, Sayı 1, 49-68.
- KILIÇOĞLU**, Ahmet; **Aile Hukuku**, 6. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2022.
- KIŞLALI**, Ahmet Taner; **Siyaset Bilimi**, 1. Baskı, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2018.
- KIŞLALI**, Ahmet Taner; **Siyasal Çatışma Ve Uzlaşma**, 2. Baskı, Kırmızı Kedi Yayınevi, Ankara, 2018.

- KOVACHEVA**, Siyka; “Gençlik Siyasi Katılım Kalıplarını Gençleştirecek Mi?”, **Gençlerin Siyasi Katılımı**, Der. Volkan Yılmaz ve Devın Bahçevi, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.
- KÖKER**, Levent; “Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl 2018, Cilt 1, Sayı 2, 2018, 33-55.
- KÖSE**, Hacı Ömer; “Yerel Yönetim Olgusu ve Küreselleşme Sürecindeki Yükselişi”, **Sayıştay Dergisi**, Yıl 2014, Sayı 52, 3-42.
- KUÇURADI**, İoanna; **İnsan Hakları: Kavramları Ve Sorunları**, 3. Baskı, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2016.
- KÜÇÜK**, Ayhan; “Bilgi Edinme Hakkının Sınırları ve Bu Hakkın İhlalinde İdare ve Kamu Görevlilerinin Sorumluluğu”, **Sayıştay Dergisi**, Yıl 2011, Sayı 81, 111-140.
- LEVINER**, Pernilla; “Voice but No Choice-Children’s Right to Participation in Sweeden”, **Children’s Constitutional Rights in The Nordic Countries**, Ed. Pernilla Leviner, Cilt 5, Brill Open, Boston, 2019.
- LİPSET**, Seymou Martin; **Siyasal İnsan**, Çev. Mete Tunçay, 1. Baskı, Teori Yayıncılık, Ankara, 1986.
- MAMUR IŞIKÇI**, Yasemin; “Türkiye’de Çocuk Refahı İçin Çocuk Ombudsmanlığı Önerisi”, **Journal of Emerging Economies and Policy**, Yıl 2016, Cilt 1, Sayı 1, 125-135.
- MARSH**, Alan ve Max Kaase; “Political Action: Background of Political Action”, **Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies**, Eds. Samuel Barnes ve Max Kaase, SAGE Publications, California, 1979.
- MILLBURN**, Michael; **Sosyal Psikolojik Açından Kamuoyu ve Siyaset**, Çev. Ali Dönmez ve Veli Duyan, 1. Baskı, Ankara, 1998.
- MOURGEON**, Jacques; **İnsan Hakları**; Çev. Ayşen Ekmekçi ve Alev Türker, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
- NİE**, Norman H., Sidney Verba ve Philip Converse; **Siyasal Katılma, Kamuoyu ve Oy Verme Davranışı**, Çev. İlder Turan ve Tuncay Karamustafaoğlu, S Yayınları, Ankara, 1989.
- NOMER**, Ergin; **Türk Vatandaşlık Hukuku**, 27. Baskı, Filiz Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2020.
- NYLUND**, Anna; “Children’s Right to Participate in Decision-Making Norway: Paternalism and Autonomy”, **Children’s Constitutional Rights in The Nordic Countries**, Ed. Pernilla Leviner, Cilt 5, Brill Open, Boston, 2019.

- OYTAN, Muammer; “Ombudsman Eli ile İdarenin Denetimi Konusunda Kıyaslamalı Bir İnceleme”, **Danıştay Dergisi**, Yıl 1975, Sayı 18-19, 193-214.
- ÖZDEN, Kemal; **Ombudsman (Kamu Denetçisi) ve Türkiye’deki Tartışmalar**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2010.
- ÖNEN, Mustafa; “Ombudsman Kurumu: İsveç Parlamento Ombudsmanlığı ile Kamu Denetçiliği Kurumu’nun Denetim Alanları ve Kararlarının Bir İncelenmesi”, **İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl 2015, Cilt 4, Sayı 1, 137-164.
- ÖNEN, Mustafa ve Enis Ergüzel; “İskandinavya Çocuk Ombudsmanlığı Sistemi ve Türkiye’ye Uygulanabilirliği”, **Ombudsman Akademik**, Yıl 2021, Sayı 7, 33-65.
- ÖZBEK, Mehmet Ferhat; “Toplumsal Yaşamda Empati”, **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E- Dergisi**, Yıl 2004, Sayı 1, 1-16.
- ÖZDEMİR, Hayrünisa ve Ahmet Cemal Ruhi; **Çocuk Hukuku (Ders Kitabı)**, 4. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, Ankara, 2021.
- ÖZER, Yunus Emre; “Gençlerin Toplumsal Yaşama Katılımı ve Yerel Yönetimlerin Rolü”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl 2011, Cilt 26, Sayı 1, 43-65.
- ÖZTEKİN, Ali; **Siyaset Bilimine Giriş**, 10. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2016.
- SAYGILI, Abdurrahman; “Modern Devletin Çıplak Sureti”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl 2010, Cilt 59, Sayı 1, Ankara, 61-97.
- SCHILLEMANS, Leen ve Maria Bouverne De Bie; “Yerelde Gençliğin Katılımı İçin Olanaklar: Flaman Bölgesi Örneği”, **Gençlerin Siyasi Katılımı**, Der. Volkan Yılmaz ve Devrin Bahçeci, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.
- SEROZAN, Rona; **Çocuk Hukuku**, 2. Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2005.
- SEZEN, Saim; **Seçim ve Demokrasi**, 1. Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994.
- SEZER, Abdullah; “Seçme Hakkının Yaş Bakımından Sınırlandırılması ve Osmanlı-Türkiye Anayasacılığındaki Evrimi”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Yıl 2021, Cilt 27, Sayı 2, 983-1012.
- SEZER, Yasin; “Kamu Hizmetine Girme Hakkı”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (Cumhuriyetimize 80. Yıl Armağanı)**, Yıl 2003, Cilt 11, Sayı 3-4, 153-171.
- SEZGİN, Murat ve İdris Şimşek; “Empatinin Siyasal Katılım Üzerine Etkisi: Seçmenlerin Sosyal Medyadaki Katılım Davranışlarına Yönelik Bir Araştırma”, **İNİF E-Dergi**, Yıl 2021, Cilt 6, Sayı 1, 509-524.

- SIRY**, Christina, Carolyne Ali Khan ve Dylan Siry; “Political Engagement as a Child; Rethinking Reseeing and Reinvesting Youth in Political Participation”, **Tranforming Urban Education**, Eds. Kenneth Tobin ve Ashraf Shady, Sense Publishers, Rotterdam, 2014.
- ŞAHİN**, Muhammed Serkan; **Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Uygulama Örnekleri**, 1. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2015.
- ŞAHYAR AKDEMİR**, Duru; “Yerel Demokrasi, Katılım ve Türkiye Kent Konseyleri Platformu”, **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl 2020, Sayı 9, 35-54.
- ŞİRİN**, Memduh Cemil; “Çocuk Hukuku Ne Değildir?”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, Yıl 2016, Cilt 1, Sayı 1, 49-59.
- TEKSOY**, Barış; “Türk Vatandaşlığının Kazanılması Konusundaki Eğilim ve Anayasal Kurallar Işığında Saklı Nüfusa İlişkin Düzenlemeler”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Yıl 2021, Cilt 76, Sayı 2, 437-473.
- TEPE**, Harun; “İnsan Hakları: Kavram, Kapsam ve Ölçüt”, **Disiplinlerarası Yaklaşımla İnsan Hakları**, Ed. Selda Çağlar, 1. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2010.
- THOMAS**, Nigel Patrick; “Towards a Theory of Children's Participation”, **The International Journal of Children's Rights**, Yıl 2007, Cilt 15, 199-218.
- TOMANBAY**, İlhan; **Katılım Nedir**, <https://www.ilhantomanbay.com/2020/03/27/katilim-nedir/>, Erişim Tarihi (28.03.2023).
- TOLONEN**, Hannele; “Children’s Right to Participate and Their Developing Role in Finnish Proceedings”, **Children’s Constitutional Rights in The Nordic Countries**, Ed. Pernilla Leviner, Cilt 5, Brill Open, Boston, 2019.
- TOPRAK**, Zerrin; **Yerel Yönetimler**, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi Yayınları, İzmir, 2014.
- TORTOP**, Nuri; “Ombudsman Sistemi ve Çeşitli Ülkelerde Uygulanması”, **Amme İdaresi Dergisi**, Yıl 1998, Cilt 31, Sayı 1.
- TURAN**, İlter; **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, 4. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 1996.
- TÜİK**; **İstatistiklerle Çocuk 2022**, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2022-49674>, Erişim Tarihi (20.02.2024).
- TÜRK**, Hikmet Sami; “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, **Anayasa Yargısı**, yıl 2006, Cilt 23, Ankara, 75-113.

ULUÇ, Abdulvahap ve Ayşe Küçük; “Cinsiyet Açısından Siyasal Katılım”, **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, 2022, Cilt 5, Sayı 1, 177-191.

UNICEF; Child Participation in Local Governance-UNICEF Country Office Case Studies, 2017, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.unicef.org/sites/default/files/2019-12/Child-Participation-in-Local-Governance-UNICEF-Country-Office-Case-Studies.pdf, Erişim Tarihi (01.07.2023).

UNICEF; Child Participation İn Local Governance, 2017, 2. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.unicef.org/sites/default/files/2019-, Erişim Tarihi (18.06.2023).

UNICEF; Çocuk Katılımı El Kitabı, 2010, https://www.unicef.org/turkiye/raporlar/%C3%A7ocuk-kat%C4%B1m%C4%B1m%C4%B1-el-kitab%C4%B1, Erişim Tarihi (12.06.2023).

UNICEF; Türkiye'de Ulusal Çocuk Forumu ve Çocuk Katılımının Öyküsü, 2010, https://www.unicef.org/turkey/raporlar/t%C3%BCrkiyede-ulusal%C3%A7ocuk-forumu, Erişim Tarihi (12.06.2023).

UZUN, Turgay; “Kamu Yönetiminde Değişim ve Bilgi Edinme Hakkı”, **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Yıl 2005, Cilt 5, Sayı 9, 228-256.

VURAL DİNÇKOL, Bihterin; “Yurttaşlık ve Seçilme Hakkı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Yıl 2013, Cilt 19, Sayı 2, 101-110.

YILDIRIM, Ferhat; **Arabuluculuk ve Ombudsmanlık**, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2023.

YSK; **Cumhurbaşkanı ve 27. Dönem Milletvekili Seçimleri İstatistikleri**, https://www.ysk.gov.tr/tr/2018-cumhurbaskani-ve-milletvekili-secimi/%CC%87statistikleri/78032, Erişim Tarihi (20.02.2024).

YÜKSEL, Anıl Güven; **Toplumsal Yaşama Katılma Hakkı**, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2022.

ZABUNOĞLU, Hamdi Gökçe; **Türk Anayasal Düzeninde Siyasal Hak ve Özgürlüklerin Kapsamı ve Sınırları**, 1. Baskı, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2013.

_____**I. GENÇLİK ŞURASI**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1989.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://cocukmeclisi.ankara.bel.tr/secimler/secim-statistikleri/21-22-23-24-donem-secim-statistikleri>, Erişim Tarihi (20.02.2024).

<https://cocukmeclisi.ankara.bel.tr/tanitim>, Erişim Tarihi (20.02.2024).

<https://hugaum.hacettepe.edu.tr/#:~:text=Bu%20ba%C4%9Flamda%20toplumda%20gen%C3%A7lik%20%C3%B6nemli,aras%C4%B1n%C4%B1%20gen%C3%A7lik%20d%C3%B6nemi%20olarak%20benimsemi%C5%9Ftir.>, Erişim Tarihi (20.02.2024).

<https://kdkcocuk.gov.tr>, Erişim Tarihi (13.09.2023).

<https://sozluk.gov.tr>, Erişim Tarihi (28.03.2023).

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/belcikada-yerel-secimde-oy-kullanma-yasinin-16yaindirilmesi-onerildi/2870868>, Erişim Tarihi (20.02.2024).

<https://www.aile.gov.tr>, Erişim Tarihi (12.06.2023).

<https://www.ankara.bel.tr/sosyal-hizmetler/cocuk-hizmetleri/cocuk-meclisi>, Erişim Tarihi (20.02.2024).

<https://www.izmir.bel.tr/tr/Projeler/cocuk-belediyesi/2660/4>, Erişim Tarihi (20.02.2024).

<https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>, Erişim Tarihi (20.02.2024).